Viselkedési minták a nyugdíjrendszerekben
(II. rész[1])

REGULY ÁGOSTON[2]

A tanulmány második része négy ország nyugdíjrendszerét hasonlítja össze az előző részben leírt modell segítségével. Az angol, német, francia és magyar adatok segítségével a modellen belül három következtetésre jutottunk: 1. A felosztó-kirovó modell valósághűen adja vissza a népesség és a járulékkulcs közötti kapcsolatot. 2. A kötelező tőkefedezeti modellben önző viselkedési mintákat kapunk Angliában, Németországban és Franciaországban, változatlan járulékkulcs és változó népességi tendenciák mellett. 3. Az önkéntes tőkefedezeti modellben a népességváltozástól függően meg tudunk határozni olyan viselkedési mintákat, amelyek hosszútávon fenntarthatóvá teszik a modellt. Az összefüggés segítségével arra a kérdésre is választ kaptunk, mennyire van messze az adott ország a kívánt viselkedési mintától.

Kulcsszavak: nyugdíjrendszer, viselkedés-közgazdaságtan, OLG modell, fenntarthatóság, racionalitás, altruizmus

JEL kódok: H30, H55, J32

Bevezetés

Az előző részben két OLG alapú nyugdíjmodellt hoztunk létre: egy tőkefedezetit (FF-DB) és egy felosztó-kirovót (PAYG-DC). A felépített fogyasztás-megtakarítási rendszerben definiáltunk két, Cobb-Douglas típusú hasznossági függvényt, amellyel a különböző generációk viselkedési mintáit tudtuk értelmezni. Az egyik típusú hasznossági függvény az egygenerációs hasznossági függvény volt, amelyben válto-

[1] A tanulmány első része a *Közgazdász Fórum* XV. évfolyama 104. számában (2012/1) jelent meg. A szerző ezzel a cikkel elnyerte a 2012-es évre a Közgazdász Fórum díjat, amelyet az RMKT elnöksége annak a fiatal (35 év alatti) szerzőnek ítél meg, akinek a cikkét a szerkesztőbizottság tagjai az adott évben megjelent, fiatal szerzőktől származó cikkek közül a legszínvonalasabbnak találnak.

[2] MA hallgató, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem; email: regulyagoston@gmail.com.

zóként csak az adott generáció fogyasztása jelenik meg. Az egygenerációs hasznosságnál racionális és nem racionális viselkedési mintát tudtunk elkülöníteni, attól függően, hogy az egyén a meglévő jövedelmét teljesen elkölti-e vagy sem. Ezzel szemben a másik típusú hasznossági függvényben – a kétgenerációs hasznosságnál – változóként a következő generáció fogyasztása is megjelenítésre került, így a modellbe a szülő-gyermek kapcsolatot is beépítettük. A kétgenerációs hasznosságnál az önző, fenntartható és altruista viselkedési mintákat tudtuk elkülöníteni attól függően, hogy az egyén mekkora hangsúlyt fektet a következő generáció fogyasztására.

A jelen dolgozatban a különböző nyugdíjrendszereket fogjuk megvizsgálni modelljeink keretei között. Természetesen a mai nyugdíjrendszerek különböző felépítési és működési elvek alapján szerveződtek, így az összehasonlításból kizárólag a modellre vonatkozóan lehet következtetéseket levonni. Mára a fejlett országok rendszereinek szinte mindegyikére a „vegyes rendszer" jellemző, így tisztán egyik nyugdíjmodellünk sem található meg, azaz az állami nyugdíjalapok mellett a tőkefedezeti alapok bekapcsolása is jelen van. A következőkben Anglia, Franciaország, Magyarország és Németország egyszerűsített nyugdíjrendszerének az összehasonlítását végezzük el a szimulációban, elsősorban a 2011-es OECD-tanulmányra alapozva (OECD 2011).

Az egyes országok jellemzői

A nyugdíjrendszerek számos paraméterrel, változóval jellemezhetők. Modellünkben bizonyos változók jelennek meg, így elsősorban azokat a különbségeket, adottságokat fogjuk megvizsgálni, amelyeket kezelni tudunk. A fentebb említett országok különböző járulékkulcsokkal, letöltendő munkaidővel és népességi eloszlással is jellemezhetők (Holtzer 2011). Az első táblázat megmutatja, hogy a különböző típusú pillérekbe a jövedelemnek hány százalékát kell befizetni. A nyugdíjrendszerek, mint azt említettük, meglehetősen vegyesek. Például Angliát kivéve az állampolgár eldöntheti, milyen formában akarja fedezni a nyugdíjas fogyasztásait, de fontos, hogy mindenhol kötelező valamelyik alapba befizetni egy adott összeget. Angliában egy igen összetett rend-

szer működik, emiatt jelen dolgozat keretein belül meglehetősen leegyszerűsítjük az angol nyugdíjrendszert azért, hogy később számolni tudjunk vele.

1. táblázat. Különböző pillérekhez tartozó járulékkulcsok, országok szerint

Országok/pillérek kulcsai	Kötelező állami alap	Választható állami alap	Kötelező magánpénztárak
Anglia	vagy 6,1%	vagy 6,1%	vagy 6,1%
Németország	vagy 9,75%	nincs	vagy 9,75%
Franciaország	6,65%	nincs	nincs
Magyarország	1,5%	vagy 8%	vagy 8%

Forrás: saját összefoglaló OECD 2011 alapján

Az országok demográfiai jellemzői elhagyhatatlanok a nyugdíjrendszer megítélésekor. Ha a népesség növekedik, mind a felosztó-kirovó, mind a tőkésített rendszer viszonylag könnyedén működik, sőt, még többlet jövedelmet is tud hozni az államnak vagy a magánpénztáraknak. A 20. század közepétől viszont ismert jelenség lett az elöregedő társadalom fogalma. Ez a nyugdíjrendszereket alapjában rengette meg. Az eddig használt járulékkulcsok továbbá már nem voltak fenntarthatók. Az országok különböző stratégiákat igyekeztek meghonosítani, hogy fenntartható lehessen addig működő nyugdíjrendszerük. A különböző megoldásokat a modellen belül igyekeztek alkalmazni, ilyen intézkedések voltak a járulékkulcsok emelése, a nyugdíjkorhatár emelése vagy a progresszív rendszer bevezetése. A második táblázat alapvető demográfiai adatokat nyújt a különböző országokról. Látható, hogy míg Németország és Anglia magas nyugdíjkorhatárt szabott ki az alacsony népesség-növekedés vagy -fogyás miatt, Franciaország csak viszonylag későn, 2010-ben szembesült a népesség kedvezőtlen alakulásának a tényével.

2. táblázat. Népességeloszlás és népességváltozási mutatók országokra bontva

Országok	Népesség	Fiatalok aránya	Dolgozók aránya	Idősek aránya	Népesség változás	Nyugdíj korhatár (férfi):
Anglia	61 113 205	18,0	66,3	15,7	0,279	67
Németország	82 329 758	13,7	66,1	20,3	-0,053	67
Franciaország	62 793 432	18,33	64,84	16,83	0,549	62
Magyarország	9 905 596	15	69,3	15,7	-0,257	65

Forrás: saját összefoglaló OECD 2011, Eurostat alapján

Az államnak ki kell egészítenie azt az összeget, ami a népességváltozás miatt történő nyugdíjkifizetések és a dolgozók nyugdíjbefizetései közötti különbségből adódik a felosztó-kirovó és tőkésített rendszerben (Mosolygó 2009, 2010). A rés abból adódik, hogy az állam nem akarja felvállalni a nyugdíjas reáljövedelmek csökkentését, ezért inkább más bevételeinek egy részét átcsoportosítja. Nézzük meg az összeget GDP-arányosan, hogyan változott az egyes országokban 1990 és 2005 között.

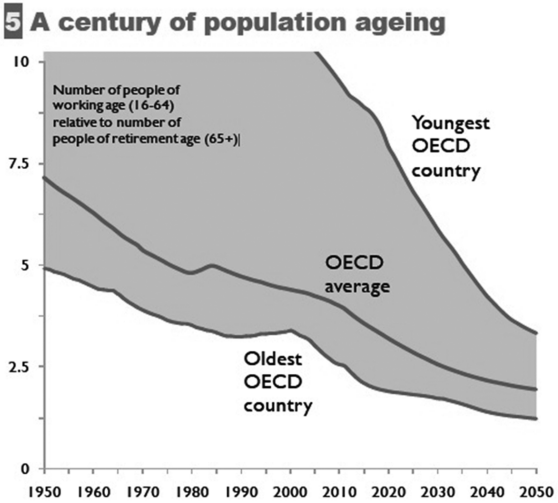
3. táblázat. Állami kiadások a nyugdíjrendszerekben

Országok	GDP (%)				Változás 1995–2005	Kormányzati kiadások (%)	
	1990	1995	2000	2005		1990	2005
Anglia	4,9	5,4	5,4	5,7	15,40%	11,9	12,8
Németország	10	10,5	11	11,4	14,11%	n. a.	24,3
Franciaország	10,6	12	11,8	12,4	16,30%	21,5	23
Magyarország	n. a.	n. a.	7,3	8,5	n. a.	n. a.	17,1

Forrás: http://www.oecd.org/document/16/0,3343,en_2649_34757_45558288_1_1_1_1,00.html

Az OECD demográfiai becslése szerint a folyamat súlyosbodni fog, vagyis ha maradnak a nyugdíjkorhatárok (2. táblázat) és a kulcsok (1. táblázat), akkor az országoknak egyre nagyobb és nagyobb összegeket kell átcsoportosítaniuk a nyugdíjrendszerekbe. 2000-ben az OECD-országokban a népesség 18%-a volt fiatal (0-14 év közötti), 63%-a volt fel-

nőtt (15–59) és 19%-a idős (60+), ez az arány 2040-re 17%–51%–32% lesz. Az egy aktív dolgozó főre jutó eltartott nyugdíjasok száma rohamosan nő, ahogyan azt az 1. ábrán láthatjuk.

Forrás: OECD 2009

1. ábra: A népesség elöregedése

Nézzük meg ezek után modellünk egyik sarkpontját, a népesség fogyasztásának eloszlását. Ha megtudjuk, mennyit fogyasztanak az egyes korcsoportok (generációk), megpróbálhatjuk felhasználni ezeket az adatokat, és megnézni modellünk működésének a helyességét. A 4-5. táblázatok az átlagos fogyasztási eloszlást mutatják az EU-tagállamokban korcsoportok szerint, valamint az egy főre jutó átlagos jövedelmet, különböző időpontokban (1988–2005).

A következő oldalon lévő 4. és 5. táblázatokat megvizsgálva érdekes, hogy 1988-ban Anglia, Németország és Franciaország is többet fogyasztott átlagosan egyénenként, mint az egy főre jutó átlagos jövedelem nagysága, míg ezt a 2005-ös fogyasztások alapján szerencsére már nem mondhatjuk el.

4. táblázat. Átlagos fogyasztási eloszlás korcsoportonként (2005)

	Teljes életkor átlagos fogyasztása	Összes fogyasztás	Fiatalkori fogyasztás (0-30)	Dolgozó korúak fogyasztása (30–60)	Időskori fogyasztás (60+)	Egy főre jutó átlagos jövedelem
Anglia	31 959	91 450	28 918	38 198	24 334	33 243
Németország	28 501	78 750	19 121	34 201	25 428	31 766
Franciaország	27 886	77 854	23 632	32 181	22 041	29 951
Magyarország	10 694	31 529	11 827	12 680	7 022	15 949

Forrás:http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/household_budget_surveys/Data/database

5. táblázat. Átlagos fogyasztási eloszlás korcsoportonként (1988)

	Teljes életkor átlagos fogyasztása	Összes fogyasztás	Fiatalkori fogyasztás (0-30)	Dolgozó korúak fogyasztása (30–60)	Időskori fogyasztás (60+)	Egy főre jutó átlagos jövedelem
Anglia	17 390	49 944	16 797	21 534	11 613	14 669
Németország	16 815	46 778	12 521	20 546	13 711	16 052
Franciaország	16 602	46 919	14 695	19 791	12 433	15 218
Magyarország (1999)	8 056	23 278	8632	9 361	5 285	10 440

Forrás:http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/household_budget_surveys/Data/database

A modell keretein belül…

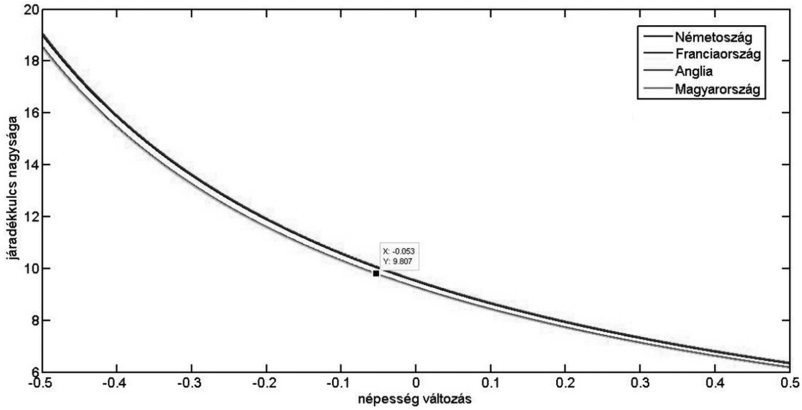
Az előző pontokban az országok nyugdíjrendszerét leegyszerűsítettük annak érdekében, hogy jellemző adataikat használni tudjuk a modellekben. A következőkben megvizsgáljuk a felállított modelleket az országok fenti adatainak fényében.

Felosztó-kirovó modell

A felosztó-kirovó rendszernél konkrét állításunk van. Ahhoz, hogy a nyugdíjrendszer fenntartható legyen, és a nyugdíjas annyit kapjon,

mint amennyit befizetett, a kifizetéseknek és befizetéseknek meg kell egyezniük. Ha ez nem teljesül, akkor az államnak ki kell pótolnia a hiányt, és a költségvetésből bizonyos összegeket fel kell áldoznia.

Vizsgáljuk meg, hogy ha a felosztó-kirovó modellben behelyettesítjük a különböző országok adatait, a népességváltozás függvényében hogyan kellene változtatni a járadékkulcsokat. Az egyszerűség kedvéért az országok járadékkulcsait 50–50%-ban felosztjuk a fiataloknak (γ) juttatott és a nyugdíjasoknak (τ) juttatott kulcsokra. A kulcsok nagyságát időben állandónak vesszük a nulladik, első, második generációra ($\gamma_0 = \gamma_1 = \gamma_2$; $\tau_0 = \tau_1 = \tau_2$). Az n_1 az éppen aktuális népességnövekedés, amely adott, és az n_2-höz fog igazodni a változó, a járulék.

Forrás: saját kalkuláció

2. ábra. Járulékkulcs változása a népességváltozás függvényében az egyes országokban

A 2. ábra mutatja meg, hogy a harmadik generáció népességváltozásának következtében a harmadik generációnak mekkora járulékot kell fizetnie, hogy az egyensúly fennálljon. A modell nagyságrendileg visszaadja a járulékok valóságos értékét. Ha feltesszük, hogy a harmadik generáció népességének a változása egyenlő lesz a 2010-ben mért népességváltozással, akkor például Németországban a modell által adott járulék 0,057‰-ben tér el a valóságos járulékkulcstól.

Az így megkapott eredmény összefüggést mutat modellünkben a jelenlegi népesedési viszonyok és a fenntartható nyugdíjrendszerhez kapcsolódó járulékkulcs között. Ahogyan már azt az előző, elméleti részben is hangsúlyoztuk, a felosztó-kirovó modellben nem tudnak létrejönni különböző viselkedési minták a központilag meghatározott jövedelem újraelosztás miatt.

Tőkésített modellek

A tőkésített modellnél az alapvető, befizetéssel meghatározott, magán-nyugdíjpénztáras vagy állami működtetés mellett két kategóriát különítek el az alapján, hogy önkéntes vagy kötelező befizetésről van szó.

Kötelező tőkésített nyugdíjmodell

Ennél az esetnél, a modell alapján az egyénnek nincs lehetősége a „szabad választásra". A kötelező járulékkulcsok meghatározzák a fogyasztást, és ennek következtében a viselkedési mintát is. Ebben az esetben az első generáció a periódusokban megszabott nagyságot fog fogyasztani, hitelezni és törleszteni, így a következő generációra nézve a hatás meghatározott lesz. Lehet, hogy csökkenteni fogja a második generáció fogyasztásának a nagyságát, ha a járulékkulcs nagyon kicsi, de az is előfordulhat, hogy a járulékkulcs nagysága miatt az első generáció rá van kényszerítve az altruista viselkedésre, és így pozitívan hat a második generáció fogyasztására.

A tőkésített modellnek ebben a változatában nincs önkéntes felhalmozás, csak kötelező megtakarítás (s) van, ekkor az *s*-t a jövedelem (w) θ szorosaként értelmezem, ahol θ egyenlő lesz a kötelezően befizetett járulékkulcs nagyságával. Egyenlettel felírva a *t.* generáció fogyasztásait:

Fiatalkori fogyasztás:

$$\theta_{t-1} w = c_0^t (1 + n_t) \qquad (1)$$

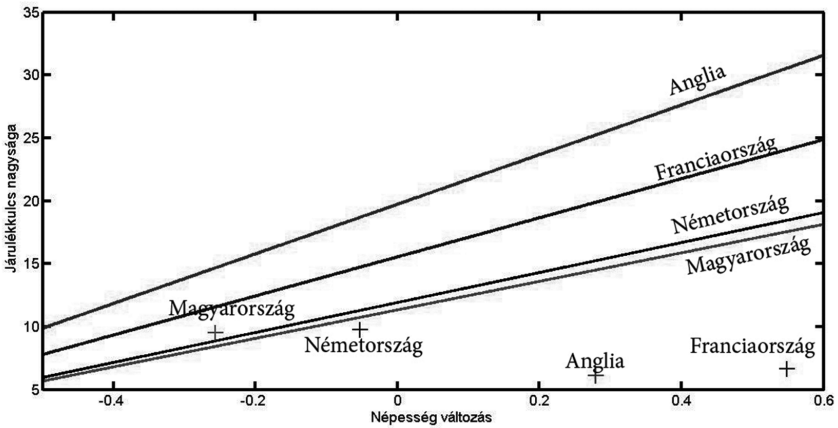
Munkaképes fogyasztás

$$w\left(1 - \frac{\theta_{t-1}}{1+n_t} - \theta_t\right) = c_1^t \qquad (2)$$

Nyugdíjas fogyasztás:

$$\theta_t w = c_2^t \qquad (3)$$

Az Eurostat[3] fogyasztási adatait felhasználva megkapjuk az összefüggést, hogy ha a fogyasztásokat és a jövedelmeket rögzítjük, mekkora járulékkulcsot kell fizetnie az előző nemzedéknek a népességváltozás függvényében. (Eddig ez a megközelítés igen hasonlít az elosztó-kirovó modellre.) A szimuláció során két nemzedéket különítünk el, a fiatalabb 2005-öst és az idősebb 1988-ast.

Forrás: saját számítás

3. ábra. Fiatalkori állandó fogyasztás melletti járulékkulcs a kötelező tőkésített rendszerben

A 3. ábra megmutatja, hogy a 2005-ben fogyasztó fiataloknak mekkora hitelfelvételi, ezzel összefüggésben fogyasztási lehetőségeik vannak, a járulék nagyságának és a népesség változásának függvényében. Fontos, hogy ezt az ábrát a fiatal generáció „szemüvegén" keresztül kell nézni, vagyis a kérdés: mekkora hitelfelvételi lehetősége van a fiatal generációnak. Az eredmény azt mutatja, hogy Magyarország kivételével a valódi járulékkulcsok kisebbek, mint a modellben kívánatosaké. Ez nem meglepő módon önző viselkedésre enged következtetni (a felnőtt generáció előre,

[3] Forrás: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/household_budget_surveys/Data/database

többet elfogyasztott, mint kellett volna), hiszen így a fiatal generáció kisebb hitelt tud felvenni, mint amekkora igénye lenne, így kisebb lesz a fiatalkori fogyasztás, és a „2005-ös" generáció hasznossága nem lesz maximális. A 6. táblázat megmutatja a szimulációban kapott eltéréseket:

6. táblázat. Valódi járulékkulcsok, a modell szerinti járulékkulcsok és azok eltérései

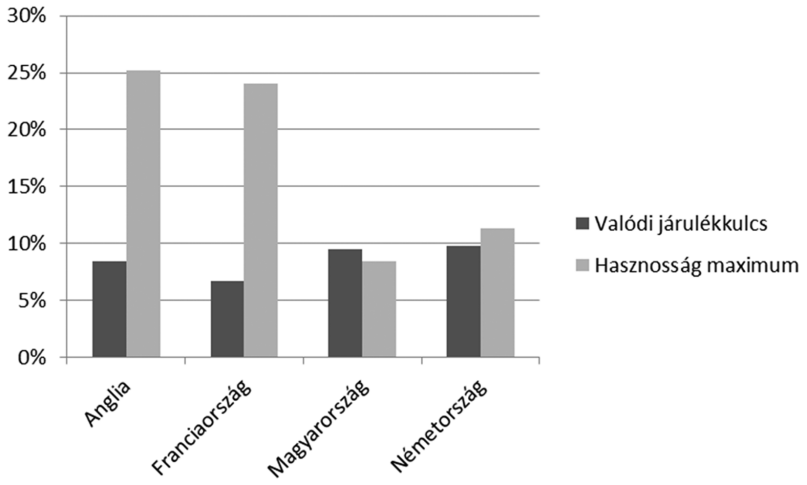
	Valódi járulékkulcs	Modell szerinti járulékkulcs	Eltérés
Anglia	8,4%	25,214%	19,114‰
Franciaország	6,65%	24,059%	17,409‰
Magyarország	9,5%	8,417%	-1,083‰
Németország	9,75%	11,282%	1,532‰

Forrás: saját kalkuláció

A 6. táblázat rádöbbenthet arra, hogy azokban az országokban, ahol a népesség növekedik (Anglia, Franciaország), és a fiatalok fogyasztását az előző generáció megtakarításaiból akarjuk hitelezni, sokkal magasabb járulékkulcsokat kell alkalmaznunk, mint a fogyó népességgel rendelkező országokban. A valóságban természetesen *nem ez az egyetlen hitelfelvételi lehetőség*, többek között ezért is lehetséges, hogy a „2005-ös" generáció maximalizálni tudja a fiatalkori fogyasztását.

Amikor a „2005-ös" generáció belép a dolgozó periódusba, neki kell majd fizetnie a járulékot. Számításaim szerint, figyelembe véve és feltételezve a fiatalkori fogyasztási maximumot és az ezzel járó törlesztési kötelezettséget, a generáció saját hasznossága maximalizálása érdekében a 4. ábra által mutatott járulékkulcs nagyságot választaná.

A 4. ábrán a dolgozókori állandó fogyasztás melletti lehetséges járulékot láthatjuk a tőkésített rendszerben. Magyarországot leszámítva, ahol magasabb a kötelező járulék, mint amennyire szükség lenne a maximumhoz, az összes többi országban az optimum eléréséhez nagyobb mértékben kellene félretenni a nyugdíjas évekre, mint az a valóságban kötelező (a modell szerint), hiszen a nyugdíjas években elfogyasztható mennyiség nagysága függ a félretett összegtől.

Forrás: saját kalkuláció

4. ábra. Dolgozókori állandó fogyasztás melletti lehetséges járulék a kötelező tőkésített rendszerben

Összességében, a kötelező tőkésített modellben azt figyelhetjük meg, hogy az éppen aktuális járulékkulcsok az országokban egy önző viselkedést gerjesztenek. Magyarországot leszámítva, ahol többet kell befizetni, mint amennyit a modell szerint kellene, az összes országban kisebb a járulékkulcs, mint amekkora a kétgenerációs hasznosság maximalizálásához szükséges lenne. Ezzel a következő generáció, ha csak ebből a zárt rendszerből tud hitelt felvenni, abba a helyzetbe kerül, hogy nem tud olyan mértékben fogyasztani, mint amekkorára szüksége lenne, így felborulhat az egyensúly, és generációkon keresztül egy önző magatartás alakulhat ki.

Önkéntes tőkésített nyugdíjmodell

Az önkéntesség megengedi, hogy a generációk saját maguk válasszák ki a megtakarított mennyiséget, a hitelezések nagyságát, és így közvetetten a saját hasznossági görbéjük kiválasztását. Ahogyan ezt az előző tanulmány végén tárgyaltuk, ennek vannak előnyei és hátrányai.

Először nézzük meg, hogy mekkora értékeket fognak felvenni a hasznossági függvényben szereplő fogyasztások hatványkitevői, ha a ge-

neráció csak saját magára gondol, vagyis egygenerációs hasznossági görbénk van. Kiszámításukkor az adott generáció összes fogyasztásának hatványkitevőjét egynek vesszük.[4] A hatványkitevőket megkapjuk, ha megnézzük, hogy az adott periódusban az összes fogyasztásuk hány százalékát fogyasztották el.

7. táblázat. Az 1988-as és 2005-ös generációk egygenerációs hasznossági függvényének hatványkitevői[5]

	Egygenerációs hasznosság (a+b+d=1; e+f+g=1)					
	Fiatalkori		**Dolgozókori**		**Nyugdíjas**	
	1988 (a)	**2005 (e)**	**1988 (b)**	**2005 (f)**	**1988 (d)**	**2005 (g)**
Anglia	0,3363	0,3162	0,4316	0,4177	0,2325	0,2661
Franciaország	0,3132	0,3035	0,4218	0,4134	0,2650	0,2831
Magyarország	0,3708	0,3751	0,4021	0,4022	0.2271	0,2227
Németország	0,2677	0,2428	0,4392	0,4343	0,2931	0,3229

Forrás: saját kalkuláció

Láthatjuk a táblázatból, hogy a hasznosság bármilyen felosztás mellett maximális, így vissza is kaptuk az egygenerációs hasznossági függvény kiindulási alapját. Érdekes viszont, hogy a különböző országokban a különböző periódusokat hogyan értékelik, illetve hogyan változott meg az allokáció 1988 és 2005 között. Látható, hogy az összes generáció a dolgozókori fogyasztást értékeli legjobban az összes országban, és hogy az idő változásával a fiatalkor, illetve nyugdíjaskor értékelésének különbsége a dolgozóhoz képest némileg csökkent.

Nézzük meg, hogyan változnak a hatványkitevők, ha nem egygenerációs, hanem kétgenerációs hasznossággal vizsgáljuk meg őket. A két

[4] Ahogyan ezt az előző tanulmányban leírtuk.
[5] A számítások szintén az Eurostat adatai alapján készültek.

generáció (1988-as és 2005-ös) összes fogyasztásának allokálásait láthattuk a 7. táblázatban. Nézzük meg, hogy a két fogyasztás súlyozott összegét hogyan allokálták a különböző periódusokban a generációk, ha feltesszük azt az erős kikötést, hogy az 1988-as generáció tudja, hogy a 2005-ös generáció hogyan akarja allokálni a fogyasztásait. Ebben az esetben az alábbi hatványkitevők értékeit kiszámolhatjuk, ha a 7. táblázatban lévő értékek felét vesszük. Ezen kikötések mellett megkapjuk a kétgenerációs hasznossági függvény hatványkitevőit.

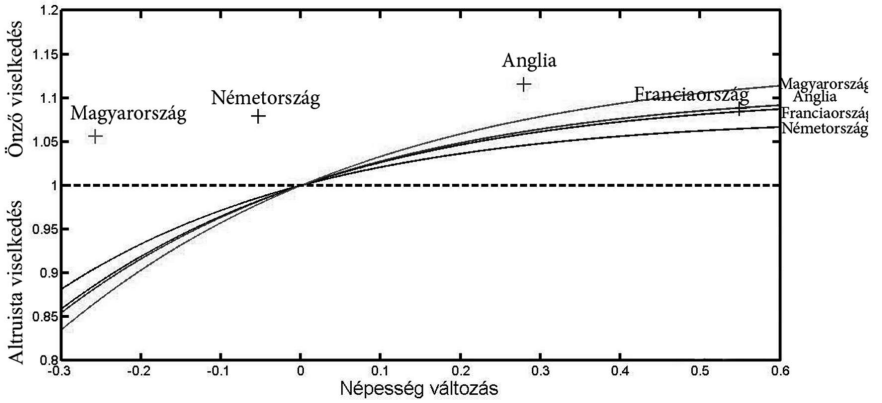
8. táblázat. Az 1988-as generáció kétgenerációs hasznossági függvényének hatványkitevői

	Kétgenerációs hasznosság (a+b+d+e+f+g=1)					
	Fiatalkori		**Dolgozókori**		**Nyugdíjas**	
	1988 (a)	**2005 (e)**	**1988 (b)**	**2005 (f)**	**1988 (d)**	**2005 (g)**
Anglia	0,1681	0,1580	0,2158	0,2088	0,1162	0,1331
Németország	0,1338	0,1214	0,2196	0,2172	0,1465	0,1614
Franciaország	0,1566	0,1517	0,2109	0,2067	0,1325	0,1415
Magyarország	0,1854	0,1875	0,2011	0,2011	0,1136	0,1114

Forrás: saját kalkuláció

Modellünk segítségével nézzük meg, hogy a különböző országokban az adott hatványkitevők mellett mikor lesz az adott generáció viselkedése önző, altruista vagy hosszútávon fenntartható. Az 5. ábrán látható görbék azt mutatják meg, hogy az egyes országokban, a népesség változásától függően milyen viselkedési forma lesz az, amely a rendszert hosszú távon fenntarthatóvá teszi.

Az y tengelyen lehet látni a viselkedés formáját. Amikor y=1, akkor a viselkedés racionális, a klasszikus értelemben. Ha a népesség állandó, akkor láthatjuk, hogy a rendszer egyensúlyban van. A népesség növekedésével lehetővé válik, hogy a generációk önző módon viselkedjenek.

Forrás: saját kalkuláció

5. ábra. A fenntartható fejlődés kritériuma az országokban, önkéntes tőkésített modellben

Az önzés mértéke viszont függ a népesség növekedésétől. Az adott generáció csak annyival fogyaszthat többet a következő generációhoz képest, mint az adott ország vagy generáció görbéje és az y=1 egyenes távolsága közötti nagyság. Amikor a népesség csökken, az előbbihez hasonlóan a generációnak altruista módon kell viselkednie, ha a fenntarthatóságot meg akarja őrizni. Az altruizmus mértéke most is a görbe és az y=1 egyenes közötti különbség lesz. Mind a két viselkedési minta esetében, ha a generáció viselkedése a görbe felett helyezkedik el, akkor a következő generáció fiatalkori fogyasztása kisebb lesz, mint a következő generáció hasznosság maximumához szükséges mérték. Ha a generáció viselkedése a görbe alatt helyezkedik el, akkor a hitel kínálati oldala nagyobb lesz, mint a hitel keresleté. Ha a hitelt teljes mértékben kénytelen felvenni a következő generáció, akkor a túlzott hiteltörlesztés miatt a hasznossági maximum nem teljesül.

A 9. táblázatban azt láthatjuk, hogy a 2010-es népességváltozás mértéke szerint a különböző országoknak milyen viselkedési mintát kellene mutatniuk ahhoz, hogy az önkéntes tőkésített rendszer működjön, és láthatjuk azt is, hogy valójában milyen a viselkedés. A valódi viselkedést úgy kalkuláltam, hogy a generációk (1988-as és 2005-ös) különböző

9. táblázat. Az országok valódi viselkedése és a modell szerinti egyensúlyt teremtő viselkedési minták

	Modell szerinti kívánatos viselkedés	Modell szerinti valódi viselkedés	Különbség
Anglia	+0,0610 (önzés)	+0,1156 (önzés)	0,0546
Németország	–0,0140 (altruizmus)	+0,0791 (önzés)	0,0931
Franciaország	+0,084 (önzés)	+0,0879 (önzés)	0,0039
Magyarország	–0,1338 (altruizmus)	+0,0562 (önzés)	0,1900

Forrás: saját kalkuláció

periódusbeli fogyasztásait korrigáltam az átlagbérekkel és az adott hatványra emeltem, majd a két generáció közötti különbséget vettem. A kapott érték azt mutatja, hogy az első generáció milyen mértékben kívánja elosztani az „összes fogyasztást" maga és a következő generáció között, vagyis megkaptuk a viselkedési minták nagyságait. Pozitívnak vettem az önző magatartást, és negatívnak az altruistát. Láthatjuk, hogy azokban az országokban, ahol a népesség csökken, a modell szerinti viselkedésnek negatív előjele van. A 9. táblázat összehasonlítása alapján azonban az összes ország különböző mértékben önző viselkedési mintát mutat, vagyis az összes viselkedési pont a görbe felett helyezkedik el. Ameddig a népesség még növekedik és az eltérés kicsi, addig ez kevésbé probléma (például Franciaország), de amint a népesség csökken, és a rendszer nagyban eltér az egyensúlytól, problémák adódhatnak.

Összefoglalás

A dolgozatban felállítottuk a nyugdíjrendszer egy modelljét, amely a Diamond OLG rendszerre épül. A modellt két részre bontottuk, a tőkésített DC és a felosztó-kirovó DB rendszerre. Megvizsgáltuk a modelleket különböző hasznosságokkal, és megkerestük a hasznossági maximumot, mind az egygenerációs hasznosságnál, mind a kétgenerációs hasznosságnál. A kétgenerációs modellnél definiáltuk az „önző", a „fenntartható" és az „altruista" viselkedési mintákat, valamint vizsgáltuk a modell működését a viselkedési minták függvényében.

A felosztó-kirovó rendszernél beláthattuk, hogy a hasznosság maximum a generációkon kívül álló tényező. Egy külső megbízott, általában

az állam meghatározza a nyugdíj járadékkulcsok nagyságát. Ezután megfigyelhettük, hogy ha nem is teljes pontossággal, de közelítőleg azonos nagyságú járadékkulcsok jöttek ki a felállított modell szerint, mint a valóságban.

A tőkésített modell ellenben függ a generációk viselkedésének mintáitól. Mint a dolgozat végén láttuk, itt is újabb két részre kellett bontani a modellt, egy kötelező és egy önkéntes részre. A kötelező rendszer esetében a generációk bele voltak kényszerítve egy adott viselkedési mintába, amelyről láthattuk, hogy önző, mert nem gondol a következő generációkra. Az önkéntes rendszer vizsgálata közben láthattuk, hogy az összes vizsgált ország önmagában önző viselkedést mutat. Ezek után megnéztük, hogy mekkora az eltérés a valódi és a modell szerinti viselkedési minta között, és ennek alapján láthattuk, hogy van olyan ország, amely csak kicsit tér el, és van, amely jobban eltér a modell szerinti értéktől. A szimulációk azt sugallják, hogy a modell szerinti helyes viselkedési mintától azok az országok vannak a legtávolabb, ahol a népességszaporulat a legkisebb.

A dolgozatban egy zárt rendszerben megfigyelhettük, hogy egy fenntartható nyugdíjrendszerhez szükség van a generációk együttműködésére, hiszen enélkül a rendszer instabillá válhat.

Köszönetnyilvánítás

Szeretnék külön köszönetet mondani Dr. Meyer Dietmarnak a sok hasznos tanácsért, segítségért és a hosszú konzultációkért, valamint Hevér Boglárkának, aki lehetővé tette, hogy a dolgozat megfoganjon.

Irodalomjegyzék

Holtzer Péter (szerk.) 2010. *Jelentés a Nyugdíj és Időskor Kerekasztal tevékenységéről*. MEH, Budapest

Mosolygó Zsuzsa 2009. A népességöregedés, a vagyonzsugorodási hipotézis és a világgazdasági válság. In: *Közgazdasági Szemle*, LVI. évf. október, 866–880.

Mosolygó Zsuzsa 2010. A tőkefedezeti rendszer alapkérdéseinek új megközelítése. In: *Közgazdasági Szemle*, LVII. évf. július-augusztus,

612–633.

OECD 2009. *Pensions at a Glance 2009: Retirement-Income Systems in OECD Countries*

OECD 2011. *Pensions at a Glance 2011: Retirement-Income Systems in OECD and G20 Countries*

Statisztikák

Consumers in Europe 2009. Eurostat Statistical Book, Luxembourg

Eurostat Database: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/household_budget_surveys/Data/database. Letöltés dátuma: 2011. 08. 18.

Francia Statisztikai Hivatal: Teljes népességi adatok, http://www.insee.fr/fr/themes/detail.asp?reg_id=0&ref_id=bilan-demo&page=donnees-detaillees/bilan-demo/pop_age2.htm. Letöltés dátuma: 2011. 05. 20.

Institut national de la statistique et des études économiques: Espérance de vie à divers âges, France entière, http://www.insee.fr/fr/themes/detail.asp?ref_id=bilan-demo&reg_id=0&page=donnees-detaillees/bilan-demo/pop_age3d.htm. Letöltés dátuma: 2011. 05. 20.

OECD Pension Database, http://www.oecd.org/document/16/0,3343,en_2649_34757_45558288_1_1_1_1,00.html. Letöltés dátuma: 2011. 05. 20.

Office for National Statistics: UK statistics: http://www.statistics.gov.uk/census2001/pyramids/pages/uk.asp. Letöltés dátuma: 2011. 05. 20.

A kamarai működés külföldi tapasztalatai

SZILÁGYINÉ DR. FÜLÖP ERIKA[1]

A Magyar Kormány és az EU-tagállamok egyik gazdaságpolitikai célkitűzése a mikro-, kis- és középvállalkozások fejlesztése, támogatása, amelyben a kamarák rendkívül fontos szerepet játszhatnak. A külföldi országok tapasztalatainak a megismerése után kiderül, milyen fontos szerepet töltöttek és töltenek be napjainkban is a gazdaság- és vállalkozásfejlesztés, valamint az érdekképviselet területén, így létezésük nem megkérdőjelezhető. A magyar kamarákban jelenleg a napi *ad hoc* feladatok és a rövid távú gazdálkodás kényszere éppen attól fosztja meg a tagságot, amire annak leginkább szüksége van: a középtávú kitekintés lehetőségétől, a hazai piacnál szélesebb körű szemléletmódtól. Ugyanakkor a közigazgatás is felkészült szakmai partnert keres a vállalkozói érdekképviseletben. A megoldás a kötelező tagság lehetne, amely a közjogi kamarai modell fő jellemzője, ezzel biztosítva lenne a gazdálkodó szervezetek teljes körű részvétele a gazdasággal összefüggő közfeladatok ellátásában, valamint a kormányzat olyan hasznosítható alapadatokkal, információkkal rendelkezhetne, amelyek segítik intézkedéseinek, stratégiáinak az előkészítését.

Kulcsszavak: gazdasági kamara, érdekvédelem, érdekképviselet, köztestület

JEL kód: K 39

Magyarország uniós csatlakozását megelőzően nagy hangsúlyt kapott a politikai és az üzleti szint közti úgynevezett köztes szféra tevékenységének a vizsgálata, ezen belül is a vállalkozói érdekképviseletet ellátó gazdasági kamarák. Napjainkban ismét előtérbe kerültek e szervezetek, egyrészt mert az állam gazdasági szerepvállalásának a csökkentéséhez szükség lenne arra, hogy a gazdasággal összefüggő közfeladatok egy részét a köztestületi formában működő gazdasági kamarák lássák el. Másrészt hálózatszerű működésüknek köszönhetően olyan hasznosítható adatokkal, információkkal rendelkeznek, amelyek

[1] Egyetemi adjunktus, Miskolci Egyetem, Gazdaságtudományi Kar.

segíthetik a gazdaság fejlesztését érintő kormányzati intézkedések, stratégiák előkészítését. Mivel szükségessé vált a magyar kamarai rendszer továbbfejlesztése, a piacgazdaságban létező kamarai modellek áttekintése után néhány külföldi kamara működését és hasznosítható tapasztalatait vizsgálom.

A kamarai modellek

A piacgazdaságban alapvetően kétféle modell létezik: a magánjogi (más néven angolszász) modell, amely legtisztábban az Egyesült Államokban jelenik meg, és a közjogi (más néven kontinentális) modell, amely Nyugat-Európa több országában elterjedt. Az 1. számú ábra mutatja e modellek elterjedését Európa egyes országaiban. Megfigyelhető, hogy minden országban található valamilyen típusú kamara, és ezáltal látható, hogy szükségességüket egyik európai államban sem kérdőjelezik meg.

Forrás: saját szerkesztés 2012.

1. ábra. Kamarai modellek az egyes európai országokban

Az angolszász kamarai rendszerek fontos ismérve, hogy teljes mértékben alulról építkező önszerveződésnek tekinthetők: a központi

hatalom nem „bábáskodott" megszületésüknél, ezért semmilyen állami jogosítványt nem ruházott rájuk. E szervezetek nem törvény által létrehozott jogi személyek, hanem egyesületként működnek, ritkán vesznek részt a szakmai közigazgatásban, és a kormányzatot sem segítik intézményes módon tanácsadó munkával. Tevékenységük főleg az üzleti kapcsolatok kialakulásának az elősegítésére és élénkítésére koncentrálódik. Az angolszász modellt követő kamarák függetlenek a kormányzattól és az állami közigazgatástól, fakultatív tagsági rendszerük miatt az adott gazdasági-szakmai kör kis szeletét képviselik, ezért anyagi erejük és társadalmi súlyuk elég csekély (Strausz 2007).

A kontinentális modell alapján szerveződő kamarák köztestületi státuszuk és az automatikus tagság miatt olyan törvényes érdekképviseletekké válnak, melyek az adott gazdasági kör egészét magukba foglalják, és a kormányzattal rendszeres kapcsolatban állva befolyást gyakorolnak a törvényalkotó munkára is. Az e modell szerint működő kamaráknak a gazdaság képviseletére, az országos és a helyi gazdasági döntések befolyásolására törvény által biztosított joguk van. E miatt, illetve az államtól kapott pénzügyi támogatás következményeként autonómiájuk nem oly széles körű, mint angolszász társaiké, a központi hatalomtól való függetlenségük, illetve önkormányzatiságuk miatt azonban szélesebb pénzügyi alapokkal és tágabb jogkörrel párosulva, olyan tényezői az adott ország gazdasági-társadalmi életének, amelyekkel számolni kell (Strausz 2007).

A köztestületi státusz és az automatikus tagság révén rendelkezésükre álló anyagi eszközök a szolgáltatási tevékenységhez is forrásként szolgálnak. Bizonyos hatósági feladatokkal is rendelkeznek, hatáskörük országonként eltérő. Számos területen teljes mértékben átveszik az állam szerepét. Német nyelvterületen, Magyarországon a szakképzés, a kereskedelem-fejlesztés a kamarák kezébe került, de például Romániában a kamara cégbírósági feladatokat is ellát. A két modell közötti különbségeket az 1. táblázat foglalja össze:

1. táblázat: A magánjogi és a közjogi kamarai modell összehasonlítása

Magánjogi kamarák	Közjogi kamarák
Egyesület (lobby szervezet)	Köztestület
Önkéntes tagság	Kötelező tagság[2]
Közfeladatokat nem lát el	Közfeladatokat is ellát
Korlátozott funkciók	Több funkció
Nincsenek törvény által biztosított jogok	A helyi és országos gazdasági döntések befolyásolására törvény által biztosított joga van
Gyengébb érdekérvényesítés	Érdekkiegyenlítést szolgáló, hatékony belső érdekérvényesítés

Forrás: Síkfői 1999.

A gazdasági kamaráknak nemcsak az előbbiekben ismertetett „tiszta" formái jelennek meg Európában, hanem több országban, köztük Magyarországon is vegyes megoldás létezik, vagyis a kamarák a két modell közötti átmenetként, önkéntes tagsággal, de köztestületi szervezeti formában működnek.

A gazdasági kamarák tevékenységének külföldi tapasztalatai

A fejlett nyugati országokban működő kamarák jellegét a honi sajátosságok határozzák meg. Ahogy az előzőekben említésre került, két alaptípus különül el: Németországban, Ausztriában, Spanyolországban, Franciaországban, Olaszországban, Luxemburgban és Hollandiában a rendszer kötelező (vagy „automatikus") tagságon alapul. E kamarák a gazdaság szervezésében és fejlesztésében, az infrastruktúra megteremtésében és javításában, a gazdasági döntéshozatalban és közigazgatásban jóval nagyobb súllyal vesznek részt, mint a másik alaptípust képező, önkéntesen szerveződő – angol, ír, dán, belga és az Egyesült Államokban működő – kamarák. A következőkben – a teljesség igénye nél-

[2] A zárt modell kötelező tagságot feltételez, néhány ország gyakorlata mégis eltér ettől.

kül – bemutatom néhány külföldi kamara szolgáltatótevékenységét, a gazdaság- és vállalkozás-fejlesztésben betöltött szerepét, illetve ezek felhasználhatóságát a magyar kamarák tevékenységének átalakítása szempontjából.

Közjogi jogállású kamarák

Németország[3]

Németország közjogi kamarai rendszere a 19. század óta működik. Külön kereskedelmi és ipari, agrár- és kézműves kamara működik, amelyekhez szakmai kamarák rendszere társul. Az országban 82 helyi szintű és 12 regionális közjogi ipari és kereskedelmi kamara (DIHK) működik, amelyek csúcsszerve a magánjogi egyesületként működő Német Kereskedelmi és Iparkamarák Szövetsége (DIHT), e felett a szövetségi államok Gazdasági Minisztériuma gyakorolja a felügyeletet. Az IHK tagjai tagdíjat fizetnek, amelynek összege az iparűzési adó nagyságától függ. A kamarák a következő forrásokból finanszírozzák tevékenységeiket: alaptagdíj, illetékek, okiratok kiállításának díja, szolgáltatásokból származó bevételek.

A német kamarák fontosabb szolgáltatásai: állásfoglalások készítése a gazdaság- és jogpolitika területén helyi, regionális és nemzeti szinten, szakértői tevékenység a bíróságok és állami hatóságok részére, széleskörű szolgáltatások nyújtása, szakmai tréning, adminisztratív feladatok (eredetbizonyítványok, kereskedelmi számlák hitelesítése, akkreditáció), sokrétű tanácsadói szerep a finanszírozási programok területén. A tagok száma eléri a 3,8 milliót.

Az országban a KKV szektor fejlesztésén belül kiemelten kezelik a vállalkozásbarát környezet megteremtését, új cégek alapításának támogatását, munkaalkalom teremtését, a versenyhelyzet és a termelékenység javítását. A támogatási intézményrendszer: legfelsőbb szintjén a szövetségi, a tartományi kormányok és az EU intézményei helyezkednek el. Középszinten találhatók a minisztériumok, az állami tulajdonban lévő speciális bankok, melyek irányítják, felügyelik a legtöbb

[3] Lásd http://www.dihk.de.

szövetségi pénzügyi programot. A tartományokban független regionális intézetet vagy bankot alapítanak a KKV fejlesztési programok megtervezésére és végrehajtására. A különböző finanszírozási, tanácsadási, innovációs programok megvalósítására mezzo és mikro szinten sokféle szereplő, intézmény létezik.

Ausztria[4]

Az osztrák kamarát a kilenc osztrák tartományban működő regionális kamarák, 80 helyi, valamint a szervezeti és a közjogi Osztrák Gazdasági Kamara alkotják. A kamara tevékenységét hét szakosztályban végzi, ez kiterjed a kézműipar, a kereskedelem, az ipar, a közlekedés, a turisztika, a bank és biztosítás, valamint az információnyújtás területére. Szerkezeti felépítése tekintetében az egységes kamara, vagyis a kötelező tagság elve valósul meg. Felügyeletét a Gazdasági és Munkaügyi Miniszter látja el. Bevételeinek jelentős részét (95%) – a kötelező tagságnak köszönhetően – a tagdíj teszi ki, a szolgáltatásokból csekély (5%) bevétele származik.

A kamara egyik fő feladata tagjai érdekeinek képviselete a kormánynyal, a minisztériumokkal és más igazgatási hatóságokkal való tárgyalásokon. Ebből következően jogában áll véleményezni a törvényeket és fontosabb rendeleteket. Az osztrák kamara átfogó tanácsadási és szolgáltatási programokkal áll tagjai rendelkezésére olyan ügyekben, mint az adózás és hitel, szakmai képzés, továbbképzés, reklám, munkajog, piackutatás. Jelentős szerepet kap a békéltető testület működése és a hatósági bizonyítványok kiállítása is. Az egyes tartományi kamaráknál létesített Gazdaságfejlesztő/támogató Intézetek (WIFI) koordinálják a területi gazdaságfejlesztési tevékenységet. Szolgáltatása kiterjed az általános gazdaságfejlesztésre, külföldi rendezvényekre, szakmai továbbképzésekre, nemzetközi know-how transzferre.

A kamara vásárokat szervez, információs standokat létesít a külföldi rendezvényeken. Kamarai lapjai kiadásával aktuális és gyakorlati információkat nyújtanak, melyek a külföldi üzletek lebonyolításához szükségesek, tudósítanak az üzleti kínálatról, exportról, importról. Az

[4] Lásd http://portal.wko.at/wk/startseite.wk.

innovációs szolgáltatások terén az új és jobb termékek, előállítási eljárások és szervezési módok kialakítása, a nemzetközi versenyképesség növelése érdekében új piacok és termékek felkutatása, szervezetfejlesztés, új technológiák kiválasztása és bevezetése szerepel a kamarai szolgáltatások között.

Spanyolország[5]

A Spanyol Kereskedelmi Ipari és Hajózási Kamara 1886 óta működik, 1911-ben pedig létrejött a közjogi kontinentális modell. A kamarák feladata az ipar, a kereskedelem és a hajózás érdekeinek képviselete, előmozdítása, védelme. 85 helyi, 5 regionális és egy országos kereskedelmi kamara működik. A kamarák széleskörű függetlenséget élveznek költségvetésük kialakítása, megtervezése terén, amelyet aztán az adminisztrációs szervek jóváhagynak, és az adójogszabályokhoz igazítanak. Finanszírozásukat állandó és nem állandó pénzalapokból biztosítják. Ezek a következők: állandó: tagdíjak, az adófajtákból származó bevételek; nem állandó: kurzusok részvételi díjai, konzultációs díjak, kiadványok árai, az üzleti szolgáltatásokból beszedett díjak. A pénzügyi és támogatási feltételeket a Pénzügyi és Gazdasági Minisztériumon belül az Idegenforgalmi Kereskedelmi KKV-i Államtitkárság határozza meg.

A spanyol kamarák magasan kvalifikált szakértői csoportjai jogi, gazdasági, pénzügyi és technológiai tanácsokkal szolgálnak. A képzés terén a kamarák a második helyen állnak a közigazgatási intézmények mögött. Támogatják egyetemi, vállalati központok létrehozását kutatóközpontokkal, üzletközpontokkal, környezetvédelmi szemináriumokkal, és az egyéb szervezetekkel létrejövő kapcsolatokat. Létrehozták a Kezdő Vállalkozások Fejlesztési Központjait, amelyek a vállalkozások indításánál nyújtanak segítséget. A konfliktusok megoldása céljából választott bíróságot hoztak létre, amely rugalmas, hatékony és kényelmes módszernek bizonyult. Helyi szinten speciális tanácsadó és adminisztrációs szolgáltatásokat biztosítanak (származási bizonyítvány, törvényes aláírások kibocsátása). Folyamatosan támogatják a spanyol és az egyéb országbeli vállalkozók együttműködését.

[5] Lásd http://www.camerdata.es.

Franciaország[6]

A Franciaországban tevékenykedő kereskedelmi és iparkamarák szervezetét és tevékenységét alapjaiban az 1898-ban elfogadott kamarai törvény szabályozza. Az ipar és kereskedelem érdekképviseletét háromszintű rendszer alapján szerveződő kamarák látják el. A megyei közjogi kamarák feladata a kormányzat informálása, a véleménynyilvánítás, információ és szolgáltatások nyújtása tagjaik számára. Ezek felett állnak az önkéntes szerveződésű regionális kamarák, ugyanezen feladatokkal. Az országban 183 kereskedelmi és iparkamara működik, amelyből 162 helyi, 21 pedig regionális szinten helyezkedik el. Nemzeti szinten a köztestületi Francia Kereskedelmi és Iparkamarák Állandó Közgyűlése fogja össze őket. Fő feladata: a helyi kamarák érdekeinek egyeztetése, a külkereskedelem előmozdítása, magasabb szintű szolgáltatások nyújtása.

A kamarai tevékenységek finanszírozási forrásait négy fő csoportra oszthatjuk: önfinanszírozás: a vállalatoknak közvetve vagy közvetlenül nyújtott szolgáltatások díja; állami támogatás: kamarai kezdeményezések és projekttanulmányok készítésére; adókból befolyó összegek: a kamarák jogosultak tevékenységeik adómegszavazására finanszírozás céljából; fejlesztési hitelek: kamarai fejlesztések fedezetéül szolgál.

Minden megyei kamara létrehozott egy vállalkozási központot, mely a vállalatoknak nyújt segítséget a vállalatalapítás jogi feltételeinek kialakításához és az átalakulási eljárások felgyorsításához. A tanácsadók hálózatokban dolgoznak, s a szolgáltatások javítása érdekében mindenki szakértelme felhasználásra kerül. A kamarák kezdetektől fogva bekapcsolódtak a fejlesztési politikába, melynek folyamán a vállalatok érdekeit tartják szem előtt. A külföldi kapcsolatok terén a kamarák katalizátor szerepet játszanak adott területeken: kereskedelmi misszió: célja kapcsolatok felkutatása és kiépítése; aktamisszió: az első lépéseket a kapcsolatok feltárására és a vállalatok nemzetközi piacokra való bevezetésére a szakértők teszik meg; közös pavilonok szervezése: hazai és külföldi kiállításokon.

[6] Lásd http://www.cci.fr/web/organisation-du-reseau.

Olaszország[7]

Az 1770 óta működő, köztestületként funkcionáló kamarák hatásköre kiterjed a tagvállalataik általános érdekképviseletén túl a helyi gazdaság fejlesztésére is. Az ország 122 kamarájából 102 működik helyi szinten, 19 regionális egység van, egy pedig országos hatáskörrel rendelkezik. Finanszírozásuk fő forrása a tagdíjak, amelyek az összbevétel 70%-át teszik ki. Másodlagos forrásnak tekinthetők az állami hozzájárulások és a szolgáltatásokért kapott bevételek (22%), valamint a származékos bevételek, adományok (8%). Tagságuk eléri a 3,8 millió főt.

Az országos hatáskörű szerv elsődleges feladata a koordináció, konjunktúra jelentések és prognózisok készítése, együttműködés az európai kamarai szervekkel. A tartományi kamarák az adott tartomány egészének gazdasági érdekeit egyeztetik és képviselik. Fő profiljukat a tagoknak kínált információnyújtás, nyilvántartások vezetése, ár- és termékeredet igazolások képezik. Piacszabályozó és ellenőrző szerepük révén jogukban áll bármikor polgári vagy büntetőjogi bírósághoz fordulni, valamint a döntőbírósági és egyeztető eljárásba beavatkozni. Olaszországban a nemzeti kis- és középvállalkozás-fejlesztés terén kiemelkedő szerepet töltenek be a gazdasági kamarák, melyek szervezetét és működését az 1993 és 1998-as törvény szabályozza, tevékenységükkel a gazdaság teljes spektrumát igyekeznek lefedni.

Hollandia[8]

Németalföldön a gazdasági kamarák kötelező regisztrációval, illetve kötelező tagsággal rendelkező közjogi testületek. Fő feladatuk az ipar, kereskedelem, kézműipar és a szolgáltató ágazatok gazdasági érdekeinek a képviselete. A rendszer érdekessége, hogy a kamarák nemcsak a munkaadók, hanem a munkavállalók képviselői is. Összesen 21 regionális érdekképviselet működik, melyek feladatai: cégnyilvántartás, közigazgatási feladatok (például export-import igazolások), szolgáltatások és információk nyújtása általános és speciális kérdésekben annak érdekében, hogy a vállalkozások jobb döntéseket hozzanak. A

[7] Lásd http://www.unioncamere.it.
[8] Lásd http://kvk.nl.

kamarák feladata ezenkívül a regionális gazdaság élénkítése, a tanácsadás, a munkaadók és a munkavállalók közötti közvetítés, illetve önálló gazdaságélénkítő kezdeményezések megfogalmazása. Ezek felett áll a közjogi Holland Kereskedelmi és Iparkamarák Országos Szövetsége, mely szervezet elsődlegesen koordinációs munkájával, nemzetközi kapcsolataival és érdekkiegyenlítő munkájával segíti a területi kamarák munkáját.

Luxemburg[9]

Az ország kis méretéből adódóan egy közjogi kamara működik, melynek tevékenysége kiterjed a szolgáltatás, a kis- és középvállalatok, média, bankok, biztosítók és a vendéglátás területére. Legfontosabb pénzügyi forrását a vállalkozók hozzájárulása képezi, mely az utolsó előtti év adózatlan nyereségének 4%-os mértékét nem haladhatja meg. Az állami támogatás másodlagos helyet foglal el. A luxemburgi rendszer egyéni vonása, hogy kamarája szerepet kap a törvényhozásban, mégpedig úgy, hogy törvénytervezet előterjesztési lehetőséggel rendelkezik, valamint tanácsadó testületként is funkcionál. Feladatai közé sorolható még az információnyújtás és a képzés területén betöltött szerepe. Bevételeinek jelentős része (70%-a) tagdíj, a többi bevétele csekély ezek mellett: szolgáltatásból befolyt összeg (8%), kormányzati támogatás (10%), egyéb tevékenység (12%). Tagsága 35 ezer főt számlál.

Magánjogi jogállású kamarák

Egyesült Államok[10]

Az Egyesült Államok a magánjogi kamarai rendszer egyik legismertebb és leggyakrabban emlegetett példáját nyújtják. Az Egyesült Államokban a kamarák gyakorlatilag vállalkozói klubok, amelyek rendszerint egy-egy város vagy megye vállalkozóinak egy részét fogják össze, s nem látnak el kötelező közfeladatokat, hanem egyrészt az illető vállalkozói csoport érdekérvényesítő szervezeteként, lobby szervezetként működnek, másrészt szolgáltatásokat nyújtanak a térség vállalko-

[9] Lásd http://www.cc.lu.
[10] Lásd http://www.uschamber.com.

zásai számára.

A kamarai szerveződés teljesen önkéntes, amelyet a U. S. Chamber of Commerce fog össze, így több mint kétszázezer tagot számlál, és országosan százhetven kereskedelmi kamarát képvisel. A helyi kamarák fizetség ellenében a következő legtipikusabb szolgáltatásokat nyújtják: üzletember-találkozók szervezése, partnerközvetítés, oktatás, management szolgáltatások, részvétel helyi infrastrukturális projektek kialakításában és működtetésében (kikötők, repülőterek, üzleti központok stb.). A kamarák sajátossága, hogy erőteljesen képviselik a területükön működő közép- és nagyméretű cégek érdekeit, és jelentős bevételekre tesznek szert szolgáltatásaik és gazdasági infrastrukturális beruházásaik révén.

Mivel a kamarák nem köztestületek, ezért mind a köztestületi feladatokat, mind a vállalkozásfejlesztési feladatokat az államnak, illetve az állam által létrehozott kormányhivataloknak kell ellátnia. Az egyes szövetségi államokban és a nagyvárosokban is működő kamarák tehát az európai mintától eltérően nem a kereskedelem fejlesztését tekintik legfőbb feladatuknak, hanem a lobbyzást. A gazdasági törvénykezés menetét figyelik, és próbálják érdekvédelmi szervezetként befolyásolni.

Nagy-Britannia[11]

Az első kamara Skóciában, III. György uralkodás idején alakult Glasgowban, 1783-ban. Megalakulásának oka hasonló, mint a marseilleinek, ahol a tengeri kereskedelem problémáit kívánta orvosolni. E kamarák magánjogi alapon, az egyesülési szabadság elvén jöttek létre, jogi személyként működtek, szervezeti felépítésüket szabadon állapíthatták meg. De több akkori gyarmaton is létrehoztak kamarákat, melyek szövetségbe tömörültek: ennek már az iparosok is tagjai lettek, illetve jelentős közéleti személyeket is tagjaik közé választottak. Az 1929-es brit társasági törvény előírta, hogy csak olyan testület, társaság viselheti a kamara nevet, amely jövedelmét kizárólag alaptevékenységére, a kereskedelemfejlesztésre fordítja, és nem fizet osztalékot.

A magánjogi jelleg nem változott. Jelenleg 60 helyi és egy nemzet-

[11] Lásd http://www.chamberonline.co.uk.

közi kamara működik Nagy-Britanniában. Bevételi forrásai: tagdíj (35%), szolgáltatásokból befolyt összeg (19%) és egyéb támogatás, adomány (46%). Tevékenysége inkább lobby jellegű, de információnyújtással, tanácsadással, oktatással segíti a vállalkozásokat.

Dánia[12]

Nincsenek helyi és területi kirendeltségei, és 3 külföldi kamarája van. A tagvállalkozások száma 20 000-re tehető, aminek 75,6%-a kisvállalkozás, 18,4%-a középvállalkozás, a maradék 6%-ot pedig a nagyvállalkozások alkotják. A döntéshozó testületek a következők: közgyűlés, elnök, igazgatóság. A szervezet finanszírozása 40%-ban a tagok hozzájárulásából és 60%-ban értékesítési szolgáltatásokból épül fel. A következő tevékenységeket nyújtja tagjainak: üzleti érdekek általános képviselete, információnyújtás és tanácsadó szolgálat működtetése, a gazdasági fejlődés előremozdítása, érdekképviselet, jogi segítségnyújtás.

Belgium[13]

Az első belga kereskedelmi kamarát 1667-ben, Bruggében alapították, 1875-ben vált privát szervezetté. Jelenleg 16 helyi kereskedelmi kamara működik Belgiumban, melyeknek 3 regionális, 15 helyi kirendeltsége (1 Brüsszelben, 6 Vallóniában, 8 Flandriában) és 27 külföldi kamarája van. A tagvállalkozások száma 33 000, amelynek 86%-a kisvállalkozás, 10%-a középvállalkozás és a maradék 4%-ot pedig a nagyvállalkozások alkotják. A döntéshozó testületi szervei a következők: közgyűlés (újraválasztják minden évben), elnök (újraválasztható 3 évente), elnökség és igazgatóság (szintén 3 évenként újraválaszthatóak). A szervezet finanszírozása 20%-ban a tagok hozzájárulásából, 55%-ban értékesítési szolgáltatásokból épül fel, és 25%-ban nemzetközi kereskedelmi ügyeletekből történik. A tagok számára nyújtott tevékenységek: érdekképviselet hazai és nemzetközi szinten, a kamarák tevékenységének koordinálása, különféle képzések nyújtása; a nyújtott szolgáltatás

[12] Lásd http://www.danskerhverv.dk.
[13] Lásd http://www.ccife.org/belgique.

minőségéért folyamatos felelősséggel tartozik.

Portugália[14]

A kamarának nincsenek regionális és helyi kirendeltségei. A tagvállalkozások száma 5000, amelynek 65%-a kisvállalkozás, 25%-a középvállalkozás, a maradék 10%-ot pedig a nagyvállalkozások alkotják. A döntéshozó szervek a következők: a közgyűlés és az igazgatóság. A szervezet finanszírozása 10%-ban a tagok hozzájárulásából, 90%-ban értékesítési szolgáltatásokból épül fel. Főbb tevékenységei: a kamarák érdekeinek védelme, információszolgáltatás, gazdasági fejlődés előremozdítása, export dokumentumok biztosítása (ATA-igazolványok, származási bizonyítvány, vízumok), fordítások és fénymásolatok tanúsítása, választott bírósági és/vagy békéltetési szolgáltatás nyújtása.

Következtetések

A gazdaságfejlesztés egyik dilemmája, hogy a kormány, illetve a gazdasági élet mely szereplői játsszanak kulcsszerepet a kis- és középvállalkozások és a gazdasági infrastruktúra fejlesztésének területén. A nemzetközi gyakorlat szerint az állam és annak megfelelő szervezetei, a vállalkozók alapítványai és egyesületei, valamint a gazdasági kamarák világszerte egyaránt fontos szerepet töltenek be e kettős feladat megoldásában. Tényleges eredményeket ott érhetnek el, ahol a szereplők tevékenysége megfelelő összhangban áll egymással. Ennek működő példáit láthattuk az előzőekben áttekintett külföldi kamarai tevékenységeknél, amelyek bizonyos segítséget nyújthatnak a hazai kamarai rendszer megújuló szolgáltatási rendszeréhez.

A magánjogi típusú kereskedelmi kamarák rendszere azt a helyzetet illusztrálja, amikor a kamaráknak egy tisztán magánjogi rendszerben kell működniük, de ugyanakkor jól szervezett szolgáltatási rendszerük révén ebben a helyzetben is meg tudnak élni. Természetesen egy erős állami vállalkozásfejlesztési eszközrendszer áll a háttérben, így a rendszer nem annyira liberális, mint inkább állami, és nem a gazdaság önkor-

[14] Lásd http://www.cclusohungara.pt/hu.

mányzata (vagyis a kamarák), hanem az állam tölt be abban fontos szerepet. Így a magánjogi rendszerű kamarák rendszere nem szolgálhat példaként a magyar kamarák számára.

A közjogi kamarai rendszerű országokban (például Németország, Franciaország, Spanyolország) nagy hangsúlyt fektetnek a kis- és középvállalkozások fejlesztésére, pénzügyi támogatására, segítésére. Az országoktól függően kisebb eltérések tapasztalhatók, de alapvetően hasonló rendszer szerint működik a vállalkozás-fejlesztés intézményrendszere, amelyben fontos szerepet kapnak a kamarák. Azonban komoly állami segítség is jelentkezik e téren, különösen a finanszírozási támogatások területén. Majdnem minden országban külön bankok, alapítványok működnek kifejezetten ezzel a céllal. A kamarák számára követendő példa lehetne ennek a területnek a fejlesztése, ez azonban komoly banki támogatottság, állami garanciavállalás nélkül nem lehetséges. Ehhez azonban a kormány részvételére, támogatására lenne szükség.

Az érdekegyeztetési folyamatok tekintetében mintaként szolgál az osztrák kamara intézménye, ahol a pluralista demokrácia működését sikerült összeegyeztetni a neokorporatista érdekképviselettel. A különböző társadalmi, politikai, gazdasági csoportok közötti párbeszéd, ezáltal a szociális kohézió magas fokán álló, egyedülálló európai mintát hozott létre (Strausz–Zachar 2008).

A tapasztalatok – főként a német és az osztrák gazdaság története alapján – tehát azt mutatják, hogy egy átalakulóban lévő gazdaság fejlődését, a forgalmi viszonyok és az üzleti etika stabilizálódását, a gazdaság önkormányzó mechanizmusainak kiformálódását, a gazdaság szereplőinek információval való ellátását, a nemzetközi kereskedelmi kapcsolatrendszer kiépülését a teljes reprezentativitást biztosító kötelező, avagy „automatikus” tagság alapján létrejövő és működő kamarák szolgálhatják csak kellő hatékonysággal és eredményességgel. E kamarák a gazdaság szervezésében és fejlesztésében, az infrastruktúra megteremtésében és javításában, a gazdasági döntéshozatalban és közigazgatásban nagyobb súllyal vesznek részt, mint a – sajátos jogtörténeti okok folytán – magánjogi alapon, önkéntesen szerveződő, érdemi jogosítványokkal csak kivételesen rendelkező kamarák. Magyarországon is – figyelembe

véve a külföldi tapasztalatokat – a korábbi, 1994-es bevezetés után ismét megjelent a kötelező tagsághoz hasonló jogintézmény, 2012. március 1-től bevezetésre került kötelező regisztráció formájában, amelynek következő lépcsője lehet a kötelező tagság bevezetése.

Irodalomjegyzék

Síkfői T. 1999. *Mi is a kamara?* Kézirat. Pécs

Strausz P. 2007. *Kamarák a két világháború közötti Magyarországon*. L'Harmattan Kiadó, Budapest

Strausz P.–Zachar P. K. 2008. *Gazdasági és szakmai kamarák Magyarországon és az Európai Unióban*. L'Harmattan Kiadó, Budapest

A pénzzel kapcsolatos attitűd és különböző demográfiai változók kapcsolatának vizsgálata magyar egyetemi hallgatók mintáján

KOVÁCS ILDIKÓ ÉVA – MIHÁLY NIKOLETT – MÉSZÁROS ARANKA – MADARÁSZ IMRE[1]

Az utóbbi években Magyarországon is egyre több kutatás foglalkozik a fiatal generációk pénzügyi viselkedésének, pénzügyi attitűdjének vizsgálatával. Anyagi jólétünket döntően meghatározza pénzügyi kultúránk, a pénzügyekhez való hozzáállásunk, attitűdünk, amelynek kialakulásában nagy jelentőséggel bírnak a szülőktől származó, elsődleges szocializációs hatások. A téma így Közép-Kelet-Európában különösen aktuális, hiszen a szocialista gazdasági viszonyokat felváltó piacgazdasági környezet és az ennek megfelelő értékrendváltozás merőben új pénzügyi szokásrendszert diktál a pénzügyek terén, és a korábbitól a szülőkétől eltérő hozzáállást és jártasságot kíván meg a mai fiataloktól. Jelen tanulmányunkban, a témában megjelent eddigi legfontosabb eredmények áttekintését követően, Yamauchi és Templer *pénz iránti attitűd skálá*ját felhasználva egyetemi hallgatók pénzügyekhez való hozzáállását vizsgáljuk különböző demográfiai változók, valamint a megtakarítási módok diverzitásának összefüggésében. Kutatási eredményeink több szempontból is alátámasztják azokat a jellemző tendenciákat, együttjárásokat, amelyeket korábbi kutatási eredmények egyes demográfiai jellemzők és a pénz iránti attitűd között kimutattak.

Kulcsszavak: pénz iránti attitűd, pénzügyi attitűd mérése, Pénzügyi Attitűd Skála (MAS), demográfiai jellemzők, pénzügyi kultúra

JEL kódok: D03, D12, D14, J10, J16

[1] Kovács Ildikó Éva tanszéki mérnök, Dr. Mihály Nikolett egyetemi adjunktus, Dr. Mészáros Aranka egyetemi docens, Dr. Madarász Imre egyetemi docens - a Szent István Egyetem Társadalomtudományi Intézete keretében működő Gazdaságpszichológia Kutatócsoport tagjai. E-mail: Kovacs.Ildiko.Eva@gtk.szie.hu, Mihaly.Nikolett@gtk.szie.hu, Meszaros.Aranka@gtk.szie.hu, Madarasz.Imre@gtk. szie.hu.

A pénzzel kapcsolatos attitűd jelentősége

Pénzügyi attitűdnek a pénzzel, pénzügyekkel kapcsolatos értékelő viszonyulásunkat nevezhetjük. A pénzhez fűződő viszonyunkat alapvetően befolyásolják azok a gyerekkori tapasztalatok, amelyek a környezetünkben levő felnőttek pénzre vonatkozó beszédmódjával, érzéseivel és bánásmódjával kapcsolatosak, ugyanis a későbbiekben akaratlanul is ezeket a mintákat követjük, illetve néha, „átesve a ló túlsó oldalára", elutasítjuk azokat (Mellan 1997). Mindkét magatartás egyaránt a családi mintáktól való függést jelenti. Az attitűdkutatások rámutattak arra, hogy az értékelő viszonyulás három (kognitív, affektív és viselkedési) tényezője együtt alakul, s így biztosítja a személyiség konzisztens viszonyulását egy adott dologhoz. Ha az attitűd egyik összetevőjére hatunk, változni fog a másik is, ezért a pénzügyi viselkedés megváltoztatásához először meg kell ismerni a pénzügyi attitűd összetevőit.

A magyar középkorú felnőtt generációk – a vizsgált egyetemi hallgatók szülei – pénzzel kapcsolatos meghatározó élményei a rendszerváltás előtti időszakra esnek, melynek ideája a pénz nélküli társadalom megteremtése volt, ahol mindenki szükséglete szerint részesedik a megtermelt javakból, és ahol a pénzt egyszerűen szükséges rossznak tekintették. A felnőtt generáció problémáinak nagy részét az okozza, hogy ismereteik, jártasságuk ebből a korból származik, és pénzkezelési szokásaikra ez minden bizonnyal a mai napig hatással van, miközben napjainkban egy pénzközpontú, piacgazdasági környezetben kell helytállniuk, és adekvát pénzügyi döntéseket hozniuk. A válság Magyarországon egyértelművé tette, hogy szélesebb pénzügyi ismeretekre, jártasságra és gondolkodásmód-váltásra van szükség. Nap mint nap tanúi vagyunk annak, hogy a lakosság pénzügyi ismereteinek hiánya és az ebből eredő helytelen pénzügyi döntések népgazdasági szinten kulmináló problémákhoz vezetnek, elég, ha csak a devizahitelek körüli problémahalmazra gondolunk. Miután Közép-Kelet-Európa országainak társadalmi berendezkedése évtizedeken át ugyanazon az ideológián alapult, bátran kijelenthetjük, hogy ez nem kizárólag magyarországi, hanem regionális probléma. A pénzügyi magatartáshoz kapcsolódó kutatási és oktatási projektek ezért kiemelt jelentőséggel bírnak, nemcsak Magyarországon, hanem a környező országokban egyaránt.

Az utóbbi években Magyarországon is szaporodnak a pénzügyi viselkedéssel és a pénzügyi ismeretek felmérésével foglalkozó kutatások. Az Econventio Kerekasztal Közhasznú Egyesület és a Szegedi Tudományegyetem közös kutatásának eredménye azt mutatja, hogy a fiatalok *pénzügyi ismereteinek alapját 40%-ban az otthon látottak*, 20%-ban az iskolában tanultak, 10%-ban internetes források és 10%-ban saját tapasztalataik adják. További figyelemre méltó eredmény, hogy jobb volt azoknak a teljesítménye, akik az internetre, illetve az iskolában hallottakra próbáltak támaszkodni, mint azoké, akik otthonról szerezték ismereteiket (Kovács et al. 2012).

Husz és Szántó (2011) szerint a Magyarországon eddig elindult – főleg pénzintézeti – kezdeményezések szűken használják a pénzügyi kultúra fogalmát, és a kultúra látható, felszíni rétegére, főleg a pénzügyi ismeretekre és a viselkedés fejlesztésére fókuszálnak. A szerzők hangsúlyozzák, hogy bár a pénzügyi kultúra esetében is a jéghegy csúcsa, azaz a pénzügyi viselkedés, a szokások közelíthetők meg legkönnyebben, nem szabad megfeledkeznünk a jéghegy „víz alatti részéről", azaz a pénzzel kapcsolatos gondolkodásmódról, ideológiáról, értékekről, feltételezésekről, elvárásokról, attitűdökről sem.

Az OECD 2012-ben 4 kontinens 14 országában végzett kutatása szociodemográfiai jellemzők alapján vizsgálja a pénzügyi ismeretek, viselkedés és a pénzügyi kultúra különböző aspektusaira vonatkozó attitűdök terén megmutatkozó különbségeket. A volt szocialista táborból Magyarországon kívül Csehország, Lengyelország és Észtország vett részt a kutatásban. Miközben a viselkedés jelentős hatással van az egyén pénzügyi jólétére, az eredmények azt mutatják, hogy bár a magyarokra átlag feletti pénzügyi alapismeretek, de jóval átlag alatti pénzügyi viselkedés a jellemző. Háztartási költségvetést például a magyaroknak csak 31%-a vezet, és mindössze 27%-uk tett félre, illetve fektetett be pénzt az előző év során, míg Csehországban 72%, Észtországban 36%, Lengyelországban 51% a megtakarítók aránya. A magasabb pénzügyi ismeretekkel rendelkező válaszadók pozitívabb pénzügyi viselkedést mutatnak minden vizsgált országban, hasonlóképpen a pozitív pénzügyi attitűd pozitív pénzügyi viselkedést eredményez. Ha valaki például pozitív

attitűdöt mutat a jövő érdekében történő megtakarításokkal szemben, akkor nagyobb a valószínűsége annak, hogy ez megtakarító magatartásban is meg fog nyilvánulni. Az attitűdök és preferenciák a pénzügyi kultúra fontos elemei, a tanulmány készítői külön felhívják a figyelmet a *pénzügyi attitűdök vizsgálatának fontosságára*, mely eddig kevéssé volt jellemző a téma kutatása során (Atkinson – Messy 2012).

Kutatásunk célja azoknak a (hazánkban eddig viszonylag ritkán vizsgált) gondolkodási és viselkedésmintáknak, meggyőződéseknek, hiedelmeknek, preferenciáknak a vizsgálata, amelyek meghatározzák a pénzügyi döntéseket és a pénzügyi viselkedést, vagyis a pénzzel kapcsolatos viselkedés hátterében meghúzódó attitűdöknek a vizsgálata magyarországi egyetemi hallgatók körében. A hallgatók pénzzel kapcsolatos attitűdjét befolyásoló tényezőket keressük, a nemek közötti különbözőségek, életkor, iskolázottság, jövedelmi viszonyok, munkaerőpiaci státusz, a választott szakma, illetve a megtakarítási módok diverzitásának pénzügyi attitűddel való kapcsolatát kívánjuk bemutatni. Arra keressük a választ, hogy napjainkban a magyar egyetemi hallgatók pénz iránti attitűdje mennyiben mutat hasonlóságot vagy éppen különbözőséget a korábbi kutatások eredményeivel.

A pénzügyi attitűdöt meghatározó faktorok

Az egyik leggyakrabban alkalmazott mérőeszköz a pénzügyi attitűd mérésére a Yamauchi és Templer (1982) nevéhez fűződő *MAS (Money Attitude Scale – Pénzügyi Attitűd Skála)*. A szerzők kutatásukban elsősorban a freudi és neo-freudi elméletekre alapoztak, mely három alapvető elemet feltételez a pénzügyi attitűd természetében, ezek a biztonság, a visszatartás és a hatalom-presztízs. Faktoranalízis segítségével az alábbi öt kategória közül az első négyet különítették el ők, az 5. faktor Roberts és Sepulveda (1999) egy későbbi kutatásának eredménye.

I. Hatalom – Presztízs: azok, akiknek ebben a faktorban magas az értékük, úgy tekintenek a pénzre, mint aminek segítségével hatással lehetnek másokra; számukra a pénz a hatalom és a siker mércéjét jelenti.

II. Megtartás – Idő: akik ebben a faktorban magas pontszámmal rendelkeznek, megtervezik a jövőjüket, és folyamatosan ellenőrzik aktu-

ális pénzügyi helyzetüket; a pénzügyi tervezésre és a pénzzel való gondos bánásmódra fókuszálnak.

III. Bizalmatlanság: akiknél ebben a faktorban magas érték szerepel, azok bizonytalanok, gyanakvóak, kétségeik vannak a pénzzel kapcsolatos helyzetekben önmagukkal és a pénzvilággal szemben is.

IV. Szorongás: akik ebben a faktorban magas értéket mutatnak, úgy tekintenek a pénzre, mint a szorongás vagy idegesség forrására, vagy ami megvédhet a szorongástól.

V. Minőség: azokat, akiknél ez magas értéket képvisel, jól jellemzi a közmondás: „Azt kapod, amiért fizetsz"; számukra fontos a jó minőségű termékek/szolgáltatások megvásárlása.

Yamauchi és Templer skáláját számos kutatás felhasználta eredeti vagy módosított formában (Andersen et al. 1993; Medina et al. 1996; Lim–Teo 1997; Gresham–Fontenot 1989; Roberts–Shepulveda 1999). Andersen és munkatársai (1993) egy úgynevezett *akció-tudatos/megszállott* faktort is kialakítottak, melyet Roberts és Shepulveda (1999) is felhasználtak a kutatásaikban.

Yamauchi és Templer (1982), Goldberg és Lewis (1978), valamint Rubinstein (1981) eredményeire alapozva Furnham (1984) már olyan tétellistát (*MBBS – Money Beliefs and Behavour Scale – Pénzügyi Hiedelmek és Viselkedés Skála)* fejlesztett ki, mely elsősorban az egyének által az erőfeszítések és a pénzügyi jólét közti összefüggésről alkotott vélekedést méri. Eredményei alapján hat, tisztán kirajzolódó faktor mutatható ki a pénzügyi attitűdben: Rögeszme, Hatalom/Költekezés, Megtartás, Biztonság/Óvatosság, Alkalmatlanság és Törekvés/Képesség; ezeket a következő tényezők differenciálják: az életkor, az iskolázottság és a – fogyasztás-visszafogást és a pénzben mért eredményességet hangsúlyozó – protestáns munkaetika megléte/hiánya. Tang és Gilbert (1995) azt bizonyították, hogy a szülők bevétele, az iskolázottságuk, a társadalmi osztályhoz való tartozásuk, a hiedelmeik és a pénzügyi szokásaik hatnak a gyermek pénzügyi attitűdjére.

Medina és munkatársai (1996) kultúraközi összehasonlító tanulmányukban vetették össze a mexikói-amerikaiak és az anglo-amerikaiak pénzzel kapcsolatos attitűdjeit, és ugyanazt a négy faktort tudták azono-

sítani, mint Gresham és Fontenot (1989): *Hatalom-Presztízs, Bizalmatlanság-Szorongás, Megtartás-Idő* és *Minőség*. A szerzők megerősítik, hogy a különböző etnikai és nemzeti kultúrák különböző módon viszonyulnak a pénzhez és az ahhoz kapcsolódó magatartásformákhoz (például megtakarítás, költekezés, szerencsejáték). Baker és Hagedorn (2008) a MAS-t és az MBBS-t felhasználva vizsgálta a pénz iránti attitűdöt, eredményeik szerint a MAS négy faktora: *Hatalom-Presztízs, Megtartás-Idő, Bizalmatlanság* és a *Szorongás* a pénzügyi attitűd legfontosabb, statisztikailag is alátámasztható dimenziói.

A demográfiai változók hatása a pénzügyi attitűdre

Az emberek pénzhez való hozzáállásának tanulmányozásával és megértésével foglalkozó első kutatások tehát a pszichometrikus eszközök fejlesztésének a kísérlete köré épültek, a pénzzel kapcsolatos általános beállítódás, attitűd mérésére tettek kísérletet. Ezt követően számos kutatás tárgya volt a pénz iránti attitűdben tapasztalható egyéni különbségek vizsgálata, a különböző demográfiai és személyiségbeli változókkal, illetve a munka- és életélményekkel való összefüggések feltárása.

Kutatási eredmények sora bizonyítja a *demográfiai tényezők és a pénzügyi attitűd közötti kapcsolatot*. Furnam (1984) eredményei azt mutatták, hogy a nők a pénzügyi célok terén kevésbé tudatosak, Gresham és Fontenot (1989) vizsgálata során is a *Megtartás-Idő* faktorban mutatkoztak meg leginkább a *nemek közötti különbségek*. Eredményeik szerint továbbá a nők jobban aggódnak a pénz miatt, valamint jobban érdekli őket az általuk vásárolt termékek és szolgáltatások minősége, míg a férfiak nagyobb jelentőséget tulajdonítanak a pénznek, mint a nők. A férfiak olyan eszközként tekintenek a pénzre, mellyel hatást gyakorolhatnak másokra, illetve befolyásolni tudnak másokat (Bailey–Gustafson 1986; Gresham–Fontenon 1989; Rudmin 1990; Prince 1991; Yablonsky 1991; Andersen et al. 1993; Tang–Gilbert 1995; Lim–Teo 1997), míg a nők inkább „vadászszák" a kedvező lehetőségeket, akciókat (Prince 1991). Yablonsky (1991) kutatásai alapján a férfiak több magabiztosságot mutatnak pénzügyi kérdésekben, Lim és Teo (1997) azt találták, hogy a férfiak inkább használják a pénzt egymás financiális helyzetének összehasonlítására.

Az *életkorral* való kapcsolatot vizsgálva, Furnham (1984) kutatásai szerint az idősebb emberek pénzügyi értelemben jobban aggódnak a jövő miatt, és a megtartás faktorban is magasabbak az értékeik, míg a fiatalabbak hajlamosabbak a pénzt a hatalom forrásának tekinteni és arra használni, hogy másokat befolyásoljanak (hatalom-presztízs faktor), ugyanakkor kevésbé törekednek a biztonságra (megtartás-idő faktor). Furnham (1984) és Lynn (1991) eredményei szerint a kevésbé *iskolázottak* inkább félnek a pénztől, és tekintenek a pénzre úgy, mint a befolyásolás eszközére. Akik iskolázottabbak, inkább keresik az akciókat és a jó pénzügyi lehetőségeket, a középfokú végzettségűek pedig sokkal inkább törekednek a biztonságra, mint a nagyon magas vagy nagyon alacsony iskolázottsággal rendelkezők (Furnham 1984).

A *jövedelem* és a pénz iránti attitűd közötti kapcsolat nem egyértelműen bizonyított. Több vizsgálat szerint a magasabb jövedelemmel rendelkezők szorongóbbak, de Furnham (1984) eredményei azt mutatják, hogy az alacsonyabb bevétellel rendelkezők fokozottabb félelmet táplálnak a pénzhez kötődő dolgokkal kapcsolatban, és hajlamosabbak a pénzt mások befolyásolására használni. Yamauchi és Templer (1982) ugyanakkor nem talált kapcsolatot egyik faktorban sem a pénz iránti attitűd és jövedelem között. A magasabb jövedelemmel rendelkezők jobban értékelik a pénz nyújtotta biztonságot és kényelmet (Wernimount–Fitzpatrick, 1972), és hajlamosabbak úgy vélekedni, hogy a pénz az eredményességet mutatja meg, és nem „gonosz dolog" (Tang–Gilbert, 1995). Wernimont és Fritzpatrick (1972) eredményei szerint a *munkahellyel rendelkezők* képe pozitív a pénzről; míg a munkanélküliek feszültek, boldogtalanok a pénzre gondolva.

Kutatási módszerek

Kutatásunk célja a pénzügyi attitűd mérése és különböző demográfiai változókkal való kapcsolatának vizsgálata volt, egyetemi hallgatók körében. A pénzügyi attitűd mérésére a MAS egyik változatát használtuk, amely a szakirodalom alapján gyakran használt, így megfelelő mérőeszköznek bizonyult. A MAS érvényességét számos országban ellenőrizték, így kínai, egyesült államokbeli, angol és mexikói mintán is

(Tang 1993; Furnham 1984, 1996; Yamauchi–Templer 1982; Roberts–Shepulveda 1999).

Kiindulási pontunk a már említett Roberts és Shepulveda (1999) 28 állításból álló, 5 faktort alkotó tételsora volt. Mivel a szerzők eredeti faktor-elnevezéseinek szóról szóra való fordítása nem minden esetben fejezi ki a magyar jelentéstartalmat, a faktorok elnevezését némileg módosítottuk annak érdekében, hogy azok tartalmát pontosabban tükrözze:

MAS I – Hatalom-Presztízs

MAS II – Megtartás-Idő → Takarékos, öngondoskodó

MAS III – Bizalmatlanság → Bizalmatlan, bizonytalan

MAS IV – Szorongás → Szorongó, aggodalmas

MAS V – Megszállott → Költségtudatos, akcióvadász

Az egyes állításokkal való egyetértést vagy egyet nem értést egy 7 fokozatú, középre rendezett skála segítségével lehetett kifejezni, ahol az 1 az „Egyáltalán nem értek egyet", a 7 a „Teljes mértékben egyetértek" választ jelentette.

Az elemzést PASW Statistics18 (SPSS) szoftverrel végeztük el, mely két fő területre terjedt ki:

1. A MAS itemek faktoranalízise. A faktorelemzéssel azt kívántuk kideríteni, hogy a kapott válaszok alapján hasonló faktorstruktúrát sikerül-e azonosítani, más szóval a pénzügyi attitűdre vonatkozó 28 változó hátterében ugyanazok a közös látens struktúrák állnak-e, mint amit Roberts és Shepulveda (1999) leírt.

2. A demográfiai változók: nem, életkor, iskolai végzettség, a saját, illetve szülőktől származó bevétel/jövedelem nagysága, munkaerő-piaci (eltartott/kereső) státusz és a hallgatók szakja/választott szakmája, illetve a takarékoskodási formák diverzitása, mint független változók, és a MAS faktorok közötti összefüggés vizsgálata.

Elemzésünk a Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Karán 305 egyetemi hallgató körében végzett kérdőíves vizsgálaton alapul. A minta a lakosság nemi arányait tekintve messze nem volt reprezentatív, de az egyetemi diákság – és különösen a gazdaság- és társadalomtudományi szakok diákjai – nemek szerint megoszlását tekintve

már valamelyest közelebb állt a magyarországi hallgatóknál tapasztalt arányokhoz. A kérdőívet kitöltők közel háromnegyede (73%) nő volt, a férfiak a minta 27%-át tették ki. Összességében a megkérdezettek kétharmada (67%) volt nappali, 33%-a pedig levelező tagozatos hallgató. Az életkor és tagozat szerinti megoszlást az 1. táblázat mutatja.

1. táblázat: A minta megoszlása életkor és a képzést nyújtó tagozat szerint

Életkor	**Nappalis**		**Levelezős**		**Összesen**	
	fő	%	fő	%	fő	%
21 éves vagy fiatalabb	126	61,5	3	3,0	129	42,4
22–26 éves	76	37,0	26	26,3	102	33,6
27–34 éves	2	1,0	46	46,5	48	15,8
35 éves vagy idősebb	1	0,5	24	24,2	25	8,2
Összesen	205	100	99	100	304*	100

* Egy huszonéves nem jelzett tagozatot.

A megkérdezettek csaknem fele (49%) szüleivel él egy háztartásban, és közel egyharmaduk (31%) nem a maga megkereste pénzzel gazdálkodik, hanem teljes mértékben a szülei tartják el, azaz mentesül az önmagáról és a családjáról való anyagi gondoskodás felelőssége alól. 48%-uk teljes mértékben önfenntartó, saját jövedelemszerző tevékenységet végez. A tagozatok szerinti bontásból az is kiderül, hogy annak ellenére, hogy a nappalis hallgatók közel felét (45%) kizárólag a szülők tartják el, 22%-uk a szülői apanázs mellett dolgozik is, és jelentős számban vannak olyanok is, akik teljes mértékben önfenntartóak, míg a levelezősök döntő többségére (89%) – érthető módon – teljes mértékben az önfenntartás a jellemző (2. táblázat).

2. táblázat: A válaszadók megélhetési forrása képzési forma szerint*

Megélhetési forrás	Nappalis		Levelezős		Összesen	
	fő	%	fő	%	fő	%
Szülei tartják el	92	45	3	3	95	31
Szülei tartják el és dolgozik is	45	22	0	0	45	15
Állandó és/vagy alkalmi munkából tartja el magát	58	28	88	89	146	48
Járadékból, segélyből, ösztöndíjból él	10	5	8	8	18	6
Összesen	205	100	99	100	304	100

*A nappalis hallgatók között 12-nek saját vállalkozása van, a levelezők között 6 vállalkozás-tulajdonos szerepel.

A válaszadók képzési szakok szerinti megoszlását a 3. táblázatban látjuk.

3. táblázat: A válaszadók megoszlása képzési szakok szerint

Képzési szak	Fő	%
Emberi erőforrások BA	64	21,0
Gazdálkodási és menedzsment BA	56	18,4
Pénzügy és számvitel BA	35	11,5
Kereskedelem és marketing BA	10	3,3
Kommunikáció és médiatudomány BA	29	9,5
Turizmus, vendéglátás BA	33	10,8
Vezetés és szervezés MsC	32	10,5
Egyéb (nem GTK)	16	5,2
Nem jelzett szakot	30	9,8
Összesen	305	100,0

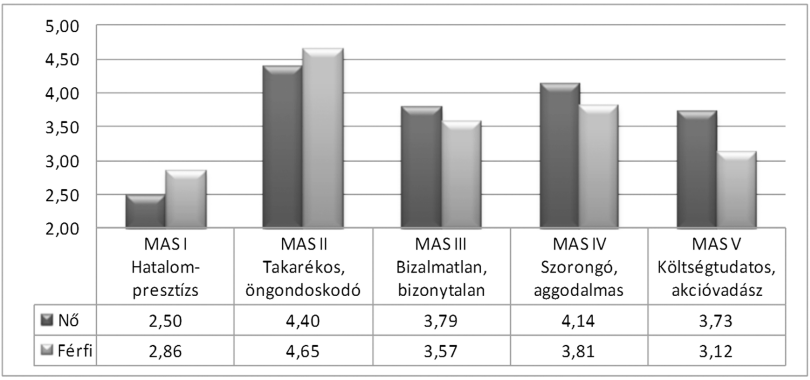
Eredmények

Az általunk elvégzett faktorelemzés eredménye összhangban van a Roberts és Shepulveda (1999) által leírt faktorokkal, mi is egy 5 faktoros

modellt kaptunk, melynek elfogadható volt az illeszkedése, magyarázó ereje 49%, a kapott faktorok pedig a sajátértékek alapján arányosak. A modellben, a kérdőívben szereplő 28 item közül 20 szerepelt, mind a 20 változó egyértelműen magyarázható, az egyes változók faktorokba sorolása megegyezik az irodalomban ismertetettel. A továbbiakban a különböző demográfiai szempontok szerinti vizsgálathoz az egyes faktorokhoz tartozó változók átlagértékeiből számított indexet használtuk (MAS I – MAS V értékek).

A demográfiai változók és a MAS faktorok közötti összefüggés vizsgálatára varianciaanalízist alkalmaztunk (ANOVA, F-próba), ezenkívül a kapcsolat erősségének mérésére használtuk még az Eta (szóráshányados) asszociációs mérőszámot. Fontosnak tartottuk minden esetben, mind az öt faktorra vonatkozóan az eredmények bemutatását, ugyanis gyakran előfordul az, hogy bár két változó között *általában* nem találunk szignifikáns kapcsolatot, a független változó egyes attribútumához tartozó értékek között mégis markáns különbözőségek tapasztalhatók, és ezek összehasonlításával további fontos megállapításokat tehetünk.

A varianciaanalízis a MAS I és MAS V esetében azt mutatja, hogy a nemnek befolyásoló hatása van ezekre a faktorokra (Szig=0,01, illetve 0,00), de még a többi faktor esetében is tapasztalható némi különbség a két nem válaszaiban (1. ábra).

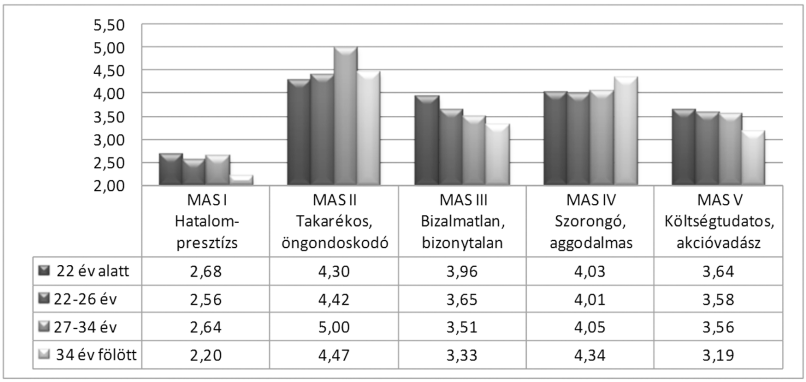

	MAS I Hatalom-presztízs	MAS II Takarékos, öngondoskodó	MAS III Bizalmatlan, bizonytalan	MAS IV Szorongó, aggodalmas	MAS V Költségtudatos, akcióvadász
Nő	2,50	4,40	3,79	4,14	3,73
Férfi	2,86	4,65	3,57	3,81	3,12

1. ábra. A MAS faktorok átlagértékei nemek szerint

Kutatásunk tehát megerősíti a korábban említett kutatások felnőtt mintákon talált eredményeit: a *nemek között* jelentős *különbségek tapasztalhatók* a pénzügyekhez való viszonyulásban. A *férfiak számára* a pénz *inkább jelenti a hatalom és presztízs forrását*, és ha nem is jelentős különbséggel, de inkább jellemző rájuk a *takarékosság*, mint a nőkre. A *nők* ugyanakkor költségtudatosabbak, *„akció-vadászok”*, és *nagyobb aggodalommal viszonyulnak a pénzhez*, valamint, ha csekély mértékben is, de inkább jellemző rájuk, hogy bizonytalanok, bizalmatlanok pénzügyi kérdésekben.

Az életkornak is erős szegmentáló hatása a van pénz iránti attitűdfaktorokban. A MAS II és MAS III esetében az egyes életkori kategóriák szignifikánsan (Szig=0,03, illetve Szig=0,05) különböznek egymástól, azonban a többi faktor esetében is vannak értelmezhető különbségek az egyes életkor-kategóriák között (2. ábra).

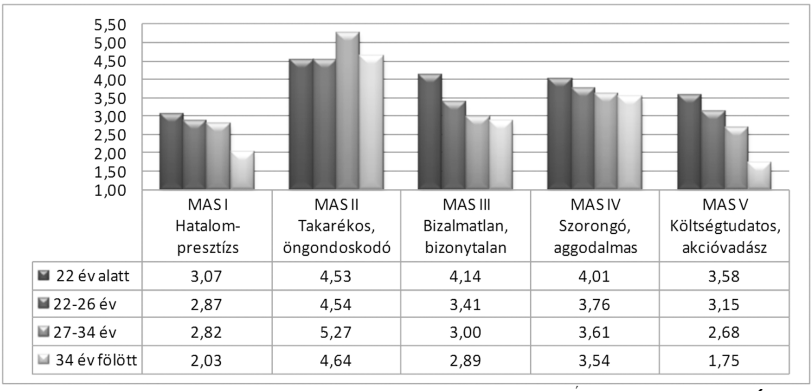
	MAS I Hatalom-presztízs	MAS II Takarékos, öngondoskodó	MAS III Bizalmatlan, bizonytalan	MAS IV Szorongó, aggodalmas	MAS V Költségtudatos, akcióvadász
22 év alatt	2,68	4,30	3,96	4,03	3,64
22-26 év	2,56	4,42	3,65	4,01	3,58
27-34 év	2,64	5,00	3,51	4,05	3,56
34 év fölött	2,20	4,47	3,33	4,34	3,19

2. ábra. A MAS faktorok átlagértékei életkorcsoportok szerint

A *fiatalabbak* (35 év alatt) *erősebben kapcsolják a pénzt a hatalom és presztízs* fogalomköréhez (MAS I), és a legfiatalabbak mutatják a legkisebb hajlandóságot a takarékoskodásra, az öngondoskodásra (MAS II). A megtakarítási hajlandóság a 27–34 éveseknél bizonyult a legerősebbnek, de a válaszok átlagai minden korosztályban az „inkább jellemző” sávba esnek, ami összességében a megkérdezettek megtakarító, öngondoskodó hozzáállását mutatja. A pénzhez kapcsolódó *szorongás* érzet (MAS IV) a *34 évnél idősebbeknél erősebb*, és ők kevésbé mutatnak akció-vadász magatartást, mint a fiatalabbak, bár a relatíve nagy szórásér-

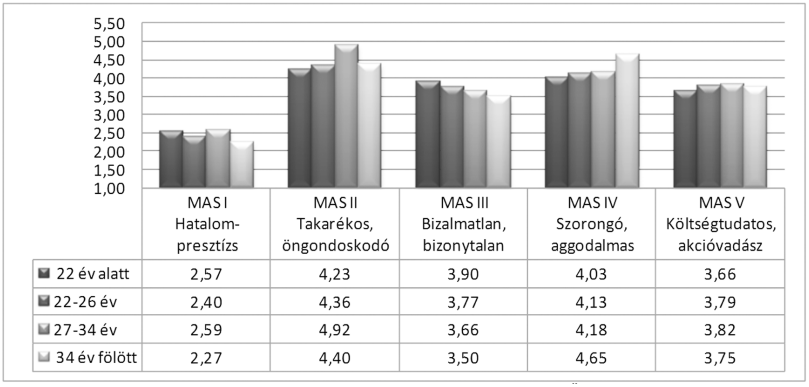
tékek mindkét esetben jelentős egyéni különbözőségekre utalnak (a standard szórás értékei rendre: 1,85; 1,80 szemben a fiatalabbak 1,48–1,56, illetve 1,36–1,40 közötti értékeivel). A *bizalmatlanság, bizonytalanság* (MAS III) *az életkor előrehaladtával fokozatosan csökkenő tendenciát mutat*, azaz egyre kevésbé jellemző, tehát a bizalmatlan/bizonytalan pénzügyi, fogyasztói hozzáállás a tudatosság felé mozdul el.

Az életkorcsoportok nemek szerinti bontása azt mutatja, hogy minél idősebbek a férfiak, annál kevésbé törődnek az akciókkal, míg a nőknél nem tapasztalható hasonló tendencia (3., 4. ábra).

	MAS I Hatalom-presztízs	MAS II Takarékos, öngondoskodó	MAS III Bizalmatlan, bizonytalan	MAS IV Szorongó, aggodalmas	MAS V Költségtudatos, akcióvadász
22 év alatt	3,07	4,53	4,14	4,01	3,58
22-26 év	2,87	4,54	3,41	3,76	3,15
27-34 év	2,82	5,27	3,00	3,61	2,68
34 év fölött	2,03	4,64	2,89	3,54	1,75

3. ábra. A MAS faktorok átlagértékei életkorcsoportok szerint – FÉRFIAK

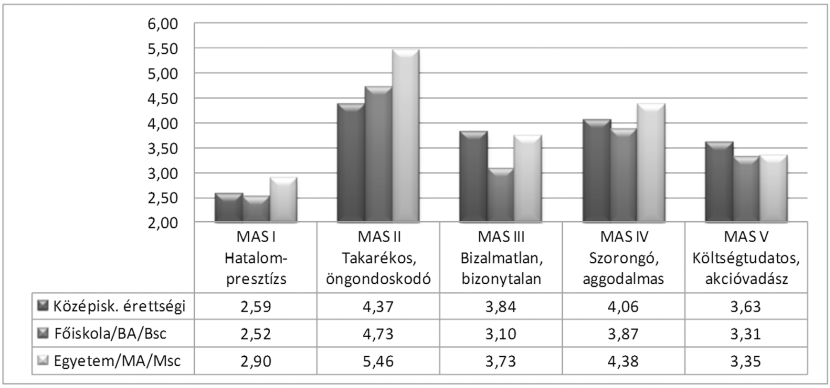
	MAS I Hatalom-presztízs	MAS II Takarékos, öngondoskodó	MAS III Bizalmatlan, bizonytalan	MAS IV Szorongó, aggodalmas	MAS V Költségtudatos, akcióvadász
22 év alatt	2,57	4,23	3,90	4,03	3,66
22-26 év	2,40	4,36	3,77	4,13	3,79
27-34 év	2,59	4,92	3,66	4,18	3,82
34 év fölött	2,27	4,40	3,50	4,65	3,75

4. ábra. A MAS faktorok átlagértékei életkorcsoportok szerint – NŐK

A férfiakra minden korcsoportban inkább jellemző a takarékos magatartás, mint a nőkre. Mind a férfiaknak, mind a nőknek az életkorukkal együtt erősödik a magabiztosságuk, de a tendencia a férfiaknál erősebb, nagyobb különbségek vannak az évek múlásával. A férfiak esetében hasonló, de kisebb mértékű csökkenést mutat az aggódás is, a nők ezzel szemben idősebb korukban jobban aggódnak, mint fiatalon.

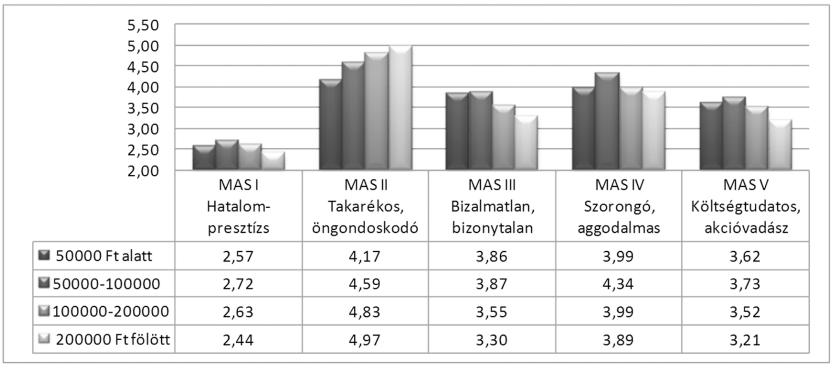
Az *iskolázottság* vonatkozásában, a szakirodalomban leírtakkal szemben némileg ellentétes tendenciákat kaptunk (5. ábra): a csak középiskolai végzettséggel rendelkezők keresik inkább az akciókat, míg a legmagasabb végzettséget jelentő egyetemi diplomával rendelkezők szoronganak leginkább. Mivel az átlagok minden kategóriában a közömbös 4-es érték alatt vannak, a megkérdezettek összességében egyik végzettség kategóriában sem tekintenek a pénzre úgy, mint a befolyásolás és hatalom eszközére. Tekintve azonban, hogy hallgatókról van szó, az érettségineél alacsonyabban iskolázott rétegek véleményét ezek az eredmények nem tükrözik. Az iskolázottság szintje egyértelműen összefüggést mutat a takarékosságra és öngondoskodásra való hajlandósággal, az iskolai végzettség kategóriái és a MAS II faktor között szignifikáns (Szig=0,01) összefüggés van. A megtakarítási, *öngondoskodási hajlandóság* már az érettségivel rendelkezők esetében is jelen van, de *a magasabb iskolázottsági szintekkel jelentősen növekszik*, és a válaszok szóródása is egyre kisebb lesz (a standard szórás értékei rendre: 1,44; 1,28; 1,05). A magasabb szintű tudás megszerzése együtt jár a tudatosabb gondolkodással, és látható, hogy a takarékos, öngondoskodó attitűdre is hatással van.

A *jövedelem, anyagi helyzet* és a pénzügyi attitűd kapcsolatáról a különböző szakirodalmak egymásnak ellentmondó eredményekről számolnak be. Kutatásunk azt mutatja, hogy minél nagyobb a diákok megélhetését biztosító összeg, annál nagyobb hajlandóságot mutatnak a takarékos-öngondoskodó magatartásra, és egyúttal annál inkább csökken a bizonytalanság érzetük (6. ábra). A MAS II esetében a két változó között szignifikáns összefüggés van, a kapcsolat erősségét kifejező Eta érték azonban nem túl magas (0,224), ami a változók közötti gyenge sztochasztikus kapcsolatot mutat.

	MAS I Hatalom-presztízs	MAS II Takarékos, öngondoskodó	MAS III Bizalmatlan, bizonytalan	MAS IV Szorongó, aggodalmas	MAS V Költségtudatos, akcióvadász
Középisk. érettségi	2,59	4,37	3,84	4,06	3,63
Főiskola/BA/Bsc	2,52	4,73	3,10	3,87	3,31
Egyetem/MA/Msc	2,90	5,46	3,73	4,38	3,35

5. ábra. A MAS faktorok átlagértékei iskolai végzettség szerint

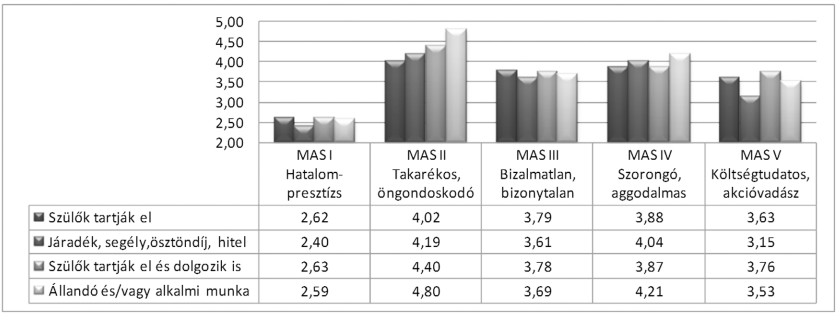

	MAS I Hatalom-presztízs	MAS II Takarékos, öngondoskodó	MAS III Bizalmatlan, bizonytalan	MAS IV Szorongó, aggodalmas	MAS V Költségtudatos, akcióvadász
50000 Ft alatt	2,57	4,17	3,86	3,99	3,62
50000-100000	2,72	4,59	3,87	4,34	3,73
100000-200000	2,63	4,83	3,55	3,99	3,52
200000 Ft fölött	2,44	4,97	3,30	3,89	3,21

6. ábra. A MAS faktorok átlagértékei a válaszadók anyagi helyzete szerint

Ne feledjük azonban, hogy ezek az összegek nem feltétlenül jelzik a megkérdezett életszínvonalát, hiszen nemcsak a munkából szerzett jövedelmet, hanem a szülőktől – a teljes ellátás mellett – kapott zsebpénzeket is magukban foglalják. Ugyanakkor tudnunk kell arról is, hogy a „nappalis hallgatói" lét sok esetben nem azt az önfeledt diákkort jelenti, mint korábban, hiszen a hallgatók csaknem fele már ma is költségtérítéses formában tanul, és ez az arány várhatóan növekedni fog az elkövetkező években. Teljes mintánk csupán 31%-a, a nappalis hallgatóknak is csak 45%-a nyilatkozott úgy, hogy kizárólag a szülei tartják el.

Feltételezhetjük, hogy a dolgozó, önmagukat eltartó emberek jobban megbecsülik a pénzt, igyekeznek okosabban bánni vele, és a tudatosabb, takarékosabb előrelátás jellemzi őket a pénzügyek terén, mint azokat, akik számíthatnak mások gondoskodására. A 7. ábra eredményeiből pontosan ez látszik: *aki* maga dolgozott meg a jövedelméért, és *önmagát tartja el, annak nagyobb a megtakarítási hajlandósága* is, a *munkaerőpiaci státusznak* pedig szignifikáns hatása van a MAS II faktorra. Az eltartott státuszból induló, és a saját lábán megálló (tanulmányait finanszírozó) státuszig tartó skála minden egyes fokozata magasabb értéket mutat, azonban *ez együtt* jár – talán ez magyarországi sajátosság, mert ellentmond több szerző megállapításával – *a* pénzzel kapcsolatos *fokozottabb aggódással* is.

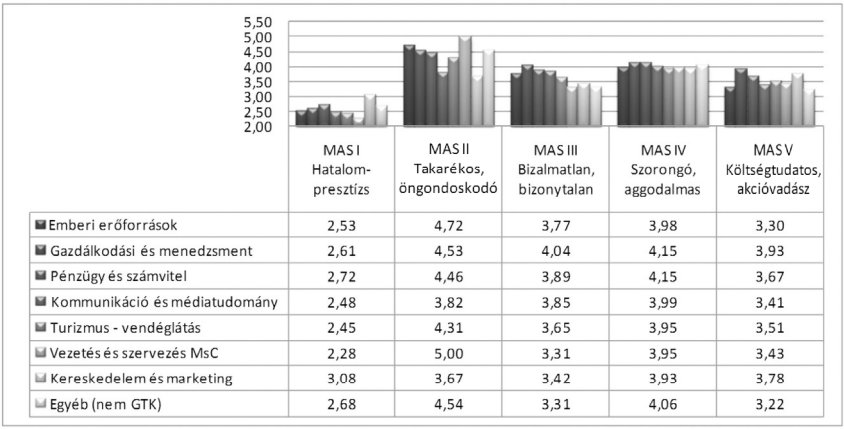

	MAS I Hatalom-presztízs	MAS II Takarékos, öngondoskodó	MAS III Bizalmatlan, bizonytalan	MAS IV Szorongó, aggodalmas	MAS V Költségtudatos, akcióvadász
Szülők tartják el	2,62	4,02	3,79	3,88	3,63
Járadék, segély,ösztöndíj, hitel	2,40	4,19	3,61	4,04	3,15
Szülők tartják el és dolgozik is	2,63	4,40	3,78	3,87	3,76
Állandó és/vagy alkalmi munka	2,59	4,80	3,69	4,21	3,53

7. ábra. A MAS faktorok átlagértékei a válaszadók munkaerőpiaci státusza szerint

A MAS faktorok lelki-pszichológiai beállítottságot, nem pedig ismeretszintet jelölnek, éppen emiatt is érdekes összehasonlítani az egyes *szakok* hallgatóit. A 8. ábrán láthatjuk, hogy bár nem túl nagyok a különbségek a különböző szakok között, meglepő módon a *Pénzügy és számvitel,* valamint a *Gazdálkodási és menedzsment szakos hallgatókra jellemző leginkább a bizonytalanság és szorongás,* és még a számunkra legérdekesebb takarékos-öngondoskodó faktorban is csak a középmezőnyben foglalnak helyet, sőt a pénzügyisek még valamivel az átlag alatt is szerepelnek. Jóval megelőzik őket a Vezetés és szervezés szakosok (5,00), de még az emberi erőforrás menedzserek (4,72) is. A MAS II fak-

tor és a hallgató szakja között szignifikáns összefüggés van (Szig=0,019). A takarékoskodás, öngondoskodás terén a Vezetés és szervezés mesterszakosok kiemelkednek, egyszersmind ők a legkevésbé hatalom-presztízs orientáltak, ami nyilvánvaló összefüggést mutat azzal, hogy – mesterszakosok lévén – az ő életkoruk a legmagasabb.

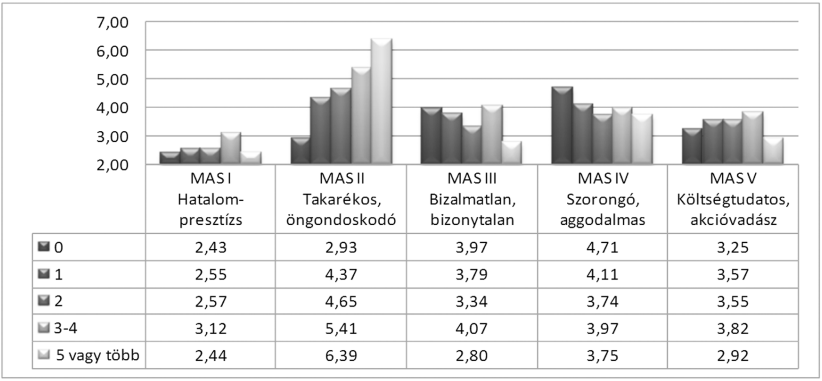

	MAS I Hatalom-presztízs	MAS II Takarékos, öngondoskodó	MAS III Bizalmatlan, bizonytalan	MAS IV Szorongó, aggodalmas	MAS V Költségtudatos, akcióvadász
Emberi erőforrások	2,53	4,72	3,77	3,98	3,30
Gazdálkodási és menedzsment	2,61	4,53	4,04	4,15	3,93
Pénzügy és számvitel	2,72	4,46	3,89	4,15	3,67
Kommunikáció és médiatudomány	2,48	3,82	3,85	3,99	3,41
Turizmus - vendéglátás	2,45	4,31	3,65	3,95	3,51
Vezetés és szervezés MsC	2,28	5,00	3,31	3,95	3,43
Kereskedelem és marketing	3,08	3,67	3,42	3,93	3,78
Egyéb (nem GTK)	2,68	4,54	3,31	4,06	3,22

8. ábra. A MAS faktorok átlagértékei a látogatott szakok szerint

Úgy tűnik tehát, hogy a pénzügyi érdeklődés és szakismeret nem segítik a hétköznapi, tudatos pénzhasználatot, tehát *a pénzhez való viszonyt elsősorban nem a szakmai ismeret alakítja, hanem egyfajta pszichés beállítódás lehet a meghatározó.*

Végül, a szorosan vett demográfiai változókon túlmutatva a pénzügyekhez való viszonyt jól jellemző, további változó hatását vizsgáltuk. Úgy gondoltuk, a pénzhasználat tudatosságát jelzi a *tartalékolási formák diverzitása*. Arra voltunk kíváncsiak, hogy a pénz értékőrző funkcióinak (ingatlanban, kötött bankszámlán stb.) kihasználása mellett törekednek-e további, akár hasznot hozó pénzfelhalmozó formákra (részvény, befektetés stb.) is. A MAS II faktor esetében a két szélső érték közti különbség jelentős (3,46): míg a megtakarítással nem rendelkezők válaszainak átlaga – érthető módon – a közömbös 4-es szint alatt van (a takarékoskodással való egyet nem értés irányába mutat), addig a megtakarítással rendelkezők esetében minden kategóriában 4 fölöttiek az átlagok, ami a takarékossággal való egyetértést jelzi (9. ábra).

	MAS I Hatalom-presztízs	MAS II Takarékos, öngondoskodó	MAS III Bizalmatlan, bizonytalan	MAS IV Szorongó, aggodalmas	MAS V Költségtudatos, akcióvadász
0	2,43	2,93	3,97	4,71	3,25
1	2,55	4,37	3,79	4,11	3,57
2	2,57	4,65	3,34	3,74	3,55
3-4	3,12	5,41	4,07	3,97	3,82
5 vagy több	2,44	6,39	2,80	3,75	2,92

9. ábra. A MAS faktorok átlagértékei a pénzkezelési/tartalékolási formák száma szerint

A megtakarítási formák számának növekedése egyre magasabb átlagértékeket von maga után, a kapcsolat szignifikáns, közepes erősségűnek mondható (Eta=0,325). Ellenkező irányú tendencia (bár nem szignifikáns összefüggés) tapasztalható a szorongással (MAS IV) összefüggésben. A megtakarítási formák számának emelkedésével alacsonyabb szorongás-értékek járnak együtt (a kétféle megtakarítási formával rendelkezők lógnak ki csupán némileg ebből a sorból). A megtakarítással nem rendelkezők, vagy annak csak egyetlen formáját alkalmazóknál a 4-es fölötti értékek a szorongó attitűd irányába mutatnak, míg a többieknél a 4-es alatti átlagok inkább nem aggódó hozzáállást jeleznek.

Mindez meggyőzött bennünket arról, hogy az – eddig is legfontosabbnak tekintett – *MAS II faktor* nem csupán a pszichés beállítottságot, hanem *a gyakorlati cselekvésben megnyilvánuló viselkedést is jól prezentálja.* A financiális szakzsargonban megtakarítási-befektetési szinteknek, afféle „betétes karriernek" nevezett tartalékolási diverzitás kifejezetten a takarékoskodó-öngondoskodó mentalitással fonódott össze.

Összegzés

Eredményeink – a nemzetközi szakirodalommal összhangban – a pénz iránti attitűd és bizonyos demográfiai jellemzők együttjárását mutatják: a fiatalok és a férfiak számára a pénz inkább jelenti a hatalom és

presztízs forrását, míg a nők költségtudatosabbak, jobban keresik az akciókat, leárazásokat. A megtakarítási hajlandóság a 27–34 éveseknél bizonyult a legerősebbnek, az egyén életkorának, illetve jövedelmének emelkedése együtt jár a pénzügyi értelemben vett bizalmatlanság/bizonytalanság csökkenésével, a bizalmatlan fogyasztói magatartás a pénzügyi, fogyasztói tudatosság felé mozdul el.

Kutatásunk bizonyította, hogy a MAS jól használható mérőeszköz a magyarországi pénz iránti attitűd és pénzkultúra vizsgálatokban, megfelelően jelzi a különböző csoportok attitűdbeli eltéréseit. Eredményeink sok tekintetben hasonló összefüggéseket mutatnak a demográfiai jellemzők és a pénz iránti attitűd között, mint ami a nemzetközi szakirodalomból ismert.

A pénzzel kapcsolatos attitűdöt leíró faktorok közül kiemelkedő fontossággal bír a megtakarítási hajlandóságra, a költségek tervezésére és nyomon követésére vonatkozó MAS II, az ebben megtestesülő „pénzkultúra" az, aminek erősítésére a magánemberek, a pénzintézetek és az állam egyaránt törekednek. A MAS II faktor a legtöbb demográfiai indikátor esetében szignifikáns összefüggést mutat, ez alól kivételt csak a *nem* képez. Mivel a legalacsonyabb átlagértékek is 4-esnél nagyobbak, azaz a takarékossággal való egyetértés irányába mutatnak, elmondhatjuk, hogy a megkérdezetteket általában – kisebb vagy nagyobb mértékben – a takarékosság, a pénzügyi előrelátás jellemzi.

Vizsgálatunkban az is bebizonyosodott, hogy a tudatos pénzhasználat összefügg a felhasznált megtakarítási formák sokféleségével is. Az önmaguk jövőjéről gondoskodók több lábon állnak, és magától értetődően erősebb a pénzügyekhez való takarékos hozzáállásuk, valamint kevésbé jellemzi őket az ezekhez kapcsolódó szorongás, aggodalom. Mindez azt is mutatja, hogy a MAS II faktor értékei az egyének viselkedésében is markánsan megnyilvánulnak, amiből annak magatartás-előrejelző erejére is következtethetünk.

Az ismeretekből, attitűdökből és viselkedésből kialakuló pénzügyi kultúra nélkülözhetetlen a megalapozott pénzügyi döntések meghozatalához, az egyéni pénzügyi jólét eléréséhez. A további adatfelvételek és elemzések fontos feladata lehet a különböző pénzügyi attitűdök előre-

jelző erejének tesztelése, azaz annak megvizsgálása, hogy miként hatnak a különböző attitűdök a vásárlói viselkedésre és a pénzügyi döntésekre. Egy, az OECD vizsgálathoz hasonló, Közép-Kelet-Európa több országára kiterjedő kutatás jó alapja lehetne az országok közötti együttműködésnek a múlt negatív örökségének felszámolásában, a pénzügyi kultúra terjesztését és fejlesztését megcélzó programok keretében.

Irodalomjegyzék

Andersen, J. – Camp, P. – Kiss, E. – Wakita, S. – Weyeneth, J. (1993) The money attitude scale: what college students think about green stuff. *The Proceedings of the American Council on Consumer Interests*, 39, 377–384.

Atkinson, A. – Messy, F. (2012) *A pénzügyi kultúra mérése*. Az OECD/Nemzetközi Pénzügyi Képzési Hálózata (INFE) kísérleti kutatásának eredményei. OECD Pénzügyi, Biztosítási és Magán-nyugdíjpénztári Műhelytanulmányok, 15. sz. OECD Publishing. http://dx.doi.org/10.1787/5k9csfs90fr4-en

Bailey, W. – Gustafson, W. (1986) Gender and gender-role orientation differences in attitudes and behaviors toward money. *Proceedings of the Fourth Annual Conference of the Association of Financial Counseling and Planning Educators*, 11–20.

Baker, P. M. – Hagedorn, R. B. (2008) Attitudes to money in a random sample of adults: factor analysis of the MAS and MBBS scales, and correlations with demographic variables. *The Journal of Socio-Economics*, 37, 1803–1814.

Furnham, A. (1984) Many sides to the coins. *The psychology of money usage. Personality and Individual Differences*, 5 (5), 501–509.

Furnham, A. – Argyle, M. (1998) *The psychology of money*. London: Routledge.

Goldberg, H. – Lewis, R. T. (1978) *Money Madness: The Psychology of Saving, Spending, Loving, and Hating Money*. London: Speingwood Books.

Gresham, A. B. – Fontenot, G. F. (1989) Different attitudes of the sexes toward money: an application of the money attitude scale. In: Gor-

don, P. – Kellerman, B. (Eds.), *Advences in Marketing. Southwestern Marketing Association*. 380–384.

Halász L. – Hunyadi Gy. – Marton L. M. (1979) *Az attitűd pszichológiai kutatásának kérdései*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Husz I. – Szántó Z. (2011) Mi a pénzügyi kultúra? In: Czakó Á. – Husz E. – Szántó Z.: *Meddig nyújtózkodjunk? A magyar háztartások és vállalkozások pénzügyi kultúrájának változása a válság időszakában*. BCE Nemzeti Innovációs Hivatal 9–14.

Kovács P. – Kosztopulosz A. – Révész B. – Kiss G. D. – Cseri Cs. (2012) *Középiskolások pénzügyi kultúrájának felmérése*. SZTE Gazdaságtudományi Kar. Összefoglaló tanulmány.

Lim, V. K. G. – Teo, T. S. H. (1997) Sex, financial hardship and locus of control: an empirical study of attitudes towards money among Singaporean Chinese. *Journal of Economic Psychology* 18 (18), 369–386.

Lynn, R. (1991) *The secret of the miracle economy*. London: SAU.

Medina, J. F. – Saegert, J. – Gresham, A. (1996) Comparison of Mexican-American and Anglo-American attitudes toward money. *The Journal of Consumer Affairs*, 30(1), 124–145.

Mellan, O. (1997) *Barátságban a pénzzel*. Helikon Kiadó, Budapest.

Prince, M. (1991) Gender and money attitudes of young adults. *Proceedings of the Conference on Gender and Consumer Behavior*, 284–291.

Roberts, J. A. – Sepulveda, C. J. (1999) Demographics and money attitudes: a test of Yamauchi and Templer's money attitude scale in Mexico. *Personality and Individual Differences* 27 (1), 19–35.

Rubinstein, W. D. (1981) Survey report on money. *Psychology Today* 5, 24–44.

Rudmin, F. W. (1990) German and Canadian data on motivations for ownership: was Pythagoras right? *Advences in Consumer Research* 17, 176–181.

Tang, T. L. P. (1992) The meaning of money revisited. *Journal of Organizational Behavior* 13 (2), 1997–2002.

Tang, T. L. P. (1993) The meaning of money: extension and exploration of the Money ethic Scale in a sample of University students in Taiwan. *Journal of Organizational Behavior*, 14, 93–99.

Tang, T. L. P. – Gilbert, P. R. (1995) Attitudes toward money as related to intrinsic and extrinsic job satisfaction, stress and work-related attitudes. *Personality and Individual Differences*, 19(3), 327–332.

Wernimount, P. – Fitzpatrick, S. (1972) The meaning of money. *Journal of Applied Psychology*, 56, 218–226.

Yablonsky, L. (1991) *The emotional meaning of money*. New York: Gardner Press.

Yamauchi, K. T. – Templer, D. L. (1982) The development of money attitude scale. *Journal of Personality Assessment* 46 (may), 522–528.

Közgazdasági versenyelméletek és a versenyjog

PÉTER ANDRÁS[1]

„A kultúra és civilizációnak első talpköve a szabadság, a második a vetélkedési ösztön."
Gróf Széchenyi István

A tanulmány a gazdasági versenyelméleteket elemzi a versenyjoggal szoros összefüggésben. Megvizsgálja a tökéletes verseny és a nem tökéletes monopolista verseny vonásait az eredeti szerzők meglátása alapján. Kitér arra a kapcsolatra is, amely fennáll a gazdasági verseny és a versenyjog között, abban a vonatkozásban, amely szerint a romániai és magyarországi versenytörvény tükrözi a verseny gazdasági tartalmát. Fontos helyet kapnak az írásban Adam Smith, Széchenyi István és Wesselényi Miklós gazdasági meglátásai, vagyis az a megállapítás, hogy a termelők szabadon döntenek a piacgazdaságban arról, hogy mit, mennyit, hogyan és kinek termeljenek. A tökéletes verseny a walrasi koncepció tételei szerint kerül elemzésre, összefüggésben a Pareto-optimum elvével. A szabad verseny későbbi formáit taglalva, a tökéletlen és a monopolista versenyt a szerző Joan Robinson és Chamberlin felfogása alapján fejti ki, ahol lényeges a monopóliumokkal együtt járó magas árak fogyasztást korlátozó jellegének kiemelése.

Kulcsszavak: szabad verseny, versenyjog, tökéletes verseny, monopolista verseny, Kournot-pont

JEL kód: K29, M21, O57

A piacgazdaság és a szabad verseny

A szabad verseny a feudális kötöttségek felszámolása eredményeként a kifejlett piacgazdasággal együtt alakult ki. A kapitalizmus útján előrehaladó angol gazdaság rendszerében már a 18. században új jelenségek mutatkoztak: kiszélesedett a munkamegosztás, emelkedett a ter-

[1] A Debreceni Egyetem Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola harmadéves PhD hallgatója, a Partiumi Keresztény Egyetem Közgazdaságtudományi Karának főállású alkalmazottja.

melékenység, kibővült a szabad piac, erősödött az ország versenyképessége. Mindezek hatását tanulmányozva Adam Smith, a közgazdaságtudomány megteremtője megállapította és előre látta a gazdasági fejlődés minden országra érvényes legfontosabb tényezőit. *A nemzetek gazdasága* címen 1776-ban megjelent művében fejtette ki a szabad piacgazdaság kifejlődésének feltételeit, a munkamegosztást, a szabad tulajdon szerepét, a gazdasági szereplők harmonikus együttműködését és versenyét, amelyet a termelők személyes érdeke láthatatlan kézként vezényel a közérdek teljesülése irányába. A smithi koncepcióban a verseny egy olyan magatartási folyamat, amelyben az egymással versenyző termelők egyben tulajdonosok, szabadon rendelkeznek és racionálisan cselekszenek, hogy mit, mennyit, hogyan és kinek termeljenek. Olyan áron kínálják termékeiket, hogy fedezzék költségeiket, profitot érjenek el, és a fogyasztók érdekeit szolgálják.

A szabad verseny eszméje végigkíséri a piacgazdaság teljes történetét. A magyar történelemben elsőként Széchenyi István és Wesselényi Miklós a feudális korlátok megszüntetéséért folyó politikai küzdelmükben alapozták meg a szabad verseny meghonosításának szükségességét.

Széchenyi István a szabad versenyt a nemzeti felemelkedés alapvető feltételeként értékelte, amikor megállapította, hogy „*a nemzeti versengés – melynek más nemzetek legfőbb köszönhetik csodálatos fejlődésüket – hasznos gyümölcseit velünk nem is sejteti.*" (Széchenyi 1831. 80)

Wesselényi Miklós keserűséggel állapította meg, hogy a szabad verseny a visszamaradt Erdélyben nem töltheti be a neki szánt szerepét az ipar fejlesztésében, mivel a feudális „*monopolium, az az adás-vevés, használás, termesztés, vagy készítésbeli kirekesztő jus társaságban mindig veszedelmes fajta, az ipart és sokat sért*", ugyanis „*az iparfejlesztés egyik zárgátja a céhek*" (Wesselényi 1833. 100).

A szabad magántulajdon az 1848-as magyar forradalmi szabadságharc után jöhetett létre, lehetővé téve egyben a szabad piacgazdaság kialakulását.

A piacgazdaság rendszerében a gazdasági verseny számottevő funkciót teljesít. Jelentős szerepe van a társadalmi jólét megteremtésében. Hatására alakul ki a társadalom optimális állapota; V. Pareto megfo-

galmazásában „*az az állapot optimális, amelyben senkinek a helyzete nem javítható tovább anélkül, hogy az más helyzetét ne rontsa.*" (Pareto 1963. 354)

A gazdasági optimum feltételezi a termelési tényezők ésszerű elosztását is. A verseny itt allokációs funkciót is teljesít, hogy ezáltal legnagyobb mérvű kielégülést sajtoljon ki a társadalom korlátozott erőforrásaiból. Ugyanakkor a szabad verseny történelmi hivatása a társadalom termelő erőinek a fejlesztése, a termelési tényezők termelékenységének emelése, mert csupán ezáltal teremtődik meg a jólétet biztosító termékbőség. Nem utolsó sorban, a szabad verseny szelektálja a termelési eljárásokat és tevékenységük alapján magukat a termelőket is.

Smith felfogásában a szabad verseny rendszerében a magánérdek vezet a társadalom általános jólétéhez és optimális állapotához. Hathatósan ez csak a gazdaság bizonyos feltételei mellett valósulhat meg. A smithi modell hatékonyságának később megállapított kritériumait K. Arrow (1951) és G. Debreu (1954) fogalmazták meg. Ahhoz, hogy a szabad verseny piacai sikeresen működjenek, és a paretói társadalmi optimum kialakuljon, a szerzők elkerülhetetlennek tekintik a biztosítási rendszer piacának létezését (biztosítást lehessen vásárolni bármilyen veszéllyel szemben), a tökéletesen működő szabad tőkepiac létrehozását (bármekkora pénztőke jutányos kamat melletti kölcsönzésének eshetőségét), és hogy ne legyenek a gazdaságban se externáliák, se közjavak.

A tökéletes verseny közgazdasági szemlélete

A szabad magántulajdon révén létrejött szabad verseny történelmileg először a tökéletes verseny működésében nyilvánult meg. Lényegét és tételeit Smith nyomán a matematikai eljárások közgazdaságtanának képviselője, Leon Walras dolgozta ki, megállapítva, hogy „*a verseny tekintetében mindig feltételezünk egy tökéletesen szervezett piacot. Ezt ugyanúgy értelmezzük, ahogyan a mechanikában a gépeket súrlódásmentesen lehet tanulmányozni.*" (Walras 1874. 83)

A tökéletes verseny walrasi modellje azonban nem mindig fedi a valóságot, ez csupán egy ideális, feltételezett és lényegileg statikus rendszert ábrázol.

A tökéletes verseny piacát sajátos tulajdonságok jellemzik, és meghatározó kritériumokat feltételez. Feltételnek minősül a verseny tisztasága, vagyis a piacgazdaság atomisztikus jellege (nagyszámú és aránylag azonos gazdasági erejű szereplők léte), homogén termékek piacra kerülése, kilépési lehetőség a vállalkozásból vagy a piacból, a kereslet és kínálat szabad mozgása. A tökéletes verseny mindezek mellett a piac átláthatóságát és a termelési tényezők szabad áramlását is feltételezi.

A tökéletes verseny piacán a kereslet-kínálat hatására alakul ki az egyensúlyi ár, ahol a kereslet egyenlő a kínálattal. Az egyensúlyi ár itt egybeesik az értékkel. A walrasi felfogásban a piaci árnak eléggé rugalmasnak kell lennie ahhoz, hogy érzékenyen reagáljon a kereslet-kínálat változásaira, hogy szabályozza a termelést és a forgalmat az általános társadalmi egyensúly irányába.

A szabad verseny alapján működő romániai és magyarországi piacgazdaságra vonatkozó versenytörvények is elsősorban a tökéletes verseny alapvető elveit követik, és kiemelik a verseny jogosultságát, fenntartását, védelmét, a normális versenykörnyezet megteremtésének fontosságát. Kihangsúlyozzák a verseny tisztaságát, a tisztességtelen verseny és a versenyre hátrányos összefonódások kizárását. Olyan tényekkel vagy cselekvésekkel szemben, amelyek korlátozzák vagy meghamisítják a versenyt, a törvény szigorával lépnek fel. A versenyjog elmélete ugyanakkor a nem tökéletes és monopolista verseny működését és eseteit is nyomon követi, és a gazdasági szereplőket a tisztességes verseny szabályainak a betartására kötelezi.

A piacgazdaság folyamatainak a tökéletes verseny elmélete alapján való értelmezése aránylag hosszú ideig, lényegében az 1930-as évekig tartott. A valóság azonban sok esetben cáfolta a klasszikus elmélet tételeit, mivel egyre inkább a piaci verseny tökéletlensége került előtérbe. A tökéletes verseny hiányosságait és a tökéletlen verseny elemzését a közgazdasági irodalomban először az angol Joan Robinson fejtette ki *A tökéletlen verseny* című munkájában. A szerző ebben a művében mutatta ki, hogy egy-egy iparágon belül folyó verseny egyeduralkodó pozícióban levő eladók versenye, akik termékeiket egymásétól meg tudják különböztetni, *„s egyetlen termelő ellenőrzi az ilyen áru teljes mennyiségét.”*

(Robinson 1954. 283) Robinson az ilyen versenyt nem tökéletes (imperfekt) versenynek nevezte, ahol a tiszta verseny kritériumai már nem érvényesülnek.

A nem tökéletes verseny piacán hiányzik a gazdaság atomisztikus jellege, a kis- és középnagyságú gazdasági egységek mellett egyre inkább a nagyméretű vállalkozások uralkodnak, amelyek gyors ütemű változásokat gerjesztenek. Tehát a gazdasági folyamatokat már nem lehet statikusan szemlélni, a műszaki haladással végbemegy a termékek és szolgáltatások diverzifikációja, heterogénné válása. Amint J. Schumpeter (2011) fejlődéselméletében megállapította, a közgazdaságtan középpontjába a dinamika került, amelyet a vállalkozói versengés belső erőként hoz mozgásba. Az új termelési eljárások és az új termékek bevezetése válik meghatározóvá, amely nehezen elképzelhető tökéletes verseny mellett. Ténylegesen a tökéletes verseny elveit ideiglenesen mindig felfüggesztették, valahányszor valami újat vezettek be. A nem tökéletes verseny feltételei között a tőkeáramlás, a termelési tényezők allokációja és az áruk szabad forgalma számos gazdasági és gazdaságon kívüli akadályba ütközik, amelyek bénítják a hatékonyságot, csökkentik a jövedelmeket. Jelentős mértékben korlátozódik a gazdasági ügyletek átláthatósága, a maximális profitért folyó versenyben a gazdasági, műszaki kereskedelmi folyamatok adatait a versenytársak előtt eltitkolják.

Monopolista verseny a közgazdasági elméletek tükrében

A monopolista verseny lényegét és a monopóliumok uralmát a maga részleteiben E. Chamberlin amerikai közgazdász dolgozta ki *A monopolista verseny elmélete* című munkájában. A monopóliumokat a termelés és tőke nagyméretű koncentrációja és centralizációja hozta létre. Egy cég akkor válik monopóliummá, egyeduralkodóvá, amikor a termékek vagy szolgáltatások előállítását és eladását a piacon egyedül kínálja, és így hatást tud gyakorolni az árakra. Amikor két cég uralja a piacot, duopólium, több vállalat uralkodása esetén oligopólium jön létre. Legfőbb formái a kartell, szindikátus, tröszt, konszern. A vétel oldalán is létrejöhet a vásárlási monopólium, az ún. monopszónia, ahol egyetlen vásárló uralja a piacot.

A monopóliumok terjeszkedését és uralmát főleg az 1929–1930-as évek nagy gazdasági válsága hozta magával. Mivel az áruk értékesítése nehézségekbe ütközött, a monopolista eladók arra törekedtek, hogy termékeiket másokétól megkülönböztessék, és így egy sajátos preferencia rendszert alakítottak ki, vagyis a megszokotthoz való ragaszkodást, a védjegyet, a márkát, a hírnevet, a személyes kapcsolatokat. Ugyanakkor a monopóliumok akadályozták a monopóliumokon kívül levő cégeket a piacra való belépés lehetőségében.

Számos közgazdász úgy vélekedett, hogy „*szükséges elhagyni a szabad verseny ösvényét és az ellenkező irányba, még pedig a monopóliumok felé kell fordulni.*" (Sraffa 1926. 542)

Az egyes iparágakon belül folyó verseny a monopolista pozícióban levő eladók versenyévé vált.

A monopolista verseny olyan piaci struktúrában megy végbe, amelyben néhány eladó van, ahol a kínált javak terén nincs olyan termék a piacon, amelyet helyettesíteni lehetne, a piaci versenytársak megjelenését korlátozzák. Ez a struktúra megöli a jótékony szabad versenyt, „kihasználó" és „gyilkoló" versennyel váltja fel. Heves versengés megy végbe a hirdetéstől kezdve az árnak a forgalom növelését célzó csökkentéséig a versenyző és a nem monopolizált cégek között. A monopolista verseny kiterjed a védjegy, a márka előnyeire, a hirdetésekkel történő manipulációra, az ár változtatására. A koncentrációval létrejött méretgazdaság és az innovációk hatására a nagy cégek olcsóbban tudnak termelni, alulkínálhatják és kiszorítják a kis cégeket a piacról.

A monopólium lehetőségét, az ún. tiszta monopólium elméletét már jóval a monopóliumok megjelenése előtt Cournot (1838) dolgozta ki. Elsőként igyekezett a keresleti függvény segítségével a maximális profitot biztosító árat megállapítani monopólium esetén. Módszere alapján határozta meg a határbevétel és határköltség görbe metszéspontját (Cournot-pont), ahol a profit tömege maximális. Az ár tiszta monopólium esetén Cournot szerint egyenlő a határköltséggel, vagyis $P=Mc$. A monopóliumok megjelenésével a közgazdaságtan már arra koncentrált, hogy a monopolista terméke iránti keresleti görbe rugalmatlan, s így az árak a határköltség felett helyezkednek el, vagyis $P>Mc$.

Monopol ár révén, azáltal, hogy az ár a határköltségnél magasabb, a társadalmat veszteség, ún. holtteher veszteség éri. Az elsikkadt haszonmennyiség a határhaszon elmélet alapján kimutatható fogyasztói többlet elvesztésével egyenlő, ugyanis amikor a monopólium emeli az árakat, akkor a fogyasztói kielégülésben bekövetkezett veszteség nagyobb, mint a határbevétel értéke. Az értékkülönbség, amit a hozzátartozó terméktömeggel a tőkés cég meg sem termel, a monopóliumoknak tulajdonítható társadalmi veszteség.

A monopolista verseny elmélete eleinte főleg az árakra koncentrált, holott a verseny már az új termékekre, az új technológiákra, új beszerzési forrásokra, új szervezési eljárásokra vonatkozott. A közgazdaságtan kiemelkedő képviselői fejtették ki, hogy a monopolkapitalizmus lényeges vonása a műszaki haladás, amely rányomja bélyegét a gazdaság számos területére. I. Schumpeter Amerikába telepedett osztrák közgazdász úgy vélte, hogy a monopóliumok a dinamikus újítótevékenység és a technológiai fejlődés hajtóerői a tőkés gazdaságban. Az új műszaki eljárások következtében egész iparágak válnak elavulttá, ezeket korszerűbb termelési technológiák váltják fel. Ezt a folyamatot nevezte I. Schumpeter *alkotó rombolásnak*, amely szerinte a kapitalizmus meghatározó tulajdonsága. *„Az alkotó rombolás a kapitalizmus lényeges vonása* – állapítja meg a szerző. – *Ténylegesen minden tőkés cégnek léteznie kell ebben a környezetben*." (Schumpeter 2011. 40) Az amerikai pénzügyi rendszer legfontosabb funkcióját hosszú ideig betöltő Alan Greenspan személyes meggyőződése, hogy az „alkotó rombolás" schumpeteri tétele a szabad piac kapitalizmusának valóságos küldetése, mert „*csakis az elavult technológiák felszámolása és a régi eljárások felváltása újakkal biztosíthatja a termelékenység növelését és egyúttal az életfeltételek javításának fenntartható feltételét.*"(Greenspan 2008. 276)

A verseny az alkotó rombolás talaján bontakozik ki, a technikai fejlődés a tőkés nagyvállalatok között folyó ádáz versenyharc közepette megy végbe. A konkurenciát a vállalkozó még akkor is érzi, amikor nincs is tényleges ellenfele. A verseny az innovációval tör magának utat, az újításokat meghonosító termelők versenyelőnybe kerülnek, mások lemaradnak és tönkremennek. Schumpeter felfogásában eleinte minden

piaccal egy monopólium rendelkezik mindaddig, ameddig egy másik újító félre nem állítja és át nem veszi az új monopolista szerepét. A szerzőnek azonban itt nincs igaza, mert ténylegesen a verseny ezzel nem fejeződik be. A monopóliumok ugyanis nem nézhetik tétlenül, ha új riválisok jelennek meg a láthatáron, és az ellenféllel szemben időben megfelelő elhárító intézkedéseket foganatosítanak. Például a Microsoft eleinte a személyi kalkulációs gépek előállítását monopolizálta. A Google megjelenésével viszont a Microsoft már más irányba kényszerült terjeszkedni.

A termelés technikai feltételei tehát az újításokkal végbemenő műszaki fejlődéshez kötődnek, amelyeket szabadalmak védenek. A gyártási eljárások nagyrészt know-how formájában férhetők hozzá, amely rendszerint licenchez kötődik. Az állam védelmet nyújt az új innovációs eljárások, az eredeti termékek feltalálóinak, akiknek meghatározott ideig joguk van a szabadalmazott találmány használatára vagy értékesítésére. Az újításoknak, találmányoknak a szerző jóváhagyását mellőző és engedély nélküli felhasználását a törvény tiltja.

A termelés és szolgáltatás technológiai színvonala az országok fejlettségi szintje szerint is változik. Az Európai Unióban az új technika meghonosításának sajátos rendszere van kialakulóban. A fejlett technológiát hordozó nagyvállalatok kooperációs kapcsolatokat építenek ki a fejlődő államokkal műszaki és gazdasági megsegítésükben.

A versenyre vonatkozó gazdasági elméletek áttekintése során nem mellőzhetjük az 1970-ig dominánsnak tekinthető harvardi iskolát, amely szerint a versenypolitikának a piaci szerkezet befolyásolására kell helyeznie a hangsúlyt. Ebben az összefüggésben az iskola képviselői (Bain, Kaysen és Turner) kiemelt jelentőséget tulajdonítanak a vállalkozók felelősségének, elítélve minden, nem méretgazdaságosságból (hatékonyságból) fakadó, erőfölényt eredményező helyzetet.

Ez az elmélet – amint az alábbiakban látni fogjuk – jelentősen befolyásolta az unió versenyjogi szabályozását és jogalkalmazását, ezen keresztül pedig a tagállamok (köztük Románia és Magyarország) versenyjogát is, amelynek az erőfölényre, piaci koncentrációra és versenykorlátozó megállapodásokra vonatkozó tilalmak az alappillérét képezik.

Kiemelendő még a Stiegler és társai által képviselt chicagói iskola, amely a harvardi elmélettel ellentétben nem empirikusan magyarázza a piaci folyamatokat, hanem ezeket a profitmaximálási tendenciákból kiindulva közelíti meg, liberálisabb álláspontra helyezkedve a vállalkozási koncentrációkkal és a versenykorlátozó megállapodásokkal szemben (Stiegler 1971).

Ez az iskola Reagan elnök hivatala idején az Egyesült Államokban került állampolitikai szintre, hatása mindmáig érezhető (az Európai Unió Bírósága joggyakorlatában az 50%-os piaci részesedést erőfölénynek tekinti, míg az Egyesült Államokban a beavatkozási küszöb 70–75%).

A monopólium elterjedt formája a kartell, amelyben két vagy több cég megegyezhet az árban, a megtermelhető termék mennyiségében vagy egyéb feltételben. Mivel az üzleti döntések szorosan összefonódnak, a verseny kimenetele a versenytársak magatartásától is függ. Például ha az egyik cég a másik termelő kínálatát adottságnak tekinti és aszerint termel, szimmetrikus duopólium alakul ki. Amennyiben az egyik cég vezet, és a másik hozzá alkalmazkodik, a duopólium már aszimmetrikus. Ha mindkét vállalkozó függetlenségi pozícióra törekszik, a hatalmi harc az egyik cég felszámolódását eredményezheti.

Amint a fentiekből is kiderül, a közgazdasági iskolák többsége a verseny legfontosabb funkcióinak tekinti a forráselosztást, a termelékenységi hatékonyság és dinamikus hatékonyság növelését, a teljesítményarányos felosztás elősegítését, amelyek mellett kihangsúlyozzák a verseny társadalompolitikai szerepét is. Ez utóbbi a verseny hatalmat semlegesítő funkcióján keresztül érvényesül, amely lehetetlenné teszi az önkényre alkalmat adó hatalmi pozíciók kiépítését (Sweet–Maxwell 2006).

Versenyszabályozás, versenyjog

Habár kezdetben olyan vélemények is elhangzottak, amelyek megkérdőjelezték a verseny jogi védelmének szükségességét, hiszen a piac – úgymond – önmaga szabályozza saját működését a spontán keresleti és kínálati viszonyok alapján, végül is azonban főként a monopolis-

ta verseny térhódítása után nyilvánvalóvá vált, hogy a piacgazdaság normális működése nem nélkülözheti az állami befolyásolás és beavatkozás jogi rendszerét.

A fent vázolt közgazdasági elméletek alapvetően meghatározzák a versenyjog tartalmát, céljait, szabályozási eszközeit. Jóllehet a közgazdaságtan és jogelmélet szorosan összefüggő tudományok, a versenyjog létrejöttének kezdeti szakaszában a jogalkotók nem tulajdonítottak kellő jelentőséget a versenyjog közgazdasági megalapozottságának, ennél fogva ez jórészt formálisan alakult ki és működött. A 20. század végére a gazdasági folyamatok bonyolulttá válása következtében a helyzet gyökeresen megváltozott. Ma már alapvető közgazdasági tudás nélkül a versenyjog szakemberei nem képesek boldogulni, hiszen a közgazdasági versenyelméletek szükségszerűen meghatározzák a versenyjog tartalmát, céljait, szabályozási eszközeit és a versenyhatóságok hatáskörét. Ugyanez a következtetés levonható a törvényhozás vonatkozásában is, mivel minden versenyjogi szabályozás tételezésekor elengedhetetlen meghatározni, hogy a jogalkotó milyen gazdasági célokat követve igyekszik biztosítani a verseny társadalmilag hasznos funkcióinak a megvalósulását. Természetesen a versenyjog léte valóban beavatkozást jelent a piaci folyamatokba, de ezt éppen a piaci verseny szabad kibontakozásához fűződő közérdek indokolja, amelynek fontos összetevői a fogyasztói jólét maximalizálásának igénye, az áremelkedések elkerülése, a piacok nyitottságának védelme és a kisebb piaci szereplők megóvása a nagyobb cégek agresszív árpolitikájával szemben.

Ma már a világ több mint száz jogrendszerében vezettek be versenyjogi szabályozásokat, és ez a trend megfigyelhető majdnem minden ország esetében, politikai és gazdasági berendezésüktől függetlenül (2008-ban Kína is elfogadta első versenytörvényét).

A versenyjogi rendszerek olyan magatartásokkal foglalkoznak, amelyek negatív értelemben befolyásolják a piaci verseny szabad kibontakozását.

Anélkül, hogy ezek részletes ismertetésébe bocsátkoznánk, rövid áttekintést adunk a versenyellenes cselekedetekről.

a. Versenykorlátozó kartell megállapodások, amelyek vonatkozhat-

nak az árak rögzítésére, a piacok felosztására, a kibocsátás korlátozására (horizontális megállapodások), a szállító és a forgalmazási lánc többi résztvevői közti megegyezésekre (vertikális megállapodások).

b. Visszaélésszerű magatartások, ezek megnyilvánulhatnak monopolista jellegű visszaélésekben, egy erőfölényben levő vállalkozás részéről a gyengébb versenytársak piacról való kiszorítása céljából, például áruk dömpingáron való forgalomba hozatala, felfaló árazás vagy csomagban való értékesítése által.

c. Vállalkozások közötti összefonódások (fúziók) vagy felvásárlások, amelyek ellenőrzése, azaz csak bizonyos feltételek közötti engedélyezése szintén a versenyjog alkalmazási területére tartozik.

d. A belső piaccal összeegyeztethetetlen állami támogatások, amelyek meghatározott vállalatoknak vagy egyes áruk termeléséhez nyújtott kedvezményekkel a versenyt torzítják, vagy annak torzításával fenyegetnek.

Jelenleg az államokhoz kötődő versenyjogi szabályozásoknak van domináns szerepük, a gazdasági integráció kiteljesedésével azonban egyre szélesebb alkalmazást nyernek a több országra kiterjedő versenyszabályozások. Ezek között a leghatékonyabbnak tekinthető az unió versenyjoga. Ez nem állami keretekben született, hanem integrációs, a piacok egységesítésére hivatott szabályozás. Ebből következik, hogy a közösségi versenyjog más jelleget ölt, mint a tagállami szinten működő versenyjogok, mivel alapvető célkitűzése a belső integrált piac megerősítése és a hatékony gazdasági működés elősegítése, ami megfelel az uniós versenypolitika követelményeinek (Tóth 2007. 35).

A közösségi versenyjog legfontosabb szabályait az Európai Közösségi Szerződés (Római Szerződés) 81., 82. és 86. cikkei tartalmazzák; ezek – a tagállamok általi ratifikálás után – általános és közvetlenül alkalmazható szabályok lettek.[2]

Az EKSZ 81. cikke – amelyet a közösségi kartelljog alapjának tekinthetünk – tilalom alá vonja a vállalkozások közötti olyan megállapodásokat,

[2] A Lisszaboni Szerződés hatályba léptével ezek a cikkek az EUMSZ (Európai Unió Működéséről Szóló Szerződés) 101., 102., illetve 106. cikkévé váltak változatlan tartalommal (közzétéve a *Hivatalos Közlöny* 115/49/2008 máj. 9-i számában).

összehangolt magatartásokat és a vállalkozások társulásainak olyan döntéseit, amelyek célja vagy hatása a közös piaci verseny akadályozása, korlátozása vagy eltorzítása.

A szerződés 82. cikke a monopol vagy erőfölényes helyzetben lévő vállalkozások túlkapásaival szemben hivatott a verseny szereplőit (versenypartnereket és fogyasztókat egyaránt) megvédeni abban az esetben, ha a piaci hatalommal való visszaélés a tagállamok közötti kereskedelem akadályoztatásához vezetett.

E normákhoz csatlakozik a 86. cikk, amely kiterjeszti az unió versenyjogi előírásainak hatályát a közvállalkozásokra és egyéb gazdasági érdekű szolgáltatások működtetésével megbízott vagy jövedelemtermelő monopólium jellegű vállalkozásokra, megtiltva a tagállamoknak, hogy ezek vonatkozásában az uniós versenyszabályokkal ellentétes intézkedéseket hozzanak vagy tartsanak fent.

A fenti szabályozások kisebb-nagyobb fogalmazásbeli eltéréssel fellelhetők valamennyi uniós tagállam versenyjogában.

Mind a romániai, mind a magyarországi versenytörvény a kartell típusú modell mintájára szabályozza a cégek megállapodásait, és igyekszik kizárni a tisztességtelen versenyt. A megegyezések nem akadályozhatják, nem korlátozhatják és nem torzíthatják a gazdasági versenyt. A tiltások vonatkoznak az árak megállapítására, a termelés és forgalmazás mennyiségére, a piac és beszerzési források felosztására, a piacra lépés korlátozására, a versenyegyeztetés terén megnyilvánuló összejátszásra. Megengedettek viszont a megállapodások olyan esetei, amelyek a technológiai fejlesztés, az ésszerű környezetgazdálkodás és a fogyasztóvédelem támogatására vonatkoznak. A romániai versenyszabályozás külön kitér a műszaki és gazdasági fejlesztésre, a termékek és szolgáltatások minőségi javítására, a kis- és középvállalkozások támogatására létrejött megállapodások létjogosultságára.

Irodalomjegyzék

Adam, S. 1959. *A nemzetek gazdagsága*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó

Arrow, K. 1951. *An Extension of the Basic of Classical Welfare Economics*. Berkeley University of California Press, 507–532.

Chamberlin, E. 1947. *The Theory of Monopolistic Competition*. Cambridge

Courmot, A. 1838. *Kutatások a vagyon elméletének matematikai elveiről.* Párizs

Debreu, G. 1954. Valuation Equilibrium and Pareto Optimum. *Proceedings of the National Academy of Sciences.* Vol. 40. no. 7. p. 588–592.

Greenspan, A. 2008. *Era turbulenţelor* (Zavargások korszaka). Editura Publică

Pareto, V. 1963. *Manuel d'économie politique*. Paris

Robinson, J. 1954. *The Economics of Imperfect Competition*. London

Schumpeter, A. 2011. *Distrugerea creatoare* (Alkotó rombolás). Editura Publică

Sraffa, P. 1926. Law of Return under Competitive Condition. In: *The Economic Journal*.

Stiegler, G. 1971. *The Theory of Economic and Management Science*. Chicago

Széchenyi I. 1831. *Világ*. Pest.

Tóth T. 2007. *Az Európai Unió versenyjoga.* Budapest, Complex Kiadó, 30–34.

Van den Bergh, R. J. – Camesasca, P. D. (eds.) 2006. *European Competition Law and Economics: A Comparative Perspective*. Sweet and Maxwell, London

Walras, L. 1874. *Éléments d'économie politique*. Paris

Wesselényi M. 1833. *Balítéletről*. Lipcse

Dialógus a regionális tudományról[1]

Könyvrecenzió

VINCZE MÁRIA[2]

Mielőtt a könyv ismertetésére térnék, néhány szóban vázolnám a könyv bemutatásának körülményeit, azokat az eseményeket, amelyek megfelelő alkalmat biztosítottak arra, hogy a legérdekeltebbekhez jusson el a kiadvány. 2012. november 22–23-án két eseménynek volt házigazdája a győri Széchenyi István Egyetem: 22-én a Magyar Regionális Tudományi Társaság X. Vándorgyűlésére került sor *A regionális tudomány ma és holnap* témával, majd pedig november 23-án *Generációk diskurzusa a regionális tudományról* címmel zajlottak rendezvények 11 szekció keretében, a Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskolája szervezésében, együttműködésben a Magyar Regionális Tudományi Társasággal. November 22-én a közgyűlés után plenáris ülés zajlott, amelynek díszvendége Peter Nijkamp professzor, az amsterdami Free University Közgazdasági Karának tanára volt. A meghívott vendég komplex ökonometriai módszerek alkalmazásával igazolta, hogy a távolságnak, a megközelíthetőségnek az internet korában is jelentős a hatása a területi fejlesztésekben. A plenáris keretében kiváló magyarországi szakemberek tartottak előadásokat, ezeknek ismertetésétől eltekintünk, mindössze a szerzők és az előadások címeit említjük: 1. Horváth Gyula: A területi kutatásoktól a regionális tudományig. Kelet- és közép-európai tudomány-történeti vázlat. 2. Rechnitzer János: Regionális tudomány Magyarországon. 3. Nemes Nagy József: A társadalom terei. 4. Buday-Sántha Attila: Regionális tudomány és vidékfejlesztés. 5. Lengyel Imre: Közgazdaságtan és térbeliség. 6. Végh Zoltán: Tér és statisztika. 7. Scharle Péter: Infrastrukturális hálózatok a

[1] *Dialógus a regionális tudományról.* Szerkesztették: Rechnitzer János és Rácz Szilárd. Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola – Magyar Regionális Tudományi Társaság, Győr, 2012.

[2] Emerita professzor, Babeş–Bolyai Tudományegyetem.

térben. Tartalmas, jól megszerkesztett előadásokat hallgathattak a résztvevők, akik között sok volt a fiatal. A *Generációk diskurzusa a regionális tudományról* rendezvény keretében is jó előadásokról számolhatunk be, itt is sok elismert szakember vállalt szekcióirányítást, előadást.

Térjünk rá a könyv ismertetésére. A Magyar Regionális Tudományi Társaság a Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskolájával együttműködésben a 2012. évi jubileumi vándorgyűlésre egy tanulmánykötetet jelentetett meg *Dialógus a regionális tudományról* címmel, amely tizenhét felkért szerző munkáját foglalja egybe. A kötet célja, hogy a regionális tudomány jelenlegi helyzetét, jövőbeli kutatási irányait és lehetséges kihívásait adja közre. A tanulmányok esszé jellegűek, inkább töprengések, gondolatok, meglátások tára, a jelen irányainak, azok egyes elemeinek értékelései és a jövő trendjeinek, víziónak felvázolása. Eligazítást, eligazodást segítő felvezetések, amelyek mindannyiunk számára elgondolkodtatóak lehetnek. A recenzió keretében egy rövid, nem teljes ismertetését adom a számomra érdekesebbnek tűnő cikkeknek, a fogalmi tisztázások bemutatását tartva fontosnak. Ez a recenzió nem a könyvben szereplő tanulmányok szakmai értékelése akar lenni, hanem azoknak az általam értékesnek ítélt gondolatoknak a továbbítása minél tágabb olvasótáborhoz, akik érdekeltek a témában.

A szerkesztők rendszerező felvezetésével indul a kötet *Előszó helyett: négy generáció, és ami utána következik* címmel. Rechnitzer János MRTT elnök és Rácz Szilárd titkár a könyv bevezetőjében az alapítástól napjainkig elemzik a regionális tudomány alakulását, annak kiemelkedő képviselőit, vázolják röviden azok munkásságát. A területi kutatások indulása Magyarországon a hetvenes-nyolcvanas évekre tehető, és az alapítók érdeme, hogy a területi szemléletet meghonosították a társadalomtudományi kutatásokban, valamint a tervezés és fejlesztés rendszerében. A regionális tudomány intézményi keretei is kiépültek: 1984-ben létrejött a Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja Pécset, több területi osztállyal, amely megalapította a *Tér és Társadalom* folyóiratot (1987), és 1991-től az MTA Regionális Tudományos Bizottsága is megkezdte munkáját. Beindultak ugyanakkor a felsőokta-

tási képzési programok, tananyagok születtek, kutatási megrendelések érkeztek, és a nemzetközi együttműködések is fokozódtak.

Nincs rálátásom arra, hogy a regionális tudomány berkeiben tevékenykedők rendkívül foglaltak-e, vagy csak hanyagok voltak, de tény, hogy az MRTT elnöke, Rechnitzer János által felkért harminchárom szakember közül csak tizenheten reagáltak írással a megkeresésre, ezek inkább viszonylag fiatalabb, „harmadik generációs" kutatók, de a még fiatalabb negyedik generáció is képviselteti magát a könyvben. A könyvismertetőnek nem célja minden egyes tanulmány részletes bemutatása, inkább csak az új megközelítési módokra való utalásokat emeljük ki, és ezeket is egy főleg vidékfejlesztéssel foglalkozó szakember nézőpontjából.

A határon túli regionalisták közül csak Benedek József közöl tanulmányt *A regionális vizsgálatok elhanyagolt dimenziója? Néhány gondolat az időről* címmel. Kiemeli, hogy ma már az időgeográfia akár egy települést, akár egy régiót idő-tér zónaként határoz meg, és ez a megközelítés különösen fontos, ha a térbeliséget komplex hálózatként értelmezzük. Valóban elgondolkoztató és főleg alkalmazandó felvetés.

Bajmócy Zoltán (a Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Karának docense) *A képesség-szemlélet alkalmazásának lehetőségei a regionális tudományban* címmel közöl gondolatébresztő fejtegetést Amartya Sen és Martha Nussbaum munkásságára alapozva. A képességszemlélet alapfogalmait, így három építőkövét tisztázza: 1. Rendelkezésre álló eszközök, erőforrások (politikai szabadságjogok, gazdasági lehetőségek, szociális lehetőségek, átláthatósági garanciák, létbiztonság). 2. Átváltási tényezők, azaz körülmények, amelyek az erőforrások felhasználásának körülményeit befolyásolják, ide sorolják a következőket: a) személyes tulajdonságok (például életkor, egészségi állapot), b) környezeti adottságok (éghajlat, természeti csapások elleni védekezés szükségessége stb.), c) közszolgáltatások elérhetősége és színvonala, d) viszonyítási alap (saját helyzetünket melyik referenciacsoporthoz viszonyítjuk), e) családon belüli elosztás. 3. Saját ügyeink tevékeny előmozdításának lehetősége. Sen a képesség fogalmát ténylegesen elérhető lehetőségként határozza meg, és valamely terület értékelését a képessé-

gek terére vonatkoztatja. A gyakorlatban nehezen mérhető, értékelhető elemeket tartalmaz a képesség-szemléleti megközelítés, de tény, hogy gondolkodásra késztet. A szerző felhívja a figyelmet arra, hogy a területi kutatásokban számos olyan feltevést fogadtunk el, amelyek újraértékelése szükségszerűvé vált. Ilyen hallgatólagos előfeltevés például, hogy a versenyképesség javítása, a gazdasági növekedés növeli a helyben élők jólétét, vagy az, hogy a pénz közös nevezőre hozza az egyéni preferenciákat, vagy hogy ugyanaz a jószágkosár ugyanannyi hasznosságot ér a különböző embereknek stb. Hangsúlyozza, hogy a helyi szereplők széles körének bevonása a problémák észlelésébe és megoldásába alapvető eleme kell legyen a helyi gazdaságfejlesztésnek, a közösségi értékítélet kialakítása nyílt társadalmi viták keretében önmagában is érték, nem csak eszköz. Nyilvánvaló, hogy a részvételen és megvitatáson alapuló gazdaságfejlesztést csak lokális szinten lehet érdemben működtetni. Ugyanakkor az is ismert tény, hogy a lokális optimumok összessége nem feltétlenül adja a globális optimumot, tehát már regionális vagy nemzeti fejlesztési programok esetén is problematikus a képességszemlélet alkalmazása. A cikk szerzője a regionális innováció-politika területén, így a technológiai változás vonatkozásában mérlegeli a képesség-szemlélet alkalmazási lehetőségeit a jól-lét értékelésében. A közgazdászok figyelmébe ajánlja, hogy a gazdasági lehetőségek fejlesztését ne öncélként, hanem valós eszközként vizsgálják, a képességszemlélet keretei között.

Czirfusz Márton (MTA KRKT Regionális Kutatások Intézete, Budapest munkatársa) rövid tanulmánya, *A térszemlélet szerepe a regionális tudomány, a gazdaságföldrajz és a közgazdaságtan viszonyában* utal a gazdaságföldrajz és a közgazdaságtan viszonyának elmúlt évtizedbeli változására. A szerző, neves szakemberekre hivatkozva (például Peck J., Polányi Károly) egyrészt szorgalmazza az összehasonlító gazdaságtani-gazdaságföldrajzi kutatásokat, rámutatva a terek gazdasági folyamatokba való konstitutív szerepére, ugyanakkor ismeretelméleti megújulást sürget.

Dusek Tamás (egyetemi docens, Széchenyi István Egyetem, Győr) *A tudományos szakosodásról és a főáramú közgazdaságtan térnélküliségét érintő kritikákról* című cikke a formalista közgazdaságtan térbeliségi hi-

ányát bírálja, de felhívja a figyelmet arra is, hogy több közgazdaságtani tanulmányban térgazdaságtani elemzésekkel találkozhatunk, kiemelve ilyen vonatkozásban A. Smith munkáit. A szerző néhány konkrét kérdést fogalmaz meg, és javasolja ezek vizsgálatát: 1. Mi a térnélküliség hatása a gazdasági elméletek érvényességére? 2. Az egyes közgazdasági iskolák elméletépítési eljárásai között létezik-e különbség a térbeliség explicit számbavételének hiánya vonatkozásában? 3. Melyek a térre vonatkozó egyszerűsítő feltevések hatásai az elméletek gyakorlati alkalmazhatóságára? A szerző példákkal illusztrálja, hogy a gazdaságelmélet legfontosabb alapelvei függetlenek a tér létezésétől, de van olyan aspektusuk is, amelynél vizsgálandó a tér szerepe, így például a tér különböző pontjain lévő termékeknek eltérő áruk lehet stb.

Faragó László (MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete, tudományos főmunkatárs) ugyancsak elméleti eszmefuttatást közöl *A tértudomány(ok) kihívásai* címmel. Kiindulásként a regionális tudomány (science) és a regionális kutatások/tanulmányok (studies) fogalmi különbözőségeit taglalja: „A regionális tudomány képviselői a hagyományos tudományos objektivitásra, a minél egzaktabb metodológiákra, a matematikai modellekre (»kvantitatív forradalom«), a tárgyilagos leírásokra teszik a hangsúlyt, és fontos számukra az *önálló* – saját axiómákkal, törvényszerűségekkel, fogalomrendszerrel, elméletekkel rendelkező – tudomány létrehozása.” (87. o.) A regionális tanulmányok képviselői alapvetően a különböző területi egységek konkrét természeti, gazdasági, társadalmi problémáival foglalkoznak, illetve a területfejlesztés és a területi tervezés problémaköre foglalkoztatja őket, vagyis a pozitivista (posztmodern, posztpozitivista) megközelítés jellemző rájuk. A regionális gazdaságtan a klasszikus közgazdaságtudományi törvényeknek ad területi dimenziót, a gazdaság- és társadalomföldrajz a gazdaság és a társadalom földrajzi elrendeződését és a természettel való kapcsolatát vizsgálja. A szerző hangsúlyozza, hogy a különböző tértudományok (regionális tudomány, urbanisztika, társadalomföldrajz, regionális gazdaságtan, településszociológia, a politológia és más tudományok területiséggel foglalkozó részei) közös jellemzője a területi szemlélet, a térbeliség vizsgálata, és javasolja, hogy a tértudományok elnevezést

használják a regionális tudomány megnevezés helyett, azaz nem a különböző tértudományok megkülönböztetésére teszi a hangsúlyt, hanem arra, ami ezekben közös, azaz a területi szemléletre.

Fontosnak tartjuk további gondolatok kiemelését is: „A külső hatások a különböző helyeken eltérő hatásokat válthatnak ki, ugyanis egy helyi közösség a külső hatások adaptációját a saját adottságainak, a területi tőkéjének, azaz befogadási képességének megfelelően végzi el." (93. o.) A térben egyenlőtlen fejlődést a szerző axiómának tekinti, és ezeknek a különbségeknek a megítélése értékválasztás kérdése, míg a beavatkozás szükségességének eldöntése politikai kérdés. Hangsúlyozza, hogy a centrum-periféria szorosan összetartoznak, és ezek együttkezelése fontos feltétele a problémák megoldásának, mérséklésének. A centrum-periféria viszony a globalizáció szempontjából átértelmeződött. A társadalom, a gazdaság és a környezet kapcsolatára vonatkozó elfogadott nézetként említi, hogy „az egységes természet részeként, annak törvényei alapján kell a társadalomnak is megszerveznie önmagát és a gazdaságot." (95. o.) A hierarchia versus hálózat gondolatkörének rövid említésével zárja cikkét a szerző. Divatos a hierarchiát negatívan, míg a hálózatos működést pozitívan értékelni. Valójában a gazdaságban például a hierarchikusan jól strukturált rendszereket a stabilitás és gyorsaság jellemzi, és a meglévő adottságokra építő fejlesztéseknek is számolniuk kell a meglévő különbségekkel.

Elméleti és empirikus megközelítésben is gazdag anyagot jelentetett meg a kötetben Lengyel Imre (MTA doktora, intézetvezető egyetemi tanár, Szegedi Tudományegyetem, Gazdaságtudományi Kar). A cikk bevezető részében két fontos megállapítást fogalmaz meg a szerző: 1. Az EU 2014–2020 közötti fejlesztéspolitikai irányelveinek tervezete, amely az intelligens növekedést tűzi ki célul, valamint az integrált (és place-based) bottom-up jellegű és inkluzív fejlesztési programokat preferálja, jelzi az endogén fejlődéselméleti alapokat. A regionális tudományban endogén jellegűnek tekintik a régión belül tudatosan kialakított, az egyedi helyi tényezőkön alapuló, alulról szerveződő, a helyi társadalom aktív részvételével zajló közösségi fejlesztéseket. 2. A magyar területi adatok elemzése lassú fejlődést és a fejlesztési források alacsony haté-

konyságú felhasználását jelzi, amihez az objektív folyamatok mellett a területfejlesztés centralizált, exogén felfogása is hozzájárult. Adatokkal támasztja alá azt a tényt, hogy Magyarországon eltérő fejlődési pályán levő és eltérő fejlesztési lehetőségekkel bíró térségek vannak, ami egyébként Romániára is jellemző. A tanulmány a regionális fejlődés fogalomkörét járja körül. A leíró, pozitivista felfogás szerint mérni és magyarázni kell a különböző fejlettségi szinteket, míg a normatív megközelítésben bizonyos értékrendhez kötődve az alulfejlettség mérséklésére, a felzárkózáshoz szükséges beavatkozások és programok kidolgozására törekszenek. A szerző taglalja a GDP mutató szerepét a fejlettségi szint mérésében, jelezve, hogy ez jó mérőszám a piacgazdaság teljesítményének értékelésére, de nem alkalmas a hosszú távú gazdasági és társadalmi haladás számszerűsítésére, és különösen nem a társadalom azon képességének mérésére, hogy megoldást találjon olyan kérdésekre, mint amilyen az éghajlatváltozás, a forráshatékonyság vagy a szociális integráció. A kulcsfogalomnak a jövőben a jól-létnek kell lennie, amelynek változását az anyagi életszínvonal mellett az egészség, az oktatás, az egyéni tevékenységek, a munkát is beleértve, a politikai képviselet és kormányzás, a társadalmi és személyes kapcsolatok, a környezet és a gazdasági és fizikai bizonytalanság is befolyásolja. Az elkövetkező években nem lesz elegendő a gazdasági növekedést favorizálni, hanem a fenntartható környezeti fejlődésre és a társadalmi haladásra is tekintettel kell lenni. Végkövetkeztetése: az endogén fejlődés gondolatára épülő, alulról szerveződő gazdaság- és vállalkozásfejlesztésre lenne szükség. Ez a megállapítás összecseng a Benedek József által javasolt idődimenzió bekapcsolásával a térbeli folyamatok vizsgálatába.

A regionális fejlődést befolyásoló tényezőkről értekezik Pálné Kovács Ilona (az MTA doktora, tudományos tanácsadó, osztályvezető, MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete) *Regionális tudomány és kormányzás* című esszéjében, valamint Lengyel Balázs (PhD, kutatásvezető, International Business School, Budapest) *Tanulás, hálózatok, régiók* című eszmefuttatásában. A régió és kormányzás kapcsán Pálné Kovács Ilona valós kérdésnek azt tekinti, hogy a kormányzás hogyan érinti a régiók fejlődését. A kormányzás egy intézmény- és szereplőrendszert, va-

lamint ezek együttműködésének hierarchikus és horizontális működési hálózatát jelenti. Minden kormányzat térben tagolt, és minden tér igényel valamilyen kormányzást. A kormányzás térbeli átalakítása, így a területi kormányzati egységek térbeli léptékbeli átszervezése kívánatos lehet az állam teljesítménye, hatékonysága, valamint demokratikus legitimációja szempontjából. A regionális reformok motivációi közül a szerző utal az etnikai regionalizmusra, a területi versenyképesség és a területi kormányzás közötti feltételezett kapcsolatra és a helyi endogén fejlődési modell alkalmazására, amely feltételezi a helyi kormányzást. A kormányzás és tudomány kapcsolatának felvetése kapcsán hangsúlyozza, hogy „a kormányzás minőségét a területi hatalommegosztás optimalizálása befolyásolja." (186. o.) A szerző fontos következtetésként állapítja meg – ez nagyfokú aktualitással bír a romániai regionális átszervezés vonatkozásában is – a következőket: „A hatékony térbeli kormányzás nem csupán lépték kérdése, sokkal inkább az együttműködési és alkalmazkodási készségeké, a hálózatos struktúráké, a kormányzás innovációjáé azokban a terekben, amelyek a leginkább relevánsak az emberek életkörülményei és a gazdaság működése szempontjából." (uo.)

Lengyel Balázs bevezetőjében a tanulás szerepét taglalja a regionális fejlődésben. Tanuláson azt a folyamatot érti, amely során a szereplők tudása kialakul, fejlődik, változik. A tanulás általában a hatékonyság növekedését jelenti, de tanulási folyamat az innováció is, ami általában korábbi ötletek kombinációjának eredménye, és másokkal való interakciót feltételez, de az új tevékenységek során elkövetett hibák is fontos visszacsatolást biztosítanak a szereplők tanulásához. Hivatkozik a szakirodalomban már elfogadott „tanuló régió" fogalmára is: „A tanuló régióban a szereplők közös előnyszerzés érdekében működnek együtt és koordinálják tevékenységüket, mindez a helyi tanulás folyamatához vezet. A helyi körülmények befolyásolják azt, hogy ez a tanulás milyen mértékben vezet a régió megújulásához." (133. o.) A régió tanulását befolyásoló tényezők: az informális kapcsolatháló sűrűsége, a helyi társadalmi tőke és bizalom, a tudás áramlását segítő fizikai infrastruktúra, a helyi intézmény- és szabályrendszer stb. A szerző részletesebben a ta-

nulás „infrastruktúráját" jelentő hálózatokról ír. Hangsúlyozza, hogy a tanulás hálózatai sűrűbbek, mint a gazdasági tranzakciók hálózatai, és ezek lassabban változnak, mint a cserekapcsolatok hálója. A helyi tanulás nem önmagában dinamizálja egy régió tudásteremtését, hanem fontos a lokális hálózatok egyéb régiókkal és távoli helyekkel való összeköttetése. A tudás nem más, mint kapcsolódások struktúrája. Fontos a hálózatok területi szerkezetének feltárása (kognitív, szervezeti, társadalmi, intézményi és földrajzi közelség). Az innovációt viszont az segíti, ha nincsenek minden vonatkozásban közel, azaz gyenge kapcsolat is fennáll a cégek között. Lényeges a K+F együttműködések, a társszerzői hálózatok, a szabadalmi együttműködési hálózatok kialakítása, feltérképezése. Mindez a regionális tudományi kutatások új területeit jelzi. A tanulási hálózatok közti kapcsolatoknak fontos szerepe van a régiók alkalmazkodóképessége vonatkozásában. A regionális ellenálló képesség nagymértékben függ a régió társadalmi és gazdasági hálózatában lévő gyenge kapcsolatoktól. A hálózat fejlődésének kérdésköre jelentős kutatási terület, és tisztázandó, hogy a hálózat szerkezete dinamizálja a tanulást, vagy a tanulás dinamizálja a hálózatot?

Ehhez a témakörhöz részben kapcsolódik Vas Zsófia (egyetemi tanársegéd, Szegedi Tudományegyetem, Gazdaságtudományi Kar) *Tudásalapú gazdaság és társadalom kiteljesedése. A Triple Helix továbbgondolása – a Quadruple és Quintuple Helix* című munkája. Az egyetem–ipar–kormányzat kapcsolatának Triple Helix modelljét terjeszti ki a negyedik szféraként tekintett köz-, illetve civilszféra és a környezetnek az innovációra gyakorolt befolyásának felismerésével, azaz a környezet mint ötödik szféra bevonásával. Összegzésében kiemeli, hogy a tudásteremtés modelljét bármennyi helix is alkotja, fontos a létrejött viszonyrendszer térbeliségének vizsgálata.

Külön csoportot alkotnak a helyi gazdaságfejlesztésre vonatkozó cikkek: Mezei Cecília (PhD, tudományos munkatárs, MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete, Pécs) *Helyi gazdaságfejlesztés alulnézetből* és Tóth Balázs István (doktorandusz, Nyugat-magyarországi Egyetem, Közgazdaságtudományi Kar, Sopron) *A regionális gazdaságtan frontvonalai, avagy merre tovább helyi gazdaságfejlesztés?* című cikke. Mezei

Cecília megállapításaiból, kritikai észrevételeiből emeljük ki a következőket, amelyek a romániai vidékfejlesztésre is ráillenek: „Nem csupán a településközi, térségi együttműködések hiányoztak, de még a helyi szereplők bevonása is nehézkesen haladt előre" (176. o.), „Sok kis, elkezdett, félbemaradt beruházás; térségi koncepció nélkül megépült út, híd; egymás hegyén-hátán épített, felújított, kihasználatlan középület jelzi a térségi és forráskoncentráció hiányát", továbbá „A pályázatok kényszerű irányba vitték a települések összekuporgatott vagy meghitelezett forrásait, sokszor értelmetlen presztízsberuházásokba, fenntarthatatlan ingatlanokba ölve azokat, de ezek a történések a helyi politika számára az újraválasztás biztosítékai voltak." (177. o.) Megszívlelendő javaslata: „(...) most igazán időszerű és érdemes a helyi gazdaságfejlesztés jövőjével foglalkozni." (uo.) Tóth Balázs István a regionális gazdaságtan új impulzusait összegzi, és végkövetkeztetésként megállapítja, hogy az elméleti fejlődési irányzatok növekedési-fejlődési tényezőit, valamint a régiók társadalmi, gazdasági, környezeti jellemzőit alaposabban fel kellene tárni.

A következőkben már csak röviden említjük a kötet további tanulmányait, amelyek sajátos problémákat vetnek fel. Bernek Ágnes (CSc, főiskolai tanár, központvezető, Zsigmond Király Főiskola, Geopolitikai Kutatóközpont, Budapest) *Geopolitikai tér a 21. században. A jelenlegi geopolitikai stratégiák új regionális tudományi értelmezési lehetőségei* című cikkének tartalma igazolja a végkövetkeztetést: „(...) a 21. század geopolitikai tere a klasszikus égtájak szerinti felosztás alapján már nem értelmezhető, s így geopolitikai szempontból tovább kell kutatnunk a földrajzi tér és a társadalmi tér kapcsolatát." (50. o.) Erdős Katalin (egyetemi tanársegéd, Pécsi Tudományegyetem, Közgazdaságtudományi Kar, Pécs) *Az egyetemi vállalkozók Magyarországon – feltáratlan kutatási irányok* címmel közli eszmefuttatását. Fontosnak tartaná a szerző annak kutatását, hogy a szabadalom és spin-off mellett milyen formális és informális csatornákon keresztül áramlik az egyetemi tudás a gazdaságba. A szakirodalom azt sugallja, hogy a tudás még mindig publikációkon, konzultációs tevékenységen vagy informális csatornákon jut ki az egyetemekről. Fábián Attila (PhD, egyetemi docens, dékánhelyettes, Nyugat-

magyarországi Egyetem, Közgazdaságtudományi Kar, Sopron) *A határ menti együttműködések konstruktivista nézőpontjai* című tanulmányának kiinduló megállapítása, hogy a határokon átnyúló együttműködés egyre inkább erősödik, és olyan interakciós hely jön létre, ahol a regionalizáció találkozik a regionalizmussal. A szerző véleménye szerint a társadalmi tőke „határtalan" együttfejlődése új dinamizmust adhatna a Kárpát-medence régiói számára. Gál Zoltán (PhD, tudományos főmunkatárs, MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete, Pécs) *Pénzügyek és térbeliség. A pénzügyi térgazdaságtan helye a regionális tudományban* címmel közöl átfogó tanulmányt, amelynek újszerűsége és szakszerűsége kiemelkedő. Hardi Tamás (PhD, tudományos főmunkatárs, MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete, Győr) *A Duna régió gazdasági fejlődésének geopolitikai háttere* című tanulmánya nagyszerű összefoglalója annak, amit a konferencián bemutatott könyvében fejtett ki részletesen. Lux Gábor (PhD, tudományos munkatárs, MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete, Pécs) *Saját tereikbe zárva? Közép- és Kelet-Európa a regionális tudomány európai integrációjában* címmel közölt tanulmányt. Külön kiemelném a fő- és az alcímek szellemes megfogalmazásait, amelyek egy nagy volumenű munkát jelölnek, és az egész cikk struktúráját és nyelvezetét, amely doktoranduszoknak akár iskolapéldaként is szolgálhatna. A szerző az integráció egy speciális kérdését, a közép- és kelet-európai regionális tudomány nemzetközi beilleszkedését elemzi 15 nemzetközi folyóirat 485 tanulmánya alapján, az 1995–2011 közötti időszakból. Igazolható a mérhető eredmény, különösen a posztszocialista térség kutatásában, de „hiányzik a térségi szerzők markáns szerepvállalása a regionális tudomány módszertanában és elméleteiben, és különösen az összeurópai összehasonlító, a közpolitikák irányait is befolyásoló munkák születésében." (168. o.)

Sziráki Zsuzsanna (könyvtárvezető, MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete, Pécs) az utóbbi években megjelent magyar regionális tudományos munkák bibliográfiáját állította össze.

Meggyőződéssel vallom, hogy a *Dialógus a regionális tudományról* című könyv tud újat mondani a regionalisták bármely generációja és minden érdeklődő számára.

Államok kora. Az európai modell[1]
Könyvrecenzió

FIKÓ LÁSZLÓ[2]

Legújabb könyvében Muraközy László az állam gazdasági és társadalmi szerepvállalásának kiteljesedését, ennek körülményeit és hosszú távú hatásait vizsgálja. A terjedelmes monográfia címében a szerző egyértelműen utal a kutatás fő csapásirányára. A tizenkét fejezetből álló kötetben a nyugat-európai jóléti államok fejlődését követhetjük nyomon a második világháború végétől a 2007–2009-es világgazdasági válság kirobbanásáig. A rendszerváltás időszakához érkezvén a tanulmányozott államok sora kibővül a volt szocialista blokk országaival. A téma kifejtése során a szerző tekintélyes mennyiségű statisztikai adatot használt fel. A 114 grafikon és 37 táblázat által hordozott hatalmas adattömeg már túlmutat az egyszerű szemléltetőeszköz funkción. A statisztikai adatok a mű gondolatmenetének szerves részét képezik, az elemzés általuk halad előre.

A könyv **nyitófejezete** a kezdetektől, a kapitalista gazdálkodás kialakulásától a második világháború végéig, a Bretton Woods-i rendszer létrejöttéig kalauzolja el az olvasót.

Az első világháború ugyan véget vetett a „laissez faire" korszakának, felbomlott az évszázados hatalmi egyensúly, az új világrend azonban nem alakult ki egyhamar. A teljes körű átrendeződésre egészen a második világégés befejeztéig várni kellett. A két világháború közötti időszakot átmenetiség és bizonytalanság jellemezte politikai, társadalmi és gazdasági téren egyaránt. Ebben a köztes időszakban a protekcionizmus erősödését, az állami szerepvállalás lassú emelkedését figyelhetjük meg. Az állami kiadások növekedése tehát „korszellemnek" tekinthető,

[1] Muraközy László: *Államok kora. Az európai modell.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 2012.

[2] Fikó László a Debreceni Egyetem Közgazdaságtudományi Doktori Iskolájának hallgatója.

hiszen a kapitalista világban az állami költségvetések növekedése már a húszas évek derekán megindult. Ezért J. M. Keynes 1936-ban kiadott főművét is ebben az összefüggésrendszerben kell értékelni – hangsúlyozza a szerző.

A Keynes nevével fémjelzett Bretton Woods-i rendszer jelentette annak az új világrendnek az intézményesülését, amely a II. világháborút követő negyedszázadban a gazdasági növekedés és prosperálás addig nem tapasztalt mértékét tette lehetővé. Ezt az időszakot mutatja be a könyv **második fejezete**. A háborút követő politikai változások és a társadalom elvárásai kedveztek a keynesi ihletésű gazdaságpolitika térnyerésének. A különféle jóléti transzfereknek köszönhetően a nyugat-európai államok államháztartásának mérete a hetvenes évekre elérte a GDP 35–45%-át. Ugyanakkor a korszak szédítő fejlődését és a jóléti rendszerek kiépülését nem lehet egyedül a keynesi elmélet alkalmazásának tulajdonítani, hiszen a gazdasági növekedés aranykorszakaként ismert időszak sikereiben jelentős szerepet játszott a háborút követő konjunktúra, az állami kiadások gyors növekedését pedig sokkal inkább a politikai érdekek mozgatták, mintsem egy jól meghatározott elméleti koncepció. A szerző azonban felveti a kérdést, vajon helyes-e a válság gazdaságpolitikáját fellendülés idején használni?

A megnövekedett állami szerepvállalás európai típusait és tendenciáit a könyv **harmadik fejezete** részletezi. Nyugat-Európa mind a keynesi gazdaságpolitika megvalósításában, mind a jóléti állam kiépítésében élen járt. A háborút követő balratolódás a tömegdemokrácia kiteljesedésével társulva ösztönözte az állami beavatkozást és a jóléti kiadások emelkedését. Az építkezést elősegítette a formális és informális intézményrendszer megfelelő mennyisége és minősége, valamint a kedvező nemzetközi környezet. A Bretton Woods-i rendszer biztos, szabályozott nemzetközi pénzügyi hátteret jelentett az európai fejlődés számára, amelyet az Egyesült Államok újjáépítési segélyei, a harmadik világ versenyképtelensége és az akkortájt szárnyait bontogató európai integráció is erősített.

Az európai stabil tömegdemokráciákban a jóléti állam négy fő csoportját különbözteti meg a szakirodalom. A kontinentális, a skandináv, a déli és a liberális modell jellemzőinek részletes bemutatásával zárul a tárgyalt fejezet.

A **negyedik fejezet** a hetvenes évek válságos periódusát tárgyalja, amely alapjaiban változtatta meg a jóléti államok helyzetét. A gyors gazdasági növekedés időszakában ismét jelentősen átalakultak a nemzetközi erőviszonyok. Európa megerősödött, a japán sikertörténet kiteljesedhetett, a gyarmati rendszer teljesen felbomlott. A világrend eme újabb változásának csupán kifejezője volt az 1973–1974-es olajárrobbanás.

1971-ben az Egyesült Államok lebegő árfolyamot vezetett be, amely a Bretton Woods-i rendszer végét jelentette. Az évtized folyamán fokozatosan eltörölték a tőkemozgások állami ellenőrzését, így a keynesi ihletésű rendszer alapeleme veszett el. 1990-re a nyugati világ az önszabályozó, ellenőrizetlen tőkepiac és a monetarizmus felé fordult. A hetvenes évekre tehát eltűnt a harmónia a gazdasági növekedés, az egyenlőség és a teljes foglalkoztatás között. Emelkedő munkanélküliség, gyorsuló infláció és gazdasági stagnálás jellemezte a korszakot.

Ezen válságos időszak, a harmincas évek válságával ellentétben, növekedésben megerősödött gazdaságokat ért, amelyekben nagy állami szerepvállalás érvényesült. Ez a tény hatalmas stabilizáló erőt jelentett. A hetvenes és nyolcvanas években tovább folytatódott a jóléti állam kiterjesztése Nyugat-Európában. A gazdaságtudományi paradigmaváltás ellenére a gyakorlati gazdaságpolitika területén nem történt azonnali változás. Az államháztartások kiadásai 1970 és 1992 között erőteljesen emelkedtek. A fejlett országokban leginkább a TB-kiadások emelkedtek. 1990-re a GDP 14–20%-át tették ki, utalva az elöregedő társadalom egyre nyilvánvalóbb problémájára.

Az elmélet és annak gyakorlati alkalmazása közötti fáziskésést az **ötödik fejezet** részletezi. Habár a hetvenes évek a monetarizmus térhódítását hozta el a főáramú közgazdaságtanban, ennek ellenére a nyugat-európai államok tovább terjeszkedtek. Immár a GDP egyharmada, sőt fele került újraelosztásra. A kormányzati beavatkozások ekkorra a gazdaság szerves részét képezték, a társadalom pedig elvárta az állam gondoskodását. Az elmélet csak késleltetve, a kilencvenes évekre tudott visszahatni a gazdaságpolitikára. Ebben szerepet játszott az Egyesült Államok kedvező tapasztalata a stagfláció jelenségének monetarista mód-

szerekkel történő kezelése kapcsán, de nem szabad figyelmen kívül hagyni a szakpolitikusok soraiban történt generációváltást sem, hiszen a hetvenes években képzett szakemberek már a monetarista elveket sajátították el.

Az ezredfordulóra egyfajta szintézis alakult ki a két versengő elméleti iskola között, a fejlett országok gazdaságpolitikáját pedig a heterodoxia jellemezte. Két évtizednyi stagnálást követően ez már az újabb felívelő szakasz, a kilencvenes évek elejétől a 2007-es válságig tartó korszak, a Nagy Mérséklet (Great Moderation) időszaka. A széles körben elfogadott nézetek szerint az inflációt nem szabad elengedni, az államháztartás centralizációját szükséges mérsékelni, a jó intézmények és a szabálykövető gazdaságpolitika pedig a fejlődés kulcsát jelentik. A heterodox gazdaságpolitikák vizsgálatában fontos szerepet kapott az intézményi megközelítés, ami az új intézményi közgazdaságtan felértékelődéséhez vezetett.

A kilencvenes évek közepére az államháztartási kiadások békeidőben soha nem látott mértéket értek el. A fejlett európai országokban a GDP 45–60%-a között mozogtak, de Svédország esetében a 70%-ot is meghaladták. A tarthatatlanná váló helyzet megoldását az időközben végbement gazdaságpolitikai paradigmaváltás is segítette. Az állami szerepvállalás így bekövetkezett fordulatát mutatja be a **hatodik fejezet**.

Az 1993-as csúcspontot követően, 2000-ig jelentősen javultak az államháztartási adatok, átlagosan 10%-os csökkenésről tanúskodnak a statisztikák. A jelentős mérséklődés ellenére az állami kiadások nem szorultak vissza a hetvenes évek szintjére. Demokratikus keretek között igen nehéz a jóléti juttatások nagymértékű csökkentését megvalósítani. A rendszernek van egyfajta rugalmatlansága. A következő évtizedben ezen a szinten stabilizálódtak a kiadások, mígnem beköszöntött a hatásait napjainkban is éreztető 2007–2009-es gazdasági válság.

Miután a szerző történelmi távlatokban megismertette az olvasóval az állami szerepvállalás fejlődését, a **hetedik és nyolcadik fejezetben** bemutat néhány olyan kutatást, amely kísérletet tesz a közszektor teljesítményének és hatékonyságának mérésére, valamint az állami műkö-

dés minőségének számszerűsítésére. Muraközy hangsúlyozza a tanulmányok úttörő jellegét, valamint a kísérletezésből fakadó hibákat. Mindazonáltal betekintést nyerhetünk a közgazdasági kutatások egy igen friss területére, ahol az eredményeket kellő fenntartással kezelve válaszokat kaphatunk néhány alapvető kérdésünkre.

Egyik ilyen fontos megállapítás az állam méretével kapcsolatos. Eszerint el kell vetni az immár hagyományosnak mondható monetarista koncepciót. A kicsi állam nem lehet feltétlen cél. Az állam *optimális* méretét kell meghatározni, amely mindenhol más, az intézményrendszertől függően.

Az intézményi megközelítés mind az elméletben, mind a gyakorlatban növekvő szerepet kapott. Az állam és a piac, mint a két legfontosabb intézményrendszer elválaszthatatlanok egymástól. A modern világban a gazdasági szabadságnak intézményi feltételei vannak, amelyet az állami szabályozás biztosít. A szabadság nem anarchiát, hanem a szabályozás és az állam magas minőségét jelenti. A különböző intézmények közötti kölcsönhatás tehát meghatározza a hosszú távú fejlődést. Ezért nem meglepő, hogy a *jó kormányzás* napjaink egyik kulcsfogalmának is tekinthető.

A nyolcadik fejezetben bemutatott kormányzati hatékonyságot mérő indexek közül a WGI index (World Governance Index) érdemel figyelmet, amely a kormányzás minőségbeli eltéréseinek kimutatására szolgál, tehát az intézményekre fókuszál. Az eredmények szerint az államháztartások kiterjedése és a hatékonyságukat jelző WGI indexek között nincs összefüggés. Mindazonáltal a kiterjedt állami szerepvállalás a modern vegyesgazdaságok fontos jellemzője napjainkban is. Az elérendő cél tehát nem a minél kisebb állam, hanem a hatékony állam, a kormányzati munka minőségének emelése, a jó kormányzás.

A **kilencedik fejezetben** a volt szocialista országokkal kapcsolatos kérdések is tárgyalásra kerülnek. A fejlettségbeli különbségek itt sem magyarázzák az államháztartás centralizációjának mértékét, de tendenciaszerűen érvényesül, hogy a fejlettebb országokban magasabb a centralizáció. Jellemző ugyanakkor a térségre, hogy nagyobb az állam mérete, mint amekkora a fejlettségből adódna.

Az ezredfordulóra az európai fejlett államok a demográfia és a globalizáció kettős szorításába kerültek. A kialakult helyzet igen bonyolult, hiszen a gazdaságoknak két, egymás ellen ható feltételnek kell megfelelniük. Az elöregedő népesség igényli a többletráfordítást, az államháztartási kiadások növekedését, ugyanakkor a globális versenyben a költségek csökkentése elsőrendű feladatnak látszik. Erre a látszólag megoldhatatlan helyzetre próbál válaszokat találni a monográfia **tizedik fejezete**.

Az elöregedő társadalom kapcsán Európában elsősorban a nyugdíjrendszer kerülhet veszélybe. A déli államokban például a mai rendszer szerint 2050-re a társadalom 34–38%-a nyugdíjas lehet. A nyugdíjrendszer átalakítását tehát nem lehet elodázni. Szükséges a magas foglalkoztatási szint elérése, a korhatár emelése, valamint a juttatások csökkentése. Ezekkel összhangban előtérbe kell kerülnie az öngondoskodásnak. Mindebből úgy tűnik, hogy az átfogó és összehangolt stratégiák vezethetnek a kívánt eredményre, mindazonáltal megfelelő közpolitikák és társadalmi környezet megléte esetén, hosszabb távon a demográfiai folyamatok is befolyásolhatók.

A jóléti állam komoly terheket ró a nemzetközi versenyképességre. A versenyképesség csökkenése tovább nehezíti a jóléti rendszer finanszírozását, ugyanakkor a globalizáció nem csupán kihívás, hanem lehetőség is egyben. A globalizáció okozta problémák erősen intézményfüggők. Hatékonyabb államot, erős magánintézményeket, a köz- és magánszféra termékeny kapcsolatát kívánják meg. Paradox módon a globalizáció nyomása felerősíti a helyi intézmények szerepét, így ismét annak lehetünk tanúi, hogy az állam és a piac kedvező esetben kiegészítik egymást. A célkitűzések meghatározásában és következetes véghezvitelében azonban nagyon fontos egy olyan elitkonszenzus kialakulása, amely túlmutat a politikai vetésforgón és a részérdekeken.

A skandináv országok tapasztalatát alapul véve végső soron kijelenthető, hogy a fejlett országokban a versenyképességet nem az államháztartás nagysága, hanem az intézmények minősége, hatékonysága, valamint a makrokörnyezet határozza meg. Az intézményrendszer minősége, valamint a piaci és nem piaci elemek összhangja a lényeg a versenyképesség szempontjából. Az intézmények csatornázzák be a glo-

bális hatásokat, így a piaci folyamatok kereteként az állam döntő a makroszintű teljesítmény kapcsán.

Az ezredfordulóra kiteljesedő pénzügyi globalizációban újdonság a folyamat átfogó jellege, ereje, valamint a világméretű interdependencia elmélyülése. A globalizált pénzpiac és a 2007–2009-es gazdasági válság témához kapcsolódó hatásainak elemzésére a monográfia **két utolsó fejezete** tesz kísérletet.

A 2007-ben kirobbant gazdasági válság gyors egyensúlyromláshoz vezetett. Három év alatt semmissé lettek a Great Moderation időszakának eredményei. Az *ad hoc* keresletélénkítő csomagok és a bankkimentések az államadósság látványos emelkedéséhez vezettek szerte Európában. Szélsőséges példaként Írország esete említhető meg, ahol a 2007-es 30%-ról 2010-re 106%-ra emelkedett az adósságállomány. A gazdasági válság hatására a nemzeti kormányok függővé váltak a globális pénzpiactól. Minél nagyobb az államadósság és ezen belül a külföldi hitelek aránya, annál nagyobb a kitettség. Ennél a pontnál a szerző figyelmeztet a nemzetközi pénzpiacok kettős természetére és az abban rejlő veszélyekre. A választók akarata, vágya és a nemzetközi pénzpiacok akarata fellendülésben, likviditásbőségben erősítik egymást. Könnyű hitelből finanszírozni a költekezést. A fellendülés időszakát lezáró válságban azonban a két érdek egymással ellentétbe kerül, ahogyan azt a magyar gazdaság tapasztalatai is mutatják.

A magas államadósságot gyors gazdasági növekedéssel lehetne a legkönnyebben felszámolni, de azt nehezítik a magas kamatok és az adósságszolgálat terhei. Egyfajta ördögi kör alakul tehát ki, amely hosszú időre, akár két évtizedre is stagnálást eredményezhet. Ily módon az európai jóléti államokban egy újabb megoldandó feladat társul a fejlett államok előtt álló hármas kihíváshoz. Az *optimális méretű állam* kialakítása, a *demográfiai probléma* orvoslása és a *versenyképesség javítása* mellett az *adósságcsökkentés* is égető kérdéssé vált. A globális pénzügyi és tőkepiacnak az országok finanszírozásában növekvő szerep jut az elkövetkezőkben. A kiszolgáltatottság csökkentése érdekében a belföldi megtakarításoknak nagyobb figyelmet kell kapniuk az államadósság finanszírozása terén.

A 2007-es válság nem az államháztartás mérete szerint érintette az egyes országokat, ugyanakkor a fejlett országokban a jó kormányzás és a fiskális sebezhetőség között szoros kapcsolat van, így a világméretű pénzügyi megrázkódtatás válságtesztet is jelentett a gazdaságpolitikák számára. Vajon a Great Moderation kegyelmi időszakában sikerült-e válaszokat találni a hármas kihívásra? Vagyis megtörtént-e a közszektor optimális méretének kialakítása, a nagy elosztó rendszerek strukturális átalakítása és a versenyképesség erősítése a gazdasági fejlődés e páratlan időszakában? Hiszen ez jelenti a valódi politikai teljesítményt. Sajnos némely tagország kormányzata feláldozta ezt a lehetőséget a rövid távú politikai haszonszerzés oltárán.

A válság során jelentősen növekedett a külső adósságállomány, amely az emelkedő országkockázat révén megnehezíti az adósság piacról történő finanszírozását. Ez tovább rontja a költségvetés helyzetét, ezért a kockázat ismét nő. Csak a nagy gazdasági teljesítményű, jelentős belső megtakarításokkal rendelkező, kezelhető méretű adósságot felhalmozó államok vannak kedvező helyzetben. Némileg védve vannak a pénzpiacok szeszélyeitől.

Az adósságválság tehát a negyedik kihívás, amellyel az európai államok szembesülni kénytelenek. Az államadósság konszolidációja és a kormányzat minősége között összefüggés fedezhető fel. Az átlagosnál erősebb intézményrendszerű országok ezen a téren is jobban teljesíthetnek. Az *intézmények minőségének*, az *állam és piac közötti szinergiának* és a *szabálykövető gazdaságpolitikának* a fontossága felértékelődött a válságban. Muraközy véleménye szerint Európában vélhetően az adósságcsökkentés és a demográfiai kihívások fogják a legnagyobb figyelmet kapni. Az egymással ellentétes érdekek az instabilitás növekedését eredményezhetik.

Az *Államok kora* egy jól megírt, figyelemre méltó munka. A három és félszáz oldal során a szerző jól követhető, koherens gondolatmenettel mutatja be az állami szerepvállalás fejlődését. Részletessége és nagy magyarázó ereje miatt széles közönségnek szóló mű, amelyet mind a társadalomtudományi kutatásokkal foglalkozó szakemberek, mind a tudományos előképzettséggel nem rendelkező érdeklődők számára ajánlani lehet.

A gazdaságtörténeti eseményeket leíró fejezetekben, a tények bemutatása mellett a gazdaságpolitika és az elmélet változásának, egymásra hatásának folyamatát is megismerhetjük. A közelítés elméleti irányai és alapjai közül itt kiemelném a *rendszerszemléletet*. A bemutatott gazdaságtörténeti korszakok egymásutánjára ez a komplex megközelítés kielégítőbb válaszokat tud adni, mint a hagyományos, tankönyvi tételek. Például igen fontos, hogy a második világháborút követő időszakban, a gyors gazdasági növekedés és az állami beavatkozások kiterjedtté válásának időszakában a *világrend* évtizedeken át tartó átalakulása teljesedett ki, és nem pusztán egy elméleti irányzat, ez esetben a keynesianizmus széleskörű gazdaságpolitikai alkalmazása váltotta ki a tapasztalt hatásokat. Negyedszázaddal később hasonló fejlemények játszódtak le. Az olajválság és a monetarizmus előretörése csupán a világrend újabb változásának jele, annak *okozata*, nem *oka*.

A könyvben felhasznált hatalmas mennyiségű statisztikai adat túlmutat az elemzés keretein, ezért további kutatások kiváló bázisát is adhatja. A kötet, tudományos mondanivalója mellett, statisztikai forrásanyagként is szolgálhat a témát kutatók számára.

Nagyon fontosnak tartom továbbá a könyv utolsó három fejezetét. Az európai államok előtt tornyosuló kihívások feltárása az adósságválság tükrében különösen időszerűvé teszi ezt a nagylélegzetű munkát.

Gazdasági hírek

CSOMAFÁY FERENC

Európai Értékek Gálája

Régió Napokat szervezett november végén az Északnyugati Regionális Fejlesztési Ügynökség és a Europe Direct Észak-erdélyi Regionális Központ. A kolozsvári Kaszinó Kulturális Központban tartott kétnapos rendezvényen azokat a programokat, eredményeket népszerűsítették, amelyek hozzájárultak az európai értékek meghonosításához a települések, közösségek szintjén. A rendezvény fénypontját a negyedik alkalommal megtartott Európai Értékek Gálája (Gala Multiplicatorilor de Valori Europene) jelentette, ahol a települések fejlesztése szempontjából legsikeresebb projekteket díjazták. A pályázó 116 projektet az EB romániai képviselete és az Északnyugati Regionális Fejlesztési Ügynökség szakembereiből álló bizottság értékelte, 42-öt oklevéllel és trófeával díjaztak. Amint Claudiu Coşier, az ügynökség igazgatója értékelő beszédében kifejtette, uniós támogatás nélkül lehetetlen lett volna ennyi tervet megvalósítani. A Versenyképesség kategória trófeáját a Kolozsvári Agrártudományi és Állatorvosi Tudományegyetem Erdély fejlett virágkertészetének kutatóintézete című projektje kapta, az Újítás kategóriában pedig a kolozsvári Micro Mapper Kft. Pontos, aktuális, teljes térbeli adatok nevű projektje vitte el a trófeát.

Építkező tudomány

Az Erdélyi Múzeum Egyesület 2012 novemberében 11. alkalommal szervezte meg a Magyar Tudomány Napját Erdélyben *A felfedező tudomány 21. század eleji eredményei és távlatai Erdélyben* címmel. A rangos esemény a Protestáns Teológiai Intézet dísztermében zajlott le, fővédnöke Pálinkás József, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke volt. Paládi-Kovács Attila, a Magyar Tudományosság Külföldön elnöki bizottság kuratóriumi vezetője beszédében kiemelte, hogy bár Európát súlyos válság sújtja, a tudomány területén folyik az építkezés. Magyarországon a

tudomány támogatására a GDP 1,1–1,2%-os részarányát biztosítják, ami a környező országokhoz képest jelentős. A mai magyar kormány értékeli az innováció, a tudományos kutatás fejlesztésének igényét. A tudományt húzóágazatnak tekinti. Az EU tagországaiban átlagban a GDP 1,9–2,1%-át költik a tudományos kutatás támogatására. A tudomány egyre inkább nemzetközivé válik, ezért szükség van a tudósok, kutatók közötti együttműködésre. A rendezvényen a köszöntő beszédek mellett szakmai előadások is elhangzottak, amelyek bizonyították a tudomány világának sokszínűségét. A rendezvény az EME szakosztályainak tudományos ülésszakával folytatódott.

Magyar–Román Üzleti Fórum Kolozsváron

A Babeş–Bolyai Tudományegyetem Közgazdaság- és Gazdálkodástudományi Karának aulája adott méltó helyet a Magyar–Román Üzleti Fórum 2012. november 16-án megtartott ülésének. Magdó János, Magyarország kolozsvári főkonzulja elmondta, hogy olyan témákat érint a program, melyek mindkét ország üzletemberei számára fontosak, és amelyek mentén bővíthetik a további együttműködési kapcsolatokat, ilyenek az agrárgazdaság, a számítástechnika, a megújuló energiaforrások hasznosítása, illetve az alternatív energiaforrások kifejlesztése. Kolozsváron és Kolozs megyében Magyarország az első számú befektető. 2011-ben Magyarország 4,6 milliárd euró értékben exportált Romániába, és Romániából 2,6 milliárd euró értékben importált, 2012-ben a forgalom volumene megnőtt. A fórumra 150 vállalkozót regisztráltak, nagyon sok kis- és középvállalkozó tett eleget a meghívásnak. Mindkét ország részéről jelen voltak a kamarák, vállalkozói szövetségek és kereskedelmi képviselők. A rendezvényre meghívót kaptak a Romániai Magyar Közgazdász Társaság tagjai is, így a fórumon mind az országos, mind a területi szervezeteink képviselői megjelentek. A plenáris ülést és a szakmai előadásokat követően a fórum három szekcióülésben folytatta eszmecseréjét. A legtöbb érdeklődőt a megújuló energiaforrások kérdésével kapcsolatos előadások vonzották, ahol a moderátor szerepét Varga Ádám energetikai szakdiplomata (Magyarország Bukaresti Nagykövetsége) töltötte be. Nagy Bege Zoltán, az ANRE (Románia Energia-

ügynöksége Szabályozási Igazgatóság) igazgatója előadásában a támogatási rendszer előnyeiről és hátrányairól értekezett. 2016-ig több mint 10 milliárd euró értékű beruházást eszközölnek a zöldenergia szektorban, amelyet a fogyasztók fizetnek, nem az állam. A finanszírozási rendszer nehézkes, nem ösztönzi a vissza nem térítendő támogatások lehívását. Antal István képviselő, a Román Parlament Ipar és Szolgáltatások Szakbizottságának elnöke bemutatta Románia megújuló energia tartalékainak térképét. A Duna Deltában és Dobrudzsában a nap- és szélenergia, Moldvában a víz- és napenergia, valamint a biomassza, az Erdélyi Fennsíkon a vízi energia és a biomassza, a Nyugati Alföldön a geotermikus, illetve a szélenergia, a Kárpátokban a vízierőművek használata és a biomassza feldolgozása a legeredményesebb, a Román Alföldön a biomaszsza, a geotermikus energia és a napenergia egyaránt hatékonyan hasznosítható. Török Gergely, az Északnyugati Regionális Fejlesztési Ügynökség tanácsosa a megújuló energetikai klaszter kérdéseiről értekezett, megjelölvén a célkitűzéseket. A klaszter küldetése a befektetések ösztönzése, az együttműködési értékláncolat kiépítése, a kutatási eredmények hasznosítása; jelenleg 19 vállalat, 3 egyetem, 2 kutatóközpont és két közigazgatási egység alkotja. Péter Pál, az Energobit vállalat alelnöke az energiapiac problémájával kapcsolatban a befektetés fontosságát hangsúlyozta. Románia természeti adottságai kedvezőek, a környező országokhoz képest az energiapiac üzleti lehetőségei jobbak, ezért Románia regionális energiatermelő központtá válhat.

E.ON szolgáltatási központ felavatása Kolozsváron

A kilencvenes évek elején létrejött düsseldorfi székhelyű E.ON AG a világ egyik legnagyobb nem állami tulajdonú áram- és gáztársasága. A cégcsoport elsősorban a földgáz- és a villamos-energia iparágakban tevékenykedik; 4,4 milliárd lej értékű befektetést valósított meg Romániában, 20 megyében biztosítja a gáz szolgáltatását, és 2,9 millió romániai ügyfele van.

Az E.ON 2013. január 8-án hivatalosan is felavatta új kolozsvári központját, az E.ON Business Services Centert, amely az Amera Tower épületkolosszus IX. emeletén kezdte el működését. A sajtótájékoztatón a

gazdasági és politikai élet személyiségei is jelen voltak, többek között Constantin Niţă megbízott energetikai miniszter, aki biztosította a jelenlevőket arról, hogy a kormány továbbra is támogatja a külföldi befektetőket, és támogatják az E.ON azon projektjeit, amelyek energetikaipari beruházást céloznak meg. Emil Boc, Kolozsvár polgármestere kifejtette: az a tény, hogy a németországi cég Kolozsváron létesített gazdasági bázist, más külföldi cégeket is arra ösztönöz, hogy hajlandóak legyenek befektetni Kolozsváron, Romániában. Edgar Aschenbrenner, az E.ON Business vezérigazgatója elmondta, hogy négy kritérium alapján döntöttek arról, hogy Kolozsváron valósítsák meg a befektetést: a városban megtalálható humán előforrás képzettsége és nyelvtudása, a költségek és az infrastruktúra. Frank Hajdinjak, az E.ON Románia vezérigazgatója elmondta, hogy már tavaly megkezdte a munkát 100 munkatárssal, és további munkatársak bevonását igényli. Az új szolgáltatási központ (EBUS) lehetővé teszi azt is, hogy a világon lévő összes, az E.ON csoporthoz tartozó cég számára biztosítson könyvelési szolgáltatást. Erre a szolgáltatásra más városok is pályáztak, mint például Berlin, Regensburg és Hannover, de a német cég Kolozsvárt választotta.

A gazdasági mesterképzés minőségi fejlesztése

A Babeş–Bolyai Tudományegyetem európai pénzforrásokat felhasználva projektet bonyolított le a 2007–2013 Humánerőforrás Fejlesztésére irányuló Szektoriális Operacionális Program keretében. „Az európaival koherens kompetencia-rendszer alkalmazása a gazdasági elemzés, illetve a vagyoni és üzleti értékelés területén szervezett mesterképzésekben" (MECAEV) című projekt a mesterképzés minőségi fejlesztését és a munkaerőpiaccal való hatékonyabb kapcsolatát célozta meg, amely a hallgatóknak a munkaerőpiacon való könnyebb bekapcsolódását eredményezi. A projekt partnerei a bukaresti Közgazdasági Akadémia, a temesvári Nyugati Tudományegyetem, a jászvásári A. I. Cuza Egyetem, az aradi Aurel Vlaicu Egyetem, a Könyvvizsgálók és Mérlegképes Könyvelők Szaktestülete és a Romániai Értékbecslők Országos Egyesülete. A felsőoktatás mesterképzési szintjének minőségi fejlesztésére vonatkozó pályázati eredményeket a 2013 januárjában tartott

workshop keretében összegezték. Az eseményt záró tudományos megbeszélésen több kérdést elemeztek: Hogyan könnyíthető meg az egyetemistáknak a munkaerőpiacra való belépése? Miként biztosítja a felsőoktatás a munkaerőpiac által igényelt szakmai kompetenciákat? Hogyan járul hozzá az egyetemisták szakmai gyakorlata a kompetenciák fejlesztéséhez? Melyek a kompetencián alapuló oktatás jellemzői, hozama? Milyen kapcsolat alakul ki az egyetem, a cégek és az egyetemisták között? A rendezvény célcsoportját a mesterképzésen résztvevő hallgatók, a mesterképzési programok előadói, illetve a gazdasági élet neves szakemberei alkották.

Lassú gazdasági növekedés az Európai Unióban

Az előrejelzések szerint 2013-ban az EU-ban a GDP várhatóan 0,4%-kal és az euróövezetben 0,1%-kal nő, bár nagy eltérések lesznek a különböző országok között (ezzel szemben a Kínai Társadalomtudományi Akadémia gazdaságkutató intézete szerint Kínában több mint 8%-os gazdasági növekedés várható). A strukturális reformok megvalósítása következtében 2014-ben az EU-ban 1,6%-os, az euróövezetben 1,4%-os GDP bővülés várható. A Nemzetközi Valutaalap romániai küldöttségének vezetője szerint 2013-ban, Romániában 1,5%-os gazdasági növekedés várható, az évi inflációs ráta pedig 3,5% körül lehet. Az uniós források hatékonyabb lehívása képezheti a romániai gazdasági növekedés egyik fontos elemét.

RMKT-hírek

15 éves az RMKT kolozsvári székháza és a *Közgazdász Fórum*

Társaságunk 1998. január 24-én avatta saját tulajdonú, Kövespad utcai székházát, és akkor jelent meg a „Fórum" nulladik száma is. A január 25-ére szervezett ünnepség gazdag programját Szőcs Endre, a társaság ügyvezető igazgatója vezette fel, majd Szécsi Kálmán elnök köszöntötte a hazai és magyarországi jeles vendégeket, és jelezte, hogy a 15 évvel ezelőtti esemény nagy erőfeszítést jelentett, azonban mérföldkő volt a társaság működésében, ugyanakkor szaklapunk kezdetét is jelentette. Az ünnepségen jelenlévőket Magdó János, Magyarország kolozsvári főkonzulja köszöntötte. Petru Petra, a BBTE Közgazdaság- és Gazdálkodástudományi Karának dékán-helyettese (a *Közgazdász Fórum* társkiadója) köszöntötte az ünneplő közönséget. Szerinte a *Közgazdász Fórum* elérte kitűzött céljait: tájékoztatni a világgazdasági problémákról, publikálási lehetőséget adni magyar nyelven hazai és külföldi oktatóknak. Somai József, a folyóirat alapító főszerkesztője, aki 1998 és 2009 között működtette a lapot, jelezte, hogy pontosan a székház avatásakor, 1998. január 24-én jelent meg a nulladik szám, amely akkor egyszerű hírlapként indult, de 2000-ben már lehetőséget adott szakmai cikkek megjelentetésére. A Fórummá alakult lapot 2006-ban az Oktatási Minisztérium akkreditálta. Nagy Bálint (aki 2009 és 2012 között volt főszerkesztő) szerint a lap 15 év alatt egy sor változáson ment keresztül, nemcsak formailag, hanem tartalmát, célközönségét, stílusát tekintve is tudományos igényű publikációknak biztosítva helyet. Kerekes Kinga, a lap jelenlegi főszerkesztője múlt év júliusában vette át a *Közgazdász Fórum* szerkesztését. Elmondta, hogy egy jól bejáratott lapot kapott, ezért az a célja, hogy a folytonosságot biztosítsa az eddig 108 számot megért lap tevékenységében. A továbbiakban az ünnepségen visszaemlékeztek a 15 éves múltra azok az RMKT-tagok, akik a székház megvételénél és rendbetételénél segédkeztek: Colţea Tibor, Valkai Ferenc és Somai József. Ezután Somai József és Kónya Hamar Sándor méltatta Nagy Zoltán, Ürmös József, Vita Sándor és Demeter Béla munkásságát haláluk

65., 60., 20., illetve 60. évfordulója alkalmából. Az ünnepség záróakkordjaként Kerekes Kinga bejelentette, hogy 2012-ben a szerkesztőbizottság szavazatai alapján Reguly Ágoston kutató kapta a fiatal szerzőnek járó 1000 lejes díjat és oklevelet, aki a viselkedési mintákat kutatta a nyugdíjrendszerben. *(Somai József)*

Pénzügyi kézikönyvet adott ki az RMKT

Az RMKT decemberben megjelentette 14. kiadványát, amely egy elsősorban fiataloknak szóló aktuális és gyakorlati tudást tartalmazó kézikönyv a mindennapi pénzügyek hasznosabb kezeléséhez. A *Pénzügyi kézikönyv. Útmutató mindennapi pénzügyeidhez* szerzője Bitai László pénzügyi szakértő, aki a *Magyar Mágnás* alapítója, az RMKT Mikó Imre Befektetési Klubjának vezetője. A kézikönyv azzal a céllal íródott, hogy a szélesebb publikum fele eljuttassa azokat a pénzügyi alapismereteket, amelyek nélkülözhetetlenek a mindennapokban, így újabb kézikönyvünk célcsoportja a fiatalok, akik nem feltétlenül rendelkeznek gazdasági ismeretekkel. Ugyanakkor mindenkinek ajánlani szeretnénk a kiadványt, akik átgondolni kívánják a mindennapi életükhöz kapcsolódó pénzügyi kérdéseket. *(Szőcs Endre)*

Elnökségi ülés Hargitafürdőn

Február 16-án került sor az RMKT kibővített elnökségi ülésére. Eldőlt, hogy az idei Vándorgyűlés Nagyváradon lesz október 18–20 között, alakulóban van a szekciók és az előadók névsora is. Az idei tematika Szécsi Kálmán elnök úr javaslatára a szövetkezetek és társulások köré épülne. Ciotlauş Pál felvetése nyomán körvonalazódik a Szakmai Konzultatív Tanács, melynek célja egy olyan szakemberekből álló testület létrehozása, amely véleményt formál az aktuális szakmai témákban, és válaszol az újságírói kérdésekre. Nem titkolt szándékunk az sem, hogy időszakosan megjelenő cikkekkel folyamatosan jelen legyünk a médiában, hogy javítsuk a szervezet ismertségét és egyben elismertségét. A következő témákban alakulnak szakosztályok: adóügy, monetáris politika, foglalkoztatási politika, pályázás és pályáztatás. Szó esett még az RMKT által kiadott és kiadandó könyvekről. A legutóbb megjelent, sze-

mélyes pénzügyekről szóló könyvnek már megvolt az első bemutatója, de azt minden helyi szervezethez el kell juttatni és minél szélesebb körben meg kell ismertetni. Mivel minden javaslatot nem lehet finanszírozni, később dől majd el, hogy egyebek mellett Kornai János könyve, egy bankismereti kézikönyv és egy erdélyi közgazdászokat felvonultató album közül melyik kerül kiadásra. Végezetül szóba került az is, hogy fontos fenntartani és kibővíteni azt a mozgalmat, mellyel fiatal közgazdászok tanulmányait segítheti a szervezet. *(Kóródi László)*

RMKT delegáció az RMÜE Konferencián

A Romániai Magyar Üzleti Egyesület (RMÜE) meghívására az ügyvezetés részt vett az RMÜE idei első szakmai konferenciáján. Az RMÜE és az RMKT céljai és célcsoportja igen közel állnak egymáshoz, ezért a jövőben szeretnénk szorosabb kapcsolatot kialakítani a két szervezet tevékenysége és tagsága között. A konferencián a befektetési lehetőségek felkutatása, a makrogazdasági helyzet áttekintése és a mezőgazdasági szaktanácsadás mellett sikeres erdélyi üzletasszonyok, illetve pályájuk kezdetén álló egyetemisták is bemutatkoztak. A rendezvény keretében az RMÜE Innovációs díját elnyerő Bányász Dorottya is bemutatkozott a női vállalkozói kerekasztal-beszélgetésen. *(Szőcs Endre)*

Az RMKT területi szervezeteinek tevékenysége

Bihar Megye

Közgazdász Délutánra került sor Nagyváradon, a Partiumi Keresztény Egyetem székházában 2012. december 14-én. A résztvevőket Pajzos Csaba, a PKE Közgazdaságtudományi Karának dékánja, az RMKT Bihar megyei fiókszervezetének elnöke, a szervezet országos alelnöke köszöntötte. Bemutatta a szervezetet, külön hangsúlyt fektetve arra a misszióra, hogy a közgazdaság iránt érdeklődő fiatalok, egyetemi hallgatók számára milyen szakmai programokat szervez az RMKT, és beszámolt a rövidtávú szervezetfejlesztési célokról is. Meghívott előadóként először Dr. Svéhlik Csaba, Európa-díjas mérnök-közgazdász, a bécsi székhelyű KHEOPS Automobil-Kutató Intézet elnöke tartott érdekes előadást,

melyben ötvözte a műszaki tudományok és a közgazdaságtan kutatási eredményeit az autópiac területén. Ezután Fülöp Lajos, a Scaramanga Kft ügyvezetője, a Debreceni Egyetem volt gazdasági főigazgatója tartott értekezést a sikeresség fogalmáról. Az esemény zárórendezvénye a nagyváradi Góbé Csárdában megtartott borvacsora volt, ahol lehetőség adódott kötetlen formában eszmét cserélni a fenti előadások kapcsán. Igen termékeny, szakmailag színvonalas beszélgetések alakultak ki, és a jövőre nézve jelentős potenciált jelentő kapcsolatok szövődtek a résztvevők között. *(Kinter Tünde)*

Bukarest

Januárban találkozót hívtak össze az országos elnökség tagjai Bukarestben. Az esemény célja a bukaresti RMKT megerősítése és formalizálása volt. Gyerkó László bukaresti szervezetért felelős országos alelnök segítségével, a Balassi Magyar Kulturális Intézet előadótermében szerveztük meg a találkozót. Az eseményen részt vett Ciotlauş Pál országos alelnök is, aki az esemény kezdetén bemutatta az RMKT működését és hálózatát. Első lépésként azt a célt tűztük ki magunk elé, hogy egy interaktív adatbázis felépítésével indítsuk el a folyamatot, amelyet az országos elnökség koordinál mindaddig, míg sikerül egy bukaresti RMKT operatív szervezetet kialakítani.

Februárban a Balassi Bálint Magyar Kulturális Intézetben Gyerkó László, az RMKT bukaresti szervezetéért megbízott alelnöke és Szőcs Endre, az RMKT ügyvezető igazgatója találkozott a Bukaresti Magyar Diákszövetség fiatal közgazdászaival. A találkozó keretén belül egyeztettek egy esetleges nagyobb találkozó megszervezéséről, és összeállítottak egy közel száz, Bukarestben élő és dolgozó közgazdász nevét tartalmazó listát. *(Szőcs Endre)*

Csíkszereda

A csikorgó hidegben sem állt meg a tevékenység a csíki RMKT háza táján. A novemberi hónapban folytatódtak azok a lépések (adminisztratív tevékenységek), amelyek a szervezet megerősítését hivatottak segíteni. Nem maradt el a Befektetői Klub sem; összevont találkozóra került

sor, ugyanis egyúttal a decemberi klubot is megtartottuk, a fontosabb pénzpiaci eseményeken kívül még jövő évre tervezett nagyobb események tervét is átbeszéltük. Újraindítottuk a BizCinemát, ahol a többek között Heidi Ewing és Alex Gibney rendezte *Freakonomics* című dokumentumfilmet néztük meg, melyet rövid vita követett. A film Steven Levitt és Stephen Dubner azonos című könyve alapján készült (magyar fordítás: *Lökonómia*).

A november 16-án megalakult RIF érdekes programokat, klubokat hozott létre, például a Rifmadár Klubot, amelynek a lényege, hogy a RIF és az érdekelt RMKT tagok minden hónapban egyszer összeülnek az Ólommadár Kávézóban, és közösen reflektálnak a hónap legfontosabb gazdasági cikkeire, eseményeire egy moderált beszélgetés során – egy pohárnyi eleganciával társítva. A 2013. évi eseménynaptárba olyan, rendszeresen megszervezésre kerülő tevékenységek kerültek be, mint a román és angol nyelvű gazdasági társalgás, prezentációs technikák gyakorlása, gazdasági játékok stb. Az első Rifmadár Klub keretén belül, a karácsonyi időszakra készülődve az élelmiszerpiacról folyt a beszélgetés. A beszélgetés alapját (a BizCinemával összevonva) a Robert Kenner rendezte *Food, Inc.* című dokumentumfilm képezte.

December 13-án Kedves Imre közgazdász, a Hargita megyei pénzügyi igazgatóság vezetője tartott előadást „Áfa-kötelezettség a számlakifizetéskor" címmel. Az előadás a 2013 januárjában életbe lépő új törvénymódosítások hatását vizsgálta, számos gyakorlati példával, esettanulmánnyal. Utána éves beszámoló következett, és a 2013-ra várható szakmai programok, lehetőségek is bemutatásra kerültek. Az est hátralévő részében borkóstolóra került sor: Szőcs Barna az egri Dula pincészet díjnyertes borait mutatta be a résztvevőknek. *(Szőcs Barna)*

Kolozsvár

Befektetési Klub

A Befektetési Klub novemberi, januári és februári találkozóin Benjamin Graham *Az intelligens befektető* című könyvét boncolgattuk. A novemberi találkozás második felében új klubtagot avattunk, Karsai Zoltánt, aki a romániai kötvények helyzetét tárta elénk. A klub rendel-

kezik egy saját portfolióval, ennek célja, hogy a befektetést gyakoroljuk és tapasztalatot szerezzünk, amit minden klubtag hasznosítani tud a saját befektetései során. *(Bitai László)*

Hogyan válj emlékezetessé – előadás-technikai tréning

A fenti beszédes cím mondhatni a mottója Fülöp Andrea előadásának, melyet február 22-én tartott az RMKT előadássorozata keretében. A sepsiszentgyörgyi születésű Fülöp Andrea immár öt éve marketing-tanácsadóként dolgozik, jelenleg az EMBS Group külső senior tanácsadója, illetve a krakkói székhelyű Accent Businnes Training trénere. Elmondta, hogy a jól előkészített prezentáció rengeteg időt spórolhat meg az előadó számára, illetve a megértést is megkönnyíti. Napjainkban a szakemberek nem győzik hangsúlyozni a kommunikáció fontosságát, jól előadni pedig egyet jelent azzal, hogy jól kommunikálok. Fülöp Andrea érdekes előadónak bizonyult, azt hiszem, az általa elmondottaknál a saját előadói stílusa tett még mélyebb benyomást. *(Szalma György)*

Könyvelői Klub

A novemberi találkozón örömmel tapasztaltuk, hogy nemcsak nagyobb létszámban voltunk, mint általában, hanem több új tagot is köszönthettünk. A megbeszélés alatt az ÁFA-módosításra összpontosítottunk, és két különböző útmutató segítségével beszéltük át a különböző felmerülő helyzeteket, lehetőségeket. Ezek áttekintésének megkönnyítése érdekében Fekete Szilveszter egy táblázatot állított össze, amelyet a tagok a bemutatott anyagokkal együtt a találkozó után megkaptak. Mivel a téma továbbra is sok kérdést vetett fel, és megjelent a pénzügy által összeállított hivatalos anyag is, december 6-án ezzel zártuk a 2012-es találkozók sorát. Január második hetében újra találkoztunk. Ezúttal az információk megosztása és elemzése helyett gyakorlati oldaláról próbáltuk ki, hogy milyen sikerrel fejlesztették ki a könyvelési programok új funkcióit, mennyire sikerült pontosan és könnyen alkalmazni az új előírásokat. Két program, a Mentor és a Saga volt a vizsgálati alany, és természetesen közben átbeszéltük azt is, hogy melyek azok a helyzetek (például olyan számla bevezetése, amely büntetőkamat költ-

séget is tartalmaz), melyeket fokozott figyelemmel kell követni. A februári találkozó alkalmával a fő szerepet a mikrovállalkozások kapták. Fekete Pali-Pista Szilveszternek köszönhetően táblázat formájában hasonlíthattuk össze a régi és új előírásokat. Ugyanakkor néhány mondat erejéig áttekintésre kerültek az egyéb módosítások is, adók, járulékok és az örök ÁFA. Az adóról beszélgetve előkerültek a le nem vonható költségek is, amelyek közül talán a korrupcióval kapcsolatos költségeket emelném ki, hiszen nem sikerült megfejteni, mely költségek tartoznak ebbe a kategóriába. Egy új gazdasági kifejezés, a műtranzakció (tranzacţii artificiale) is bekerült a szótárunkba az újabb változásokkal, mely a nem gazdasági tartalommal bíró ügyletekre vonatkozik. Az ebbe a kategóriába tartozó költségek kiszúrása, sőt a költségek ebbe a kategóriába való átminősítése az ellenőrök kezében van. *(Szilveszter Zsuzsa)*

Könyvtár

Januárban a Közép-európai Brókerképző Alapítvány jóvoltából sikerült bővítenünk az RMKT könyvtárállományát. A pályázatunk sikeres elbírálása következtében a tavasz folyamán a könyvtárunk gazdagodni fog, nagyrészt a HVG könyvkiadó által megjelentetett, többségében modern bestseller könyvekkel. *(Lakatos Réka)*

Közgazdász Borklub

A november 29-i kolozsvári közgazdász borklub keretén belül a szakmai előadást Dezső Péter, a Goodwill Energy ügyvezető igazgatója tartotta, aki a napelemes befektetésekről beszélt. A rendezvény második felében a Villa Vinea (Mikefalva, Maros megye) pincészet borait Marcel Fărcaş, a pincészet vezetője méltatta. Az év utolsó kolozsvári Közgazdász Borklub rendezvénye december 13-án került megszervezésre. Meghívottunk Prof. Dr. Svéhlik Csaba volt, Európa-díjas autókonstruktor, a bécsi KHEOPS Automobil-Kutató Intézet ügyvezető igazgatója, aki „Kihívások, dilemmák és trendek a globális autóiparban, avagy így fogunk közlekedni 2030-ban” címmel egy igen érdekes előadást tartott a hallgatóságnak. A februári Közgazdász Borklub Kolozsváron az IT szektor jegyében zajlott. Szélyes Levente, a Codespring cég tulajdonosa „IT

trendek: cloud, SaaS, IT outsourcing. Mikor mit használjunk?" címmel egy igen érdekes előadást tartott a szép számban megjelent résztvevőknek. Megtudtuk, hogy miért nevezik felhőnek a felhőt, mik az előnyei és a hátrányai a különböző tárolási formáknak és online szolgáltatásoknak. Az előadást követő beszélgetés alatt a kolozsvári IT klaszter helyzetére is rálátást kaptunk. A szakmai előadást követően Kormos Zoltán bemutatta a Wine Princess borászat borait. *(Ciotlauş Pál)*

Marketing-Menedzsment Klub

Január derekán a RIF közreműködésével a Marketing-Menedzsment Klub meghívottja, Soares-Szász Lóránd tartott előadást. A nagy létszámú közönség figyelemmel kísérte végig a közismert business coach, trainer és vállalkozó előadását. A találkozáson a stabil, mondhatni „önműködő" cégről esett szó. Lépésekre bontva tanulhattunk meg olyan trükköket, melyeket alkalmazva mi is sikeres üzletemberekké válhatunk. A klub februári meghívottja Bitai László volt, aki a munkahelyi viselkedésről tartott előadást. Olyan aranyszabályokra hívta fel a figyelmet, mely szerint beilleszkedhetünk irodai környezetünkbe, valamint feljebb juthatunk a ranglétrán. Kiemelte a pontosság, az öltözködés, a figyelmes munkavégzés fontosságát, hiszen ezen alappillérek segítségével válhatunk szakmailag elismertekké. Ugyanakkor ötleteket kaptunk a mindennapokban felmerülő esetleges kényelmetlen témák elkerüléséhez. *(Márkos Apollónia)*

Kovászna megye

Az RMKT Kovászna megyei fiókszervezete az ASIMCOV, valamint a Kereskedelmi és Iparkamara Kovászna Megyei Kirendeltségének társszervezésével 2012. október 9-én előadást szervezett „Pénzügyi válság és a gazdasági kormányzás szükségessége" címmel. Az előadást Dr. Nagy Ágnes, a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Közgazdaság- és Gazdálkodástudományi Karának docense, a Román Nemzeti Bank Igazgató Tanácsának tagja tartotta a sepsiszentgyörgyi Inkubátorházban. A rendezvényen mintegy 50 személy vett részt, többek között RMKT tagok, helyi vállalkozók, egyetemisták, JBC (Junior Business Club) tagok, illetve a banki szektorban dolgozó közgazdászok. *(Bartis Szende)*

Marosvásárhely

A marosvásárhelyi RMKT tagjai december 12-én találkoztak egy szakmai előadásra és az évet záró borkóstolóra. Az eseménynek a marosvásárhelyi múzeum kávézója adott helyet. A szakmai előadást a szervezet tagja, Farkas Levente, a marketingiskola.ro alapítója tartotta, ezt követte a borkóstoló, amelyen Kelemen Orsolya, a marosvásárhelyi Borklub alapítója hét fajta romániai vörösbort mutatott be különböző hazai borászatoktól.

Január 16-án Lorenzovici László, a DRG Expert alapítója és a Hospital Consulting igazgatója, orvos, közgazdász és RMKT-tag tartott előadást a vásárhelyi munkaerőpiaccal kapcsolatos tapasztalatairól. A találkozó következő meghívottja Csiszér Albert, a RIF elnöke volt, aki bemutatta a szervezetet és az arra vonatkozó igényt, hogy kiépüljön az RMKT ifjúsági szervezete Marosvásárhelyen is. Ebben kérte az RMKT segítségét, amelyet a jelenlevők egyértelműen pozitívan fogadtak.

Februárban került sor Bitai László *Pénzügyi kézikönyv* című könyvének a bemutatására. A rendezvényen a szerző mellett Szécsi Kálmán, az RMKT elnöke és Szőcs Endre, az RMKT ügyvezető igazgatója is részt vett. *(Fülöp Tímea)*

Szatmárnémeti

Cégvezetőkkel, vállalkozókkal és egyetemistákkal telt meg november 17-én a Szatmár Megyei Múzeum második emeleti nagyterme, ahol az RMKT szatmárnémeti szervezete tartott közgazdász-délutánt. Pajzos Csaba, az országos RMKT alelnöke beszélt a szervezet munkájáról, célkitűzéseiről, majd az előadók következtek. Elsőként Schupler Helmuth, a miskolci egyetem adjunktusa tartott magával ragadó előadást „Innováció a gyakorlatban" címmel, majd újra Pajzos Csaba vette át a szót. A nagyváradi Partiumi Keresztény Egyetem dékánja motivációról és ösztönzés-menedzsmentről tartott előadást, hangsúlyt helyezve a válságból való kilábalás időszakára. Az előadások sora az „Economical Consolidation at Crisis and the Wrong Decisions" című angol nyelvű prezentációval ért véget. Dr. Ec. Aydin Demir közvetlen hangvételű előadásában hasznos tudnivalókkal látta el a hallgatóságot. A közgazdász-délután egy rendkívül jó hangulatú bállal ért véget, amelynek a szatmárhegyi kultúrotthon adott helyet. *(Kun Hanna)*

Székelyudvarhely

A sikeres októberi Vándorgyűlés után novemberben egy csapatépítő délutánt szerveztünk Parajdon feladatok, kreatív játékok, közös sütögetés, borkóstolás közepette, melyen 32 közgazdász vett részt. Decemberben Csomós László római katolikus segédlelkész és Dr. Geréb László közgazdász „Biblia és menedzsment" című előadásán vett részt 65 személy, RMKT tagok, vállalkozók, meghívottak.

Februárban „Honnan jöttünk és hová tartunk?" címmel tartott nagyon hasznos és érdekes előadást Ambrus Gábor európai makroelemző. Az előadáson, amit a MÜTF oktatási központtal együtt szerveztünk, 52 személy vett részt, akik közül 29 RMKT-tag. Az előadás után interaktív beszélgetésen vettünk részt. *(Tankó László)*

RIF

RIF alapítás Csíkszeredában és egyeztetések Székelyudvarhelyen

November 16-án Csíkszeredában létrejött a helyi RIF szervezet. Az alakuláson jelen voltak: Portik Tímea, Nagy Lajos, Küsmödi Mercédesz-Andrea, Kercsó Kács-Katalin, Both Éva, Bede Réka, Csala Beáta és Csiszér Albert. Előzetes egyeztetés alapján ideiglenesen megneveztük a megalakuló csíkszeredai RIF tagszervezet elnökét, Portik Tímeát, akit felkértünk, hogy alakítsa ki a vezetői csapatot. Az újonnan alakult tagszervezet tagjai nagyon lelkesek és nagy potenciált látnak a RIF-ben, tele vannak programötletekkel, és rövidesen várható egy bővített találkozás és gyűlés a potenciális RIF-tagokkal.

Tankó László székelyudvarhelyi RMKT elnök szerint ott is lennének fiatalok, csak össze kell szedni a társaságot. Lehetséges RIF tagság a MÜTF diáksága mellett a nemrégiben Kolozsváron végzett közgazdászok. (*Csiszér Albert)*

Youth Creativity: InsideOut

November 23–30 között a RIF az Európai Bizottság „Fiatalok Lendületben" (Youth in Action) programjának keretén belül képzést tartott Tordaszentlászlón. A képzés a *Youth Creativity: InsideOut* címet kapta, és a „Fiatalok Lendületben" program rendszerét próbálta megismertetni, átláthatóbbá tenni, különös hangsúlyt fektetve a projektmenedzsment-

re. A képzés koordinátora Nagy Henrietta volt, a trénerek pedig Kiss Endre Szegedről és Grüman Éva-Orsolya Sepsiszentgyörgyről. Hét országból összesen huszonegy személy vett részt különböző nonprofit egyesületektől: Portugáliából és Örményországból egy, Olaszországból kettő, Bulgáriából és Azerbajdzsánból három, Moldova Köztársaságból öt, Romániából pedig hat személy érkezett. Az Európai Bizottság által támogatott rendezvény az Oktatási és Szakmai Képzések Közösségi Programjainak Országos Ügynökségén (ANPCDEFP) keresztül valósulhatott meg. *(Nagy Zsuzsanna)*

Hajókázós farsang

Élménydús estében lehetett része annak, aki a farsangi időszak közepette nem sajnálta a fáradtságot, és jelmezt öltött. A RIF-RMKT-KGK Farsangi Bulijában a RIF hajó személyzete vitte kalandos túrára a hajókázni vágyókat. A fedélzet nyüzsgött a sok csíkos ruhás matróztól, és még egy kalóz is felkerült a hajóra, aki kivételesen nagyon kedvesnek bizonyult, és senkit sem akart kifosztani vagyonából. *(Lakatos Réka)*

Helyi szerepvállalás és civil integráció

A Magyar Civil Szervezetek Erdélyi Szövetsége (MCSZESZ) a Bethlen Gábor Alap támogatásával szervezi meg a „Helyi szerepvállalás és civil integráció" című projektet. A projekt harmadik találkozójára Kolozsváron került sor 2013. február 6-án. A találkozó célja olyan közös projektötletek megfogalmazása volt, amely 2014–2015-ben a helyi civil szervezetek együttes erejével valósulhatnának meg. Ezeket a projektötleteket a *Kolozsvár Ifjúsági Főváros 2015* fényében fogalmazták meg, szorgalmazzák a fiatalok megszólítását, és előtérbe helyezik az ifjúság igényeit. A találkozón részt vett az RMKT ifjúsági frakciójának két képviselője is: Nagy Henrietta és Nagy Zsuzsanna. *(Nagy Henrietta)*

Rezumate

Tipare de comportament în sistemele de pensii, partea a II-a

ÁGOSTON REGULY

Partea a doua a acestui studiu compară sistemele de pensii din patru ţări (Germania, Franţa, Anglia şi Ungaria), pe baza modelului prezentat în prima parte. Studiul prezintă trei concluzii importante: 1. Modelul "pay-as-you-go" descrie corect relaţia dintre schimbările demografice şi contribuţii; 2. Modelul "mandatory fully-funded" arată tipare de comportament asertiv în sistemele de pensii din Anglia, Germania şi Franţa, cu o rată de contribuţie fixă şi o populaţie în schimbare; 3. Pe baza schimbărilor de populaţie, prezentăm tipare de comportament în modelul "voluntary fully-funded" care pot conduce la un sistem sustenabil. Demonstrăm diferenţele dintre tiparele de comportament ideal şi real din ţările studiate. Dacă modelele sunt de încredere, putem întreba în ce măsură generaţia în vârstă de muncă din aceste ţări va purta grijă sistemului de pensii pentru a permite generaţiilor următoare acelaşi nivel de consum?

Cuvinte cheie: sistem de pensii, economie comportamentală, model OLG, sustenabilitate, raţionalitate, altruism

Coduri JEL: H30, H55, J32

Funcţionarea camerelor de comerţ – o perspectivă internaţională

ERIKA SZILÁGYINÉ DR. FÜLÖP

Unul dintre obiectivele de politică economică ale guvernului maghiar şi a statelor membre ale UE este promovarea întreprinderilor micro, mici şi mijlocii, în care camerele de comerţ pot juca un rol foarte important. După cunoaşterea experienţei ţărilor străine iese la iveală ce rol important au jucat, şi joacă camerele de comerţ şi în zilele noastre în

economie, în dezvoltarea afacerilor şi în domeniul reprezentării intereselor, astfel încât existenţa lor nu poate fi pusă la îndoială. În prezent în camerele de comerţ din Ungaria administraţia, sarcinile ad hoc şi presiunea termenelor scurte privează membrii de la ceea ce au nevoie cel mai mult: de perspectivele de termen mediu, de o perspectivă globală, mai largă ca cea locală. Totodată şi administraţia publică caută partener profesionist în organizaţia de reprezentanţă. Soluţia ar putea fi afilierea obligatorie, ceea ce este principala caracteristică a unui model de camere de comerţ, astfel asigurând participarea deplină a organizaţiilor din sectorul public, precum şi asigurarea guvernului cu informaţii, date utile de bază, care ar ajuta pregătirea măsurilor, strategiei.

Cuvinte cheie: camera de comerţ, reprezentarea intereselor, organism public

Coduri JEL: K39

Studierea legăturilor dintre atitudini financiare şi caracteristici demografice pe baza unei anchete realizate pe un eşantion de studenţi din Ungaria

ILDIKÓ ÉVA KOVÁCS – NIKOLETT MIHÁLY – ARANKA MÉSZÁROS – IMRE MADARÁSZ

În ultimii ani au apărut în Ungaria mai multe studii despre atitudinile şi comportamentul financiar al tinerilor. Cultura financiară, comportamentul şi atitudinile unei persoane pot avea un impact semnificativ asupra bunăstării financiare al acestuia, iar efectul socializării primare, atitudinile părinţilor pot avea o importanţă majoră. Subiectul are o relevanţă specifică în Europa Centrală şi de Est, deoarece schimbarea mediului economic şi al sistemului de valori obligă tinerii să adopte metode noi de gestionare a banilor, care presupun abilităţi şi atitudini diferite de cel al părinţilor. Acest studiu prezintă principalele rezultate din literatura de specialitate, precum şi rezultatele unei anchete realizate în rândul studenţilor din Ungaria, folosind metoda MAS (Money Attitude Scale) lui Yamauchi şi Templer. Analiza focalizează pe variaţiile atitudinilor financiare şi comportamenului studenţilor în funcţie de ca-

racteristici demografice şi diversitatea metodelor de economisire. Rezultatele noastre confirmă tendinţele şi relaţiile dintre atitudinile financiare şi caracteristici demografice (sex, vârstă, educaţie, venituri etc.) prezentate în literatura de specialitate.

Cuvinte cheie: atitudini financiare, măsurarea atitudinilor financiare, Money Attitude Scale (MAS), caracteristici demografice, cultură financiară

Coduri JEL: D03, D12, D14, J10, J16

Teoriile concurenţei economice şi dreptul concurenţei

ANDRÁS PÉTER

Studiul se ocupă cu teoriile concurenţei economice în strânsă legătură cu dreptul concurenţei. Face analiza trăsăturilor concurenţei perfecte şi a concurenţei monopoliste imperfecte pe baza concepţiilor autorilor originali. Scoate în evidenţă legătura existentă dintre concurenţa economică şi dreptul concurenţei în sensul în care legea concurenţei din România şi Ungaria reflectă conţinutul economic al concurenţei. Un loc important ocupă în lucrare concepţiile lui Adam Smith, Széchenyi István si Wesselényi Miklós, în primul rând referitoare la întrebarea ce, cât, cum şi pentru cine produc întreprinzătorii în condiţiile economiei de piaţă. Concurenţa perfectă este analizată în concepţia lui Walras în strânsă corelaţie cu principiul optimului economic al lui Pareto.

Formele avansate ale concurenţei libere, concurenţa imperfectă şi monopolistă este analizată de către autor pe baza viziunii lui J. Robinson şi Chamberlin, scoţând în evidenţă influenţa nefastă a preţului ridicat de monopol asupra consumatorilor.

Cuvinte cheie: concurenţă perfectă, drept concurenţial, Punctul Kournot, economia de piaţă, concurenţă monopolistă

Coduri JEL: K29, M21, O57

Abstracts

Behavioural patterns in retirement systems, part II.

ÁGOSTON REGULY

The second part of this study compares the pension systems of four different countries based on the first part's models: German, French, English and Hungarian. There are three important conclusions in this paper: 1. The pay-as-you-go model accurately describes the relation between demographic changes and contributions; 2. The mandatory fully-funded model shows assertive behavioral patterns in the pension systems of England, Germany and France with a fixed contribution ratio and a changing population; 3. Based on the changes in the population, we show behavioral patterns in the voluntary fully-funded model that yield a sustainable system. We demonstrate the contrast between the ideal and the actual behavioral patterns in these countries. If models are reliable, then looking at the future, we can ask: will the working generation take care of the future pension system with placing the same emphasis on the next generation's consumptions as on their own in these countries?

Keywords: pension system, behavioural economics, OLG model, sustainable growth, rationality, altruism

JEL classification: H30, H55, J32

The activity of chambers of commerce – an international perspective

ERIKA SZILÁGYINÉ DR. FÜLÖP

One of the economical and political aims of the Hungarian government and the European Union (EU) is improving and supporting the micro, small and medium-sized ventures, in which the chambers can play an essential part. After learning from the experience of foreign countries, it turns out how important role they had and still have in the

area of economy and venture development as well as in the field of corporate interest. Thus, their existence cannot be questioned. At the moment, however, they are forced to concentrate on ad hoc duties and short-term planning instead of their original and most important function: making it possible for their members to have mid-term concepts, views on markets outside our borderlines. At the same time, the public administration also intends to find a professional partner in the entrepreneurial bodies. The solution could be an obligatory membership, which is the main feature of the public chamber model. It would ensure the overall participation of the organizations in the supply of public tasks. Furthermore, some exploitable basic data would be at governmental disposal, which could be useful at its strategic and legal preparations.

Keywords: chamber of commerce, representation of interests, public body

JEL classification: K39

Study of the relationship between financial attitudes and demographic features based on a survey undertaken on a sample of Hungarian students

ILDIKÓ ÉVA KOVÁCS – NIKOLETT MIHÁLY – ARANKA MÉSZÁROS – IMRE MADARÁSZ

In recent years, more and more studies in Hungary focus on the financial attitudes and behaviour of the younger generation. Financial literacy, the way in which a person behaves, and their attitudes will have a significant impact on a person's financial well-being.

The primary socialization effect from parents formulating the financial attitudes are of great importance. This issue is particularly relevant in Central and Eastern Europe, because the changes in the economic environment and in the corresponding values require young people to manage finances in a new way, as well as skills and attitudes which are different from those their parents were supposed to have.

This paper presents the key findings published so far, and then the

results of a survey using MAS (Money Attitude Scale) developed by Yamauchi and Templer, undertaken among Hungarian students. The analysis focuses on variations in financial attitudes and behaviour of the students by demographics and by diversification of money saving practices. Our results confirm in many ways the findings of prior research that attitudes towards money vary by demographic features (sex, age, education, income etc.) and have typical tendencies.

Keywords: financial attitudes, measuring financial attitudes, Money Attitude Scale (MAS), demographic features, financial literacy

JEL classification: D03, D12, D14, J10, J16

The theories of economic competition and competition law

ANDRÁS PÉTER

The study is about the theories of economic competition, which are in close relation with competition law. My aim was to analyze the main features of the perfect and the imperfect monopolistic competition on the basic conceptions of its most important theoreticians. I have highlighted the close relations between economics and the law representing it. Both in Hungary and Romania competition legislation is reflecting the economic approach to competition. The conceptions of Adam Smith, Széchenyi István and Wesselényi Miklós had a significant impact, mainly because they wanted to find the answers of what, how many, how and for who do the entrepreneurs produce in the conditions of market economy. Perfect competition is analyzed mainly through the conceptions of Walras in close relation to the principles of Pareto. The advanced forms of free competition, of imperfect competition and of monopolist competition are analyzed on the basis of the findings of J. Robinson and Chamberlin, who claim the adverse influence of the monopolist systems on the consumers.

Keywords: economic competition, competition law, perfect and imperfect competition, Kournot-point, monopolist systems

JEL classification: K29, M21, O57